

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗАПОТОЦЬКА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

УДК 342.951:336.411

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ**

12.00.07 «Адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право»
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. В. Запотоцька**

Науковий керівник **Кузьменко Оксана Володимирівна**,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Запотоцька О. В. Адміністративно-правовий статус Національного банку України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017.

На підставі здійсненого автором дисертаційного дослідження визначено значення Національного банку України в банківській системі України, що полягає в такому: 1) діяльність має ознаки імперативу стосовно інших банків, а також філій іноземних банків, що створені й діють на території України; 2) Національний банк України та інші банки, а також філії іноземних банків, що створені й діють на території України, перебувають між собою у субординаційних відносинах; 3) банківська система України є трапецієвидною, що виражається в чіткій ієрархії Національного банку України й інших банків, а також філій іноземних банків, що створені й діють на території України; 4) Національний банк України є центральним банком, Правління якого несе колегіальну відповідальність за його діяльність у межах компетенції членів Правління. Голова Національного банку України несе відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом України та Верховною Радою України; 5) характеристика завдань, функцій та повноважень свідчить про те, що Національний банк України є контрольно-наглядовим органом у банківській системі та системі державного управління.

Структура Національного банку України є цілісною системою елементів, які взаємодіють між собою, перебуваючи в постійному взаємозв'язку, при

реалізації своїх функцій кожен окремо та всі разом приводять систему в дію, тобто забезпечують її належне функціонування. Вона складається з таких рівнів: перший – Апарат управління Національного банку України (Рада Національного банку України та Правління Національного банку України); другий – Центральний апарат Національного банку України (департаменти, управління, самостійні відділи); третій – відокремлені елементи (відомча охорона, Банкотно-монетний двір, Фабрика банкотного паперу Національного банку України, Центральна бібліотека Національного банку України, Навчальний центр Національного банку України, Центр наукових досліджень Національного банку України, Управління організації будівництва і реконструкції Національного банку України); четвертий – самостійні структурні одиниці Національного банку України (Операційне управління; Центральне сховище; Державна скарбниця України; Центральна розрахункова палата Національного банку України; Господарсько-експлуатаційне управління Національного банку України; Група управління проектами міжнародних кредитних ліній; філії Національного банку України); п'ятий – система навчальних закладів Національного банку України.

Розкрито види та повноваження консультативно-дорадчих і робочих органів, які створені Радою Національного банку України: Громадська колегія Ради Національного банку України, Аудиторський комітет Ради Національного банку України, Вища експертна рада при Раді Національного банку України. Виокремлено особливості функціонування Ради Національного банку України: 1) є розпорядчим органом; 2) самостійно виконує свої функції; 3) очолює Голова, якого обирають на засіданні Ради Національного банку України її члени; 4) до її складу входить вісім осіб (чотирьох призначає Президент України, чотирьох – Верховна Рада України); 5) робочі органи, які створено в структурі Ради Національного банку України, виконують консультативно-дорадчу функцію.

Визначено вектори управління Правлінням Національного банку України, які розподілені між членами Правління: 1) відповідальний за пруденційний нагляд, фінансовий моніторинг та ризик-менеджмент; 2) відповідальний за монетарну політику, фінансову стабільність та статистику банківської системи; 3) відповідальний за організацію готівкового та безготівкового обігу; 4) відповідальний за фінанси, стратегію реформування банківської системи й трансформацію регулятора; 5) відповідальний за операції на ринках (валютному та ресурсному).

Зазначено, що в Правлінні Національного банку України функціонують спеціально створені дорадчі органи – комітети, які, залежно від напрямів реалізації політики Правління, поділяються таким чином: рівень Policy making – Комітет з монетарної політики; Комітет з фінансової стабільності; рівень Policy Execution – Кредитний комітет; Комітет з управління активами та пасивами; Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем; рівень Support – Комітет з конкурсних торгів; Комітет з управління змінами; Бюджетний комітет; Комітет з управління операційними ризиками та безперервністю діяльності.

Досліджено види правового статусу Національного банку України, зокрема, конституційно-правовий статус полягає в тому, що Національний банк України є суб'єктом конституційних правовідносин та виконує функції щодо забезпечення стабільності грошової одиниці, розроблення засад кредитної політики, організації контролю та нагляду за її проведенням; цивільно-правовий – визначає Національний банк України як суб'єкта, що пройшов процедуру державної реєстрації та отримав статус юридичної особи публічного права й здійснює відповідні фінансові операції як безоплатно, так і за плату; фінансово-правовий – виявляється в тому, що Національний банк України є суб'єктом бюджетних відносин, які виникають між ним та суб'єктами публічної адміністрації з приводу розміщення бюджетних коштів, наповнення Державного

бюджету, а також виконання функції, спрямованої на забезпечення грошово-валютної політики й стабілізації національної валюти.

Запропоновано поділяти елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України на: 1) організаційні – мета створення, організаційна структура, принципи, завдання, напрями діяльності, порядок створення, реорганізації та ліквідації, наявність структурних утворень; 2) змістовні – права, обов’язки, юридична відповідальність.

Визначено особливості адміністративно-правового статусу Голови Національного банку України: 1) має право вирішального голосу в разі рівного розподілу голосів членів Правління Національного банку України під час прийняття рішень; 2) може брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу; 3) має право ініціювати проведення позапланового внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку України; 4) очолює Правління Національного банку України; 5) несе відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом України та Верховною Радою України.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративно-правовий статус, банк, банківська діяльність, Національний банк України, нагляд, публічна адміністрація, взаємодія, повноваження, компетенція, контроль.

SUMMARY

O. Zapototska Administrative-legal status of National Bank of Ukraine. – Qualifying paper (manuscript).

PhD thesis in Law, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; Financial Law; Information Law» (081 – Law). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2017.

On the basis of author's research the following conclusions are made concerning the functional capacity of the National Bank of Ukraine in domestic banking system: 1) activity characterized as imperative towards other banks and foreign banks departments functioning within the territory of Ukraine; 2) National Bank of Ukraine and other banks including foreign banks departments functioning within the territory of Ukraine are subjected to a specified subordination; 3) Ukrainian banking system is presented as trapezoidal structure in terms of its hierarchy (National Bank of Ukraine and other banks including foreign banks departments functioning within the territory of Ukraine); 4) National Bank of Ukraine is a central bank and its Governing Board bears collective responsibility for its activity within the scope of Board members' competence being directly subordinated to the President of Ukraine and Verkhovna Rada; 5) analysis of tasks, functions and authorities allows to conclude that National Bank of Ukraine is a supervisory body in the banking system and system of state management.

Structure of National Bank of Ukraine is an integral system of elements which interact and ensure the stability of functional performance interlinkage to activate the system operation. It comprises Management Board of National Bank of Ukraine (Council of National Bank of Ukraine and Governing Board of National Bank of

Ukraine); Central Office of National Bank of Ukraine (departments, directorates, independent units); separate structural units (security service, Mint of National Bank of Ukraine, Bill Paper Factory of National Bank of Ukraine, Central Library of National Bank of Ukraine, Training Center of National Bank of Ukraine, Research Center of National Bank of Ukraine, Construction Department of National Bank of Ukraine); independent structural units of National Bank of Ukraine (Operational Department, Central Depository, State Treasury of Ukraine, Central Clearing Office of National Bank of Ukraine, Maintenance Department of National Bank of Ukraine, International Credit Management Group, regional offices of National Bank of Ukraine); educational establishments subordinated to National Bank of Ukraine.

Types and authorities of advisory and operating units established by the Council of National Bank of Ukraine are analyzed (Public Collegium of Council of National Bank of Ukraine, Audit Committee of Council of National Bank of Ukraine, Expert Panel of Council of National Bank of Ukraine. Distinctions of the Council's functioning are clarified: 1) status of regulatory agency; 2) independent functioning; 3) Head of the Council is elected by its members during the meeting; 4) comprises eight members (four are appointed by the President of Ukraine, another four – by Verkhovna Rada); 5) operating bodies functioning in the structure of Council of National Bank of Ukraine perform advisory tasks.

Key management competences are divided between the members of the Governing Board of National Bank of Ukraine: 1) person responsible for prudential monitoring, financial supervision and risk management; 2) person responsible for monetary policy, financial stability and banking system statistics; 3) person responsible for organization of cash and cashless flow; 4) person responsible for finance, banking sector reforming strategy and regulator's transformation; 5) person responsible for currency and resource market operations.

It is noted that structure of Governing Board of National Bank of Ukraine also includes specialized advisory bodies – committees, tasked to operate in the following

areas: “policy making” level – Monetary Policy Committee, Financial Stability Committee; “policy execution” level – Credit Committee, Assets and Liabilities Management Committee, Payment System Oversight, Monitoring and Regulation Committee; “support” level – Competitive Procurement Committee, Change Management Committee, Budget Committee, Operational Risk Management Committee.

Legal status of National Bank of Ukraine is analyzed in different aspects: constitutional (National Bank of Ukraine is defined as subject of constitutional legal relations tasked to ensure the stability of national currency, development of state credit policy principles and monitoring of its implementation dynamics; civil (National Bank of Ukraine is defined as subject of state registration with relevant legal entity status granted and authorized to provide financial services on a paid basis or free of charge); financial (National Bank of Ukraine is defined as subject of fiscal relations with public administration bodies – use of budget resources, budget replenishment and support of state monetary policy).

Elements of administrative-legal status of National Bank of Ukraine are offered to be differentiated as organizational (purpose of establishment, structure, principles, tasks, functional areas, regulating procedures) and functional (rights, obligations, commitments, legal responsibility).

Peculiarities of administrative-legal status of the Head of National Bank of Ukraine are defined: 1) casting vote (if votes of Governing Board members are equally divided); 2) right to participate in the meetings of the Cabinet of Ministers of Ukraine with deliberative voice; 3) right to initiate the unscheduled internal audit in the structural units of National Bank of Ukraine; 4) in charge of the Governing Board of National Bank of Ukraine; 5) is directly subordinated to the the President of Ukraine and Verkhovna Rada.

Key words: administrative responsibility, administrative-legal status, bank, banking activity, National Bank of Ukraine, supervision, public administration, cooperation, powers, competence, control.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Запотоцька О.В. Щодо питання адміністративної відповідальності Національного банку України / Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3. Т. 3. С. 98–102.

2. Запотоцька О.В. Правління Національного банку України як орган управління Національного банку України // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 6. С. 79-83.

3. Запотоцька О.В. Рада Національного банку України як орган управління Національного банку України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. № 24. С. 134–141.

4. Запотоцька О.В. Адміністративно-правовий статус центробанків: міжнародно-правовий аспект // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 314–324.

5. Запотоцька О.В. Структура Національного банку України // Право і суспільство, 2017. № 1. Ч. 2. С. 154–159.

6. Запотоцкая Е. В. Права и обязанности Национального банка Украины // *Legea și viața*. 2017. № 3/2. С. 68–72.

7. Запотоцька О.В. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. № 42. С. 166–170;

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Запотоцька О.В. Аналіз теоретичних точок зору щодо відповідальності юридичних осіб у публічному праві // Новітні тенденції сучасної юридичної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 груд. 2016 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 115–117.

9. Запотоцька О.В. Особливості взаємодії Національного банку України з державними колегіальними органами // Актуальні питання та проблеми

правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3–4 берез. 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 71–74.

10. Запотоцька О. В. Правове положення центрального банку Федеративної Республіки Німеччина: порівняльно-правовий аспект // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–11 берез. 2017 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 61–64.

11. Запотоцька О. В. Поняття та особливості взаємодії Національного банку України та інших публічних органів // Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 24 берез. 2017 р.). Кривий Ріг: ДЮІ, 2017. С. 66-69.

12. Запотоцька О. В. Поняття «повноваження» та «компетенція» Національного банку України як органу публічного управління // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 30 берез. 2017 р.). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ. С. 65-67.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК ОБ’ЄКТ	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	21
1.1. Місце Національного банку України в банківській системі України.....	21
1.2. Структура Національного банку України.....	45
1.3. Рада Національного банку України та Правління Національного банку України як органи управління Національного банку України	62
Висновки до розділу 1.....	84
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО	
СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ.....	88
2.1. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України.....	88
2.2. Права й обов’язки Національного банку України.....	101
2.3. Функції Національного банку України.....	111
2.4. Голова Національного банку України як керівник Правління Національного банку України.....	128
2.5. Відповідальність Національного банку України.....	144
Висновки до розділу 2.....	159
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-	
ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ.....	165
3.1. Міжнародний досвід адміністративно-правового статусу національних банків.....	165
3.2. Особливості взаємодії Національного банку України з органами публічного управління.....	180
Висновки до розділу 3.....	198
ВИСНОВКИ.....	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	206
ДОДАТКИ.....	226

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним з важливих елементів фінансової діяльності держави є банківська сфера. Роль банківської діяльності держави полягає в тому, що вона охоплює обіг як державних, так і приватних фінансів, що здійснюється за допомогою банків, впливає на стан економіки країни загалом і добробут кожної особи зокрема. Значну роль у процесі створення надійної банківської системи України та здійснення банківської діяльності відіграє Національний банк України. Обсяг його повноважень та компетенції як центрбанку дає можливість мати діючі важелі впливу в банківських правовідносинах та забезпечувати фінансову стабільність банківської системи, про рівень якої свідчать такі ознаки, як: ефективність розподілу фінансових ресурсів у просторі та часі; можливість вільного здійснення оцінки, котирування, розподілу та управління фінансовими ризиками; здатність виконання найважливіших функцій навіть за умов зовнішніх потрясінь або посилення диспропорцій.

Водночас сьогодні в Україні спостерігається явна нестабільність банківської системи, про що свідчить різке зменшення їх кількості. Так, станом на 1 лютого 2016 р. в Україні діяло 116 банків, у тому числі один санаційний банк; 1 березня 2016 р. – 113 банків, у тому числі один санаційний; 1 квітня 2016 р. – 111 банків, у тому числі один санаційний; 1 травня 2016 р. – 109 банків, у тому числі один санаційний; 1 червня 2016 р. – 106 банків; 1 липня 2016 р. – 102 банки; 1 серпня 2016 р. – 101 банк; 1 вересня – 1 грудня 2016 р. – 100 банків; 1 лютого 2017 р. – 99 банків. Активи банків України на 1 жовтня 2016 року становили 1,276 трлн грн, загальні активи – 1,603 трлн грн. Рентабельність активів – 1,23 %. Загальний капітал банків становить 151 млрд грн, у тому числі 264,3 млрд грн уставного капіталу. Регулятивний капітал – 141 млрд грн. Рентабельність капіталу – 11,54 %. Доходи банків за 2016 р. становили 166,1 млрд грн, а витрати – 185,03 млрд грн.

На тлі негативних тенденцій у сфері банківської діяльності можна констатувати втрату довіри населення до банківської системи, що сприяє відтоку грошових активів, а також погіршенню інвестиційного клімату загалом. Так, за результатами проведеного нами анкетування, 68,0 % респондентів зазначили, що не довіряють банкам та зберігають свої заощадження в іноземній валюті вдома.

За таких умов виникає потреба у визначенні місця НБУ в банківській системі України; розкритті структури НБУ; з'ясуванні змісту діяльності Ради НБУ та Правління НБУ; характеристиці елементів адміністративно-правового статусу НБУ; з'ясуванні змісту прав й обов'язків НБУ; визначенні функцій НБУ, правового статусу Голови НБУ як керівника Правління НБУ, засад адміністративної відповідальності НБУ; вивченні міжнародного досвіду адміністративно-правового статусу національних банків, а також розкритті особливостей взаємодії НБУ з органами публічного управління.

Вагомий внесок у дослідження завдань, функцій, повноважень НБУ, а також правовідносин у сфері діяльності центрального банку зробили М. М. Агарков, Л. К. Воронова, Д. О. Гетманцев, І. Б. Заверуха, А. М. Екмалян, Л. Г. Єфімова, В. Л. Кротюк, О. М. Олейник, О. П. Орлюк, А. О. Селіванов, Г. А. Тосунян, Г. О. Федоренко та ін.

Окремі аспекти адміністративно-правового забезпечення діяльності банків в Україні, у тому числі НБУ, були предметом дисертаційних досліджень Ю. М. Дмитренко, Н. Е. Златніної, Т. А. Латковської, І. Я. Хитрої та ін.

При підготовці дисертації використано праці дослідників адміністративного права та процесу: В. Б. Авер'янова, С. С. Алексєєва, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, Є. В. Додіна, І. В. Зозулі, Р. А. Калюжного, С. В. Ківалова, Л. В. Коваля, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, В. І. Курила, Д. М. Лук'янця, Т. О. Мацелик, Р. С. Мельник, О. І. Миколенко, Ю. С. Назара, С. В. Тихомирова, В. К. Шкарупи та ін.

Водночас сьогодні адміністративно-правовому статусу НБУ присвячено недостатньо уваги в монографічних дослідженнях, в оприлюднених наукових

працях ці питання розглянуто лише фрагментарно. У науці адміністративного права комплексний аналіз адміністративно-правового статусу НБУ залишився поза увагою.

Таким чином, недостатня розробленість на теоретичному рівні цієї проблематики, наявність правових прогалин, а також необхідність проведення комплексного правового дослідження зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до законів України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV, «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III; Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку України 2020» від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 р.; Постанови Правління Національного банку України «Про Основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки» від 18 серпня 2015 р. № 541; Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених рішенням Вченої ради академії (протокол № 28 від 29 жовтня 2013 р.). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 27 січня 2015 р. (протокол № 1).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу національного та міжнародного законодавства і практики його реалізації визначити правове становище НБУ в банківській системі України, розкрити його внутрішню організаційну структуру, з'ясувати сутність та елементи адміністративно-правового статусу НБУ, а також надати пропозиції й рекомендації щодо вдосконалення та підвищення ефективності його діяльності.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі *завдання*::

- з’ясувати правове становище НБУ як центрального банку України та особливого центрального органу публічного управління;
- розкрити структуру НБУ;
- визначити повноваження й компетенцію Ради НБУ та Правління НБУ як органів управління НБУ;
- з’ясувати поняття та зміст елементів адміністративно-правового статусу НБУ;
- розкрити систему прав й обов’язків НБУ;
- виокремити функції НБУ;
- виділити права й обов’язки Голови НБУ як керівника Правління НБУ;
- визначити засади адміністративної відповідальності НБУ;
- охарактеризувати міжнародний досвід адміністративно-правового статусу національних банків;
- розкрити особливості взаємодії НБУ з органами публічного управління;
- надати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення адміністративно-правового статусу НБУ;
- розробити конкретні пропозиції з удосконалення національного законодавства та практичні рекомендації щодо адміністративно-правового статусу НБУ.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають при реалізації НБУ його компетенції та повноважень.

Предмет дослідження – адміністративно-правовий статус НБУ.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є наукові методи, що використовувалися одночасно з метою забезпечення достовірності знань, вирішення поставлених цілей та завдань й обґрунтованості зроблених висновків і рекомендацій, зокрема: *діалектичний* – для дослідження теоретичних і нормативних положень щодо адміністративно-правового статусу НБУ (розділи 1–3); *класифікації та групування* – для класифікації видів банків та функцій центробанку, виокремлення елементів адміністративно-правового

статусу НБУ (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3); *структурно-функціональний* – для структуризації системи елементів адміністративно-правового статусу НБУ, дослідження особливостей функціонування Ради НБУ та Правління НБУ (підрозділи 2.1, 1.3); *порівняльно-правовий* – для вивчення та порівняння міжнародного досвіду щодо адміністративно-правового статусу центральних банків (підрозділ 3.1); *моделювання* – для вироблення пропозицій стосовно визначення перспектив удосконалення функціонування НБУ (підрозділи 1.2, 3.2); *соціологічний* – для здійснення анкетування громадян та аналізу його результатів (підрозділи 2.2, 2.3, 3.2); *компаративістики* – під час дослідження міжнародного досвіду адміністративно-правового статусу національних банків (підрозділ 3.1); *статистичний* – для аналізу та узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми дисертації (підрозділи 1.1, 1.2, розділ 3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Ради НБУ, Правління НБУ за 2015–2016 рр., результати соціологічного опитування громадян (300 осіб) щодо діяльності та функціонування НБУ, політико-правова публіцистика, довідкові видання та статистичні матеріали.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за своїм характером і змістом дисертація є однією з перших в Україні праць, яка присвячена комплексному та системному дослідженню питання адміністративно-правового статусу НБУ. Конкретний внесок у наукове розроблення положень адміністративно-правового статусу НБУ полягає в обґрунтуванні пропозицій та рекомендацій, що містять елементи наукової новизни й мають теоретичне та практичне застосування, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано необхідність доповнення банківської системи України такими елементами, як: Фонд гарантування вкладів (обов'язковий елемент); підприємства та служби, що забезпечують інформаційне, методичне, наукове, кадрове, комунікаційне обслуговування банків (допоміжний елемент);

- запропоновано класифікацію функцій НБУ залежно від: 1) поставленої мети: основні; супутні; 2) середовища їх реалізації: внутрішні; зовнішні;

3) спрямування: організаційні; контрольно-наглядові; фінансово-економічні; реєстраційні; регулюючі; 4) ролі в банківській системі: власні; кореспондуючі;

– аргументовано необхідність прийняття норми, яка визначатиме підстави адміністративної відповідальності НБУ;

– сформульовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, зокрема, до законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», Кодексу України про адміністративні правопорушення;

удосконалено:

– поняття «банк» – це конструктивний елемент банківської системи держави, що має статус юридичної особи, діє на підставі банківської ліцензії з метою надання банківських послуг, здійснення інших фінансових операцій відповідно до статуту; «адміністративно-правовий статус НБУ» – це система прав, обов’язків, які реалізуються шляхом виконання повноважень у межах визначеної компетенції, що встановлена нормами національного та міжнародного законодавства й спрямована на виконання його завдань та функцій; «адміністративна відповідальність, що застосовується до НБУ» – це застосування до НБУ як особливого суб’єкта публічного права, що своїми діями чи бездіяльністю вчинив адміністративне правопорушення, яке доведено та визнано на підставі рішення суду, адміністративних санкцій, що спричиняють обтяжливі наслідки майнового та організаційного (правообмежувального) характеру;

– теоретичні підходи щодо переваг діяльності комітетів у Правлінні НБУ;

– наукові положення щодо визначення видів правового статусу НБУ: конституційно-правовий, цивільно-правовий, фінансово-правовий, адміністративно-правовий;

– виокремлення особливостей функціонування Ради НБУ та Правління НБУ;

дістало подальший розвиток:

- теоретичні положення щодо визначення місця НБУ в банківській системі України;

- наукові обґрунтування щодо визначення особливостей взаємодії НБУ з Верховною Радою України (профільним Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності), Президентом України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в процесі здійснення нормативно-правового регулювання, валютного регулювання, грошово-кредитної політики, фінансової політики тощо;

- визначення прав та обов'язків НБУ як центрального банку країни, державного регулятора та уповноваженої державної установи;

- вивчення міжнародного досвіду щодо адміністративно-правового регулювання національних банків, пропозиції стосовно імплементації в національне законодавство окремих положень їх діяльності.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що становлять новизну роботи, розроблено автором особисто.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції впроваджені та використовуються в:

законотворчій роботі – під час підготовки проектів законодавчих актів України, якими урегульовується діяльність НБУ (акт Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності від 13 квітня 2017 р.);

практичній діяльності – у процесі удосконалення функціонування НБУ як державного регулятора (акт АБ «Укргазбанк» від 10 березня 2017 р.);

освітньому процесі – під час викладання дисциплін «Адміністративне право», «Банківське право України», «Фінансове право України», «Основи ринкової економіки» (акти Державного навчального закладу післядипломної освіти «Навчально-методичний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу в сфері боротьби з

легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму» від 25 квітня 2017 р. та Національної академії внутрішніх справ від 16 березня 2017 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки оприлюднено на науково-практичних конференціях та круглих столах: «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Київ, 2–3 грудня 2016 р.); «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Київ, 3–4 березня 2017 р.); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 10–11 березня 2017 р.); «Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку» (м. Кривий Ріг, 24 березня 2017 р.); «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 30 березня 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що об'єднують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (229 найменувань – на 20 сторінках) та п'яти додатків – на 13 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 238 сторінок, із них основний обсяг тексту – 205 сторінок.

РОЗДІЛ 1

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Місце Національного банку України в банківській системі України

Публічну владу в державі здійснюють відповідні уповноважені органи публічної адміністрації, які при реалізації своїх завдань і функцій повинні мати достатні фінансові ресурси. Фінансові ресурси акумулюються завдяки фінансовій діяльності держави. Суть фінансової діяльності держави в банківській сфері полягає в тому, щоб, ураховуючи закони ринкової економіки, впливати на розвиток кредитно-фінансових інститутів, сприяти отриманню ними прибутків, а завдяки цьому – підтримувати стабільність усієї кредитно-банківської системи та довіру до неї з боку населення і, водночас, здійснювати державний вплив через банківську систему на економічний розвиток суб'єктів господарювання, впливати на зростання обсягу державних фінансів та їх подальший обіг у фінансовій сфері [125, с. 26].

Одним з елементів фінансової діяльності держави є саме банківська діяльність. Значущість банківської діяльності держави полягає в тому, що вона охоплює обіг як державних, так і приватних фінансів, оборот яких здійснюється за допомогою банків, головним з яких є Національний банк України.

Перш ніж перейти до визначення місця Національного банку України в банківській системі України, на нашу думку, варто, насамперед, розпочати з визначення сутності поняття «банк», що є конструктивним елементом банківської системи та безпосередньо самого поняття «банківська система». На нашу думку, необхідно зважати на те, що метою діяльності Національного банку України є значне акумулювання фінансових активів у банківській системі як для самого банку, так і для фізичних і юридичних осіб.

Проведемо дослідження терміна «банк». Професор В. М. Селіванов щодо важливості дослідження змісту теоретичних категорій зазначав, що «... поняття і категорії юридичної науки, як і будь-якої іншої науки, відіграють методологічну роль. Закріплюючи й відображаючи результати теоретичних досліджень своїх об'єктів і предметів пізнання, вони дають нам певний погляд на розуміння явищ, що досліджуються, їхньої реальної сутності, їхнього колишнього, сущого й прийдешнього ...» [181].

Незважаючи на те, що банки існують давно, питання про сутність банку є дискусійним. Різні науковці визначають по-різному сутність банку, беручи за основу різні аспекти його діяльності, наприклад, банк як: а) сховище грошей; б) фінансова установа, організація; в) орган економічного управління; г) агент біржі; д) кредитне підприємство; е) суб'єкт, який надає різні види фінансових послуг, тощо.

У Юридичній енциклопедії поняття «банк» розглядається через поняття «фінансово-кредитна установа» [220, с. 189–190].

Г. О. Федоренко пропонує під банком розуміти юридичну особу, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати в сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття й ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [203, с. 31–32].

У більш загальному вигляді Д. О. Гетманцев та Н. Г. Шукліна визначають банк як ключовий суб'єкт банківських відносин [46].

Представник російської дореволюційної школи права М. М. Агарков підкреслював, що не існує такого логічно правильно побудованого визначення, яке б точно відповідало тому поняттю, яке мають на увазі, користуючись терміном «банк» [1, с. 9].

Багато вчених-юристів досліджували поняття «банк». Так, О. М. Олейник вважає, що необхідність визначення поняття «банк» пов'язана з існуванням двох груп міркувань. Перша група зумовлена потребою встановлення того, що

являє собою утворення чи суб'єкт права, що називається «банком», визначення його правового статусу та компетенції. Друга група міркувань, не менш важливих, пов'язана з визначенням того, в яких випадках необхідно створювати банк та для яких видів діяльності немає інших правових форм, крім банку [120, с. 75].

Досить спірною вбачається думка російського вченого-економіста Ю. І. Львова, який під банком пропонує розуміти комерційне підприємство, що є юридичною особою, яка діє відповідно до закону країни місцеперебування. Банкам надано право залучати грошові кошти від юридичних і фізичних осіб і від свого імені розміщувати їх на умовах повернення і платності, а також здійснювати багато інших банківських операцій [108]. Так, з однієї сторони, якщо розглядати банк як одиницю банківської системи, що не має особливого статусу, то дане визначення є доречним, однак, коли йдеться про центральний банк країни – Національний банк, то необхідно пам'ятати про те, що Національний банк є, по-перше, особливим центральним органом державного управління, а не просто комерційним підприємством, по-друге, є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису адміністративних витрат, а у визначених Законом України «Про Національний банк України» [155] випадках – також за рахунок Державного бюджету України; по-третє, Національний банк України не ставить собі за мету одержання прибутку.

Англійські науковці у сфері банківського права більше схиляються до розуміння банку як установи, що надає різні види фінансових послуг. Так, на думку П. Роуза, найбільш надійним підходом є визначення сутності банку через перелік послуг, які він пропонує. І саме тому автор визначає банк як фірму, що пропонує певний перелік фінансових послуг, здійснюючи професійне управління грошовими ресурсами суспільства [179]. Схоже визначення наводить і Е. Дж. Долан – «банки надають широкий діапазон фінансових послуг, особливо відкриття рахунків до запитання та надання позик і кредитів» [56].

Як кредитну установу, що здійснює банківські операції на комерційних засадах, визначає банк Г. Асхауер, водночас автор наводить перелік загальних банківських операцій [11; 59, с. 28].

Професор О. І. Лаврушин констатував, що пізнання сутності банку, як будь-якого іншого явища, вимагає відповіді не на питання про те, чим він займається, які операції виконує або виконував у процесі свого історичного розвитку, а про те, якими якостями він характеризується, що виражають його істотну визначеність, яка його специфіка, у чому його основа і яка внутрішня структура банку, а отже, які операції, що впливають із сутності, банк повинен виконувати насамперед [19, с. 4–5].

Російський професор Н. І. Хімічева зазначає, що банки називають кредитними органами (організаціями), оскільки головним напрямом їх діяльності є кредитування. Саме з ним тією чи іншою мірою пов'язані всі інші напрями діяльності банків [208, с. 68; 212, с. 112].

У праці німецького вченого Вільгельма Лексіса поняттям «банк» охоплюються різні види установ для здійснення банківських операцій [96, с. 32–34].

Інший німецький учений Б. Бухвальд пропонує під поняттям «банк» розуміти «підприємство, яке займається грошовими, кредитними та іншими операціями» [33, с. 6].

С. Г. Мочерний, Л. Л. Гришак вважають, що банк – це особливе кредитно-фінансове підприємство, яке здійснює різноманітні операції, зокрема, виконує основні базові функції, у процесі виконання яких, а також із приводу привласнення наявних у нього активів, виникає певна сукупність виробничих відносин між різними економічними суб'єктами з метою отримання доходів, передусім привласнення прибутків» [108, с. 7].

Л. Г. Єфимов та О. П. Орлюк пропонують розглядати банк як підприємство, яке надає специфічний вид послуг – банківські послуги, або як підприємство особливого виду [58, с. 29–30; 210, с. 135; 124, с. 17].

Т. А. Латковська у своїй докторській дисертації аргументує, що банк є фінансовою установою, яка на підставі ліцензії Національного банку України має виняткове право здійснювати в сукупності депозитні, кредитні та розрахункові операції. Особливість банку порівняно з іншими фінансовими установами полягає в тому, що банк є основним фінансовим інститутом, який покликаний здійснювати банківську діяльність, що має виключний характер.

Науковець пропонує виділити такі головні ознаки банку: 1) банк як юридична особа може бути державною установою або суб'єктом комерційної діяльності, спрямованої на отримання прибутку; 2) банк створюється у формі відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку; 3) банк не просто здійснює банківські операції, а в сукупності здійснює такі банківські операції, як депозитні, кредитні та розрахункові; 4) банк зобов'язаний мати статутний фонд (капітал); 5) банк володіє спеціальною компетенцією, тобто він отримує прибуток тільки шляхом здійснення визначених операцій; 6) банк діє на підставі ліцензії, виданої Національним банком України; 7) банк виступає ключовим елементом банківської системи [95, с. 88].

І. Я. Хитра під поняттям банку пропонує розуміти фінансово-кредитну установу, яка виступає посередником щодо виконання комплексу функціональних обов'язків грошового характеру: мобілізації коштів, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами, надання їх у позичку [213, с. 19]

І. Б. Заверуха пропонує розглядати банк як особливу категорію підприємств – фінансових посередників. На думку вченої, «фінансове посередництво передбачає залучення коштів від інвестора (вкладника) та інвестування (вкладення) цих коштів з метою одержання прибутку. Фінансові посередники займають позицію між інвестором та кінцевим споживачем вкладених коштів. Інвестор при фінансовому посередництві вступає у відносини виключно з посередником, а не з фірмою чи проектом, у який вкладено кошти» [61, с. 34].

Водночас у контексті даного визначення спостерігаються деякі колізії, адже відповідно до ч. 3 ст. 333 Господарського кодексу України фінансове

посередництво розглядається як діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями [49]. Таким чином, І. Б. Заверуха ототожнює поняття «банк» та «фінансово-кредитна організація».

Отже, здійснивши аналіз вищевикладених дефініцій поняття «банк», можемо дійти висновку, що досліджувану правову категорію науковці-теоретики, науковці-економісти, науковці банківської справи, науковці-юристи пропонують розуміти як: 1) юридичну особу, яка здійснює відповідні фінансові операції (Г.О. Федоренко та ін.); 2) основний суб'єкт банківської діяльності (Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна та ін.); 3) суб'єкт, який надає широкий спектр фінансових послуг (П. Роуз, Е. Дж. Долан, Г. Асхауер та ін.); 4) господарюючий суб'єкт (Г. Асхауер та ін.); 5) кредитно-фінансове підприємство (Н. І. Хімічева, Б. Бухвальд, С. Г. Мочерний, Л. Л. Гришак, І. Я. Хитра та ін.).

Розглянемо, як задекларовано поняття «банк» на законодавчому рівні.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: банк – це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесено до Державного реєстру банків [138]. Однак це визначення законодавця щодо поняття «банк» вбачається розмитим з певних підстав.

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність», до банківських послуг належать: 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі в банківських металах; 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Водночас ч. 5, 6 зазначеної статті передбачено, що банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) фінансові послуги, у тому числі шляхом укладення з юридичними особами (комерційними агентами) агентських

договорів. Перелік фінансових послуг, що банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) шляхом укладення агентських договорів, встановлює Національний банк України. Банк зобов'язаний повідомити Національний банк України про укладені ним агентські договори. Національний банк веде реєстр комерційних агентів банків та встановлює вимоги до них. Банк має право укладати агентський договір з юридичною особою, яка відповідає встановленим Національним банком України вимогам.

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати діяльність щодо: 1) інвестицій; 2) випуску власних цінних паперів; 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей; 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей; 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Отже, у законодавчо закріпленому визначенні поняття «банк» законодавець досить вузько визначив предмет його діяльності, залишивши поза увагою можливість надання фінансових, інвестиційних послуг та ін.

Стаття 334 Господарського кодексу України визначає банки як фінансові установи, функціями яких є залучення до вкладів грошових коштів громадян і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян і юридичних осіб. Банки є юридичними особами [49, ст. 334].

Таким чином, банки є центром фінансової системи, її структурним елементом, що спеціалізується на акумулюванні коштів і розміщенні їх від свого імені з метою отримання прибутку. Працюючи у сфері обміну, банк здійснює регулювання грошового обігу в готівковій та безготівковій формах.

Отже, визначимо поняття «банк», виділивши його головні ознаки, які, на нашу думку, розкривають сутність цього поняття: 1) юридична особа; 2) надає відповідні банківські послуги та здійснює інші фінансові операції; 3) діє на підставі банківської ліцензії; 4) наявний договірний характер відносин між

банком і його клієнтами, водночас слід акцентувати увагу на тому, що банк порівняно з іншими суб'єктами підприємництва має деякі повноваження владного характеру, які не дозволяють визначити правову природу відносин між банком і клієнтом повною мірою як договірну; 5) створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку; 6) обов'язковий елемент банківської системи; 7) метою є забезпечення концентрації вільних капіталів і ресурсів, необхідних для простого і розширеного відтворення, в упорядкуванні та раціоналізації грошового обігу.

Отже, банк є конструктивним елементом банківської системи держави, що має статус юридичної особи, діє на підставі банківської ліцензії з метою надання банківських послуг, здійснення інших фінансових операцій відповідно до статуту.

Сукупність банків та їх утворень становить банківську систему України.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України. Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг [138**Ошибка! Закладка не определена.**, ст. 4].

Ми поділяємо думку Л. К. Воронової, яка у підручнику «Фінансове право» визначає банківську систему як сукупність різних видів банків, банківських інститутів, що діють у межах єдиного загальнодержавного фінансово-кредитного механізму на чолі з центральним банком держави [40, с. 410]. Так, науковець пропонує включати до змісту банківської системи не лише Національний банк України та інші банки, а й філії іноземних банків, що створені й діють на законних підставах на території України, а також інші її елементи.

Наразі учені пропонують досить широку класифікацію банків. Так, учені-економісти пропонують класифікувати банки за різними ознаками: 1) за порядком створення: перепрофільовані та новостворені; 2) за характером спеціалізації: спеціалізовані та уніфіковані; 3) за територією: регіональні,

республіканські, міжнародні; 4) за формою власності: загальнодержавні, муніципальні, колективні, приватні, із стопроцентною інвестицією, змішані; 5) за характером відносин: банки-гаранти, банки кореспонденти, уповноважені; 6) за структурою: багатопрофільні та безфіліальні [75].

Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна пропонують класифікувати банки в Україні за організаційно-правовою формою на відкриті акціонерні товариства та кооперативні банки. Окремі особливості має також державний банк, що створюється у формі акціонерного товариства. Державним банком є банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. Таким чином, за організаційно-правовою формою банки можна поділити на недержавні акціонерні банки, державні акціонерні банки, кооперативні банки [46].

Автори російської фінансової енциклопедії пропонують такі види банків:

1) дочірній банк – формально незалежний комерційний банк, контрольований іншим банком (іншими банками), який виступає в ролі материнського банку (банку-холдингу). Умовою таких взаємин є володіння материнським банком контрольним пакетом акцій (паїв) дочірнього банку. Дочірній банк можна розглядати і як банк, і як структурний підрозділ банку («під-банк»). Це своєрідна перехідна форма;

2) банк-сателіт, або «кишеньковий» банк – банк, статутний капітал якого сформований переважно з коштів клієнтів, що призводить до надмірної концентрації впливу в найбільш великих засновників, які здатні нав'язувати рішення, що суперечать як інтересам більшості вкладників і засновників, так і завданням зростання ефективності діяльності самого банку. По суті це дочірні банки різних виробничих і торгових структур;

3) уповноважені (агентські) банки – банки, що виконують за договорами ті чи інші операції для органів влади й управління, у тому числі для центрального банку.

За організаційно-правовою формою виділяють два основних види банків: пайові банки й акціонерні. При цьому останній вид поділяється на два підвиди:

акціонерні банки закритого типу (АБЗТ) й акціонерні банки відкритого типу (АБВТ) [207].

Відповідно до класифікації, наведеній у словниковій літературі, варто виділити такі види банків: депозитний; інноваційний; кліринговий; комерційний; банк-кореспондент; банк розвитку; ощадний; центральний; банк-емітент; зовнішньоторговельні банки; державні банки; земельні банки; іноземні банки; іпотечні банки; кооперативні банки; муніципальні банки; банки споживчого кредиту; змішані банки; універсальні банки; уповноважувальний банк; емісійні банки [218; 207].

Водночас в Україні діють не всі з вищеназваних банків, наприклад, земельний банк, муніципальні банки тощо. У більшості випадків діяльність та спрямування одного банку може об'єднувати декілька з вищеназваних банків, однак у межах отриманої банківської ліцензії.

О. П. Орлюк наводить таку класифікацію: 1) за спеціалізацією: універсальні; спеціалізовані; 2) за формою власності: державні; приватні; комунальні; змішані; 3) за організаційно-правовою формою: банки, створені у формі товариства з обмеженою відповідальністю; банки, створені у формі акціонерного товариства; кооперативні банки; 4) залежно від участі іноземного капіталу: банки без участі іноземного капіталу; банки з частковою участю іноземного капіталу; банки зі 100-відсотковою участю іноземного капіталу; 5) за територіальним характером діяльності: банки, що здійснюють свою діяльність на окремій території – регіональні; банки, що виконують операції в багатьох регіонах через мережу філій – республіканські; банки, що активно працюють на світових ринках і мають філії та представництва за кордоном – міжнародні; 6) за розміром виділяють чотири групи банків: I – банки, активи яких перевищують 1300 млн грн; II – банки, активи яких становлять понад 500 млн грн; III – банки з активами понад 200 млн грн; IV – банки з активами менше 200 млн грн; 7) за наявності мережі філій: банки, що відкрили філії й територіально відокремлені підрозділи; банки без філій [123, с. 171].

Таким чином, існує дуже різноманітна класифікаційна розгалуженість банків, що зумовлено рівнем розвитку країни, виробленою стратегією економічного зростання та економічної стабільності, а також обов'язковим урахуванням макроекономічної ситуації в країні і загальних тенденцій у банківській сфері. Наявність зазначених обставин зумовлює трансформування банками своєї організаційно-правової форми в той варіант, який на даному етапі більше відповідає його цілям, завданням і можливостям.

Одним з яскравих прикладів реагування банківської системи на економічні перетворення є можливість створення санаційного банку. Так, 14 вересня 2011 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження «Про створення санаційного банку», у якому з посиланням на чинні закони ухвалив рішення про утворення санаційного банку на базі публічного акціонерного товариства «Родовід банк» [166]. Завданням санаційного банку є проведення роботи з активами державних банків та банків, у капіталізації яких взяла участь держава, спрямованої на максимізацію надходжень від повернення цих активів. На жаль, 26 лютого 2016 р. цей банк було визнано неплатоспроможним.

Водночас станом на 1 лютого 2016 р. в Україні діяло 116 банків, у тому числі один санаційний банк; станом на 1 березня 2016 р. – 113 банків, у тому числі один санаційний банк; станом на 1 квітня 2016 р. – 111 банків, у тому числі один санаційний банк; станом на 1 травня 2016 р. – 109 банків, у тому числі один санаційний банк; станом на 1 червня 2016 р. – 106 банків; станом на 1 липня 2016 р. – 102 банки; станом на 1 серпня 2016 р. – 101 банк; станом на 1 вересня – 1 грудня 2016 р. – 100 банків; станом на 1 лютого 2017 р. – 99 банків (11 січня 2017 р. Національний банк України визнав «Платинум банк» неплатоспроможним) [128].

Головне місце в банківській системі України посідає центральний уповноважений банк – Національний банк України.

Ю. М. Дмитренко у своїй докторській дисертації зазначила, що діяльність Національного банку України є насамперед публічною, її сутність полягає в

тому, що це є фінансова діяльність, яка регулюється фінансово-правовими нормами щодо формування та проведення грошово-кредитної і валютної політики в державі, будови, функціонування та контролю банківської системи з метою стабільної й ефективної організації використання публічних грошових фондів і створення сприятливих умов для розвитку грошового ринку України [53, с. 86].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національний банк України» [155], Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.

Із цього визначення очевидно подвійний статус Національного банку України: по-перше, як центрального банку України; по-друге, як центрального органу державного управління. Спробуємо розглянути Національний банк України в цих аспектах.

Із прийняттям Закону України «Про банки і банківську діяльність» законодавець чітко визначив та закріпив дворівневу банківську систему. Першим (вищим) її рівнем є Національний банк України, другим – інші банки, а також філії іноземних банків, що створені й діють на території України.

Зокрема, ст. 335 Господарського кодексу України визначено, що Національний банк України – центральний банк держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України – гривні [49].

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 млн грн. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є частина його прибутку до розподілу, а за необхідності – Державний бюджет України.

Місце Національного банку України в банківській системі зумовлено його владноуправлінською компетенцією та імперативністю його рішень щодо інших банків та їх філій, що створені й діють на всій території України. Безпосередньо

до виключної компетенції Національного банку України належить: визначення видів спеціалізованих банків та порядку набуття банком статусу спеціалізованого; здійснення регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій; визначення системно важливих банків відповідно до таких критеріїв: розміру банку, ступеня фінансових взаємозв'язків, напрямів діяльності; визначення кандидатури голови та членів виконавчого органу державного банку; встановлення рівня мінімального розміру статутного капіталу кооперативного банку; здійснення банківського нагляду на консолідованій основі; здійснення контролю за операціями між учасниками банківської групи та їх пов'язаними особами, які не є фінансовими установами; надання погодження для проведення державної реєстрації змін до статуту банку; приймання рішення про погодження змін до статуту банку або про відмову в їх погодженні не пізніше місячного строку з дня подання повного пакета документів тощо.

Крім того, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані зберігати бюджетні кошти в Національному банку на рахунку, відкритому центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, якщо інше не передбачено Бюджетним кодексом України.

Головну особливість фінансово-правового статусу Національного банку України як суб'єкта державного регулювання банківської системи і банківської діяльності визначають його завдання, функції і повноваження. Водночас повноваження Національного банку України як головного, безпосередньо керуючого суб'єкта в банківській сфері визначають повноваження його органів управління та контролю. Таким чином, з урахуванням мети діяльності, публічного призначення та наявності державно-владних повноважень, місця Національного банку України в банківській системі визначається як публічно-правовий орган з відповідними повноваженнями щодо регулювання фінансової і

банківської систем та здійснення банківської діяльності, який має статус юридичної особи, є органом державного управління грошово-кредитною сферою. Водночас Національний банк України є банківською установою, якій притаманні певні ознаки господарюючого суб'єкта.

На нашу думку, місце Національного банку України в банківській системі України визначається таким чином:

1) діяльність Національного банку України має імперативний характер стосовно до інших банків, а також філій іноземних банків, що створені й діють на території України;

2) Національний банк України та інші банки, а також філії іноземних банків, що створені і діють на території України перебувають між собою у субординаційних відносинах;

3) банківська система України є трапецієвидною, що виражається в чіткій ієрархії Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені й діють на території України;

4) Національний банк України є центральним материнським банком, Правління якого несе колегіальну відповідальність за діяльність Національного банку України в межах компетенції членів Правління. Голова Національного банку несе відповідальність за діяльність Національного банку перед Президентом України та Верховною Радою України;

5) характеристика завдань, функцій та повноважень дають можливість стверджувати, що Національний банк України є контрольно-наглядовим органом у банківській системі.

Визначення місця Національного банку України в системі органів державного управління фінансовою сферою залежить від порядку організації та характеру здійснення державної влади, правової форми дій державних органів та особливостей економічного стану держави. Самостійність і незалежність є ознаками, що відрізняють діяльність Національного банку України від діяльності інших органів державної влади [53].

Для того щоб розкрити сутність та особливості діяльності Національного банку України як особливого органу державного управління, на нашу думку, варто звернутися до основ теорії держави і права щодо визначення ознак та сутності органів держави, що дасть можливість з'ясувати місце Національного банку України в системі органів державного управління.

О. Ф. Скакун визначає орган держави як частину державного апарату – група осіб або одна особа, яка має юридично визначену державно-владну компетенцію для виконання завдань і функцій держави. Зокрема, ознаками органу держави науковець називає такі: 1) формується державою або безпосередньо народом (наприклад, парламент) відповідно до закону і функціонує на його основі; 2) має передбачені Конституцією або іншими законами спеціальні функції, які він здійснює від імені держави; 3) має державно-владні повноваження, що дозволяють йому здійснювати юридичні обов'язкові дії: а) видає нормативні та індивідуальні акти; б) здійснює контроль за точним і неухильним виконанням вимог, передбачених цими актами; в) забезпечує і захищає ці вимоги від порушень шляхом застосування заходів виховання, переконання, стимулювання, за потреби – державного примусу; 4) функціонально взаємодіє з іншими органами в процесі реалізації своїх повноважень; 5) складається із службовців, які перебувають в особливих правовідносинах один з одним і органом: обсяг, порядок використання ними владних повноважень встановлюються законом і набувають конкретизації в посадових інструкціях, штатних розкладах та ін.; 6) має необхідну матеріальну базу – казенне майно, що перебуває в його оперативному управлінні; джерело фінансування – державний бюджет; 7) має організаційну структуру (побудова за видами окремих служб і чисельним складом), територіальний масштаб діяльності, систему службової підзвітності та службової дисципліни [182, с. 90–91].

В. М. Кириченко та О. М. Куракін пропонують під органом держави розуміти структурний елемент апарату держави, створений державою чи обраний безпосередньо народом колектив державних службовців (або один

державний службовець), які наділені державно-владними повноваженнями та необхідними матеріально-технічними засобами для виконання завдань і функцій держави.

На думку авторів, органи держави мають певні ознаки, які відрізняють їх від державних підприємств, установ, а також від недержавних структур. Основні з них такі: є структурним елементом апарату держави; мають певну економічну й організаційну відокремленість та самостійність; створюються державою чи обираються безпосередньо народом; наділені нормативно закріпленими державно-владними повноваженнями; характеризуються відповідною організаційною структурою; мають територіальні межі діяльності; здійснюють свої функції від імені держави; використовують символи держави в офіційному порядку; мають відповідну компетенцію, приймають юридично обов'язкові нормативні та індивідуальні акти; характеризуються певними особливостями підпорядкування у процесі взаємодії з іншими державними органами й установами; у процесі реалізації повноважень ґрунтуються на організаційній, матеріальній та примусовій силі держави; забезпечують державно-владні повноваження шляхом застосування засобів виховання, переконання, заохочення, а в певних випадках – заходів примусу; характеризуються особливим порядком утворення, видами діяльності, характером та обсягом повноважень, формами і методами виконання функцій [79].

Таким чином, очевидна схожість функціонування органів державного управління з функціонуванням Національного банку України, що полягає в такому:

1) спосіб створення – утворений на підставі Закону України «Про банки і банківську діяльність». Діє відповідно до Статуту;

2) діє від імені і в інтересах держави – представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;

З) має особливі державно-владні повноваження (нормотворчі, контрольно-наглядові, застосування заходів адміністративного примусу) – Національний банк України діє як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль. Так, до компетенції Національного банку України належать: 1) видання нормативно-правових актів. Національний банк України видає нормативно-правові акти з питань, що належать до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної влади й органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб. Національний банк України видає розпорядчі акти з питань організаційно-розпорядчого характеру або індивідуальної дії, які не є нормативно-правовими актами. Розпорядчі акти оприлюднюються та набирають чинності в порядку, встановленому Національним банком України. Нормативно-правові акти Національного банку України видаються у формі постанов Правління Національного банку України, а також інструкцій, положень, правил, що затверджуються постановами Правління Національного банку України. Вони не можуть суперечити законам України та іншим законодавчим актам України і не мають зворотної сили, крім випадків, коли вони згідно із законом пом'якшують або скасовують відповідальність; 2) видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом проведення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, у частині дотримання ними валютного законодавства; 3) встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту; 4) встановлення порядку проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу; 5) зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів; 6) застосовування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю; 7) здійснення функцій

банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України;

4) взаємодіє з іншими органами публічної влади – Національний банк України підзвітний Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень. Національний банк України щоквартально надає інформацію Президенту України, Кабінету Міністрів України та Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме: проведення операцій з рефінансування банків; здійснення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку; проведення операцій на фондовому ринку. Національний банк щорічно подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України: до 15 березня – прогностичні монетарні показники на наступний рік; до 1 квітня – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України; до 1 вересня – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу наступного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України. Національний банк та Кабінет Міністрів України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розроблення і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку;

5) організаційна структура апарату – структура Національного банку України будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. До структури Національного банку України входять центральний апарат, відокремлені підрозділи та юридичні особи, створені Національним банком для забезпечення його діяльності, які здійснюють діяльність виключно в межах завдань та функцій 2, встановлених законом;

6) територіальні межі діяльності – Національний банк України здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном,

банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України й економічних нормативів;

7) правова засада діяльності – правовою засадою діяльності Національного банку України є Конституція України, Закон України «Про Національний банк України» та інші закони України;

8) наявність державної символіки в зовнішніх атрибутах – Національний банк України, його установи, філії та представництва мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Таким чином, наявність вищезазначених ознак Національного банку України дає можливість розкрити характерні риси Національного банку України безпосередньо як спеціального органу державного управління. Водночас Національний банк України як спеціальний орган державного управління посідає специфічне місце в системі державних органів управління.

У теорії держави і права прийнято розрізняти такі види органів державного управління: 1) за місцем у системі державного апарату: первинні, що формуються безпосередньо народом як джерелом влади і мають представницький характер; вторинні, що формуються первинними органами, походять від них і підзвітні їм; 2) за способом утворення: виборні, які обираються населенням чи представницькими органами; призначувані, що призначаються главою держави чи вищими органами; успадковані, які передаються монархом у спадщину; 3) за часом функціонування: постійні, які створюються без обмеження строку дії для виконання основних завдань держави; тимчасові, які створюються для вирішення невідкладних завдань, викликаних надзвичайними обставинами; 4) за способом прийняття рішень: одноособові, в яких рішення приймає керівник особисто, який несе за нього персональну відповідальність; колегіальні, в яких рішення приймаються після обговорення шляхом голосування (простою чи кваліфікованою більшістю голосів); 5) за територіальними межами діяльності: центральні, рішення яких

поширюються на всю територію та населення держави; федеральні (характерно для федеративної держави), рішення яких поширюються на її суб'єктів; місцеві, рішення яких поширюються на певну адміністративно територіальну одиницю; б) за змістом, напрямом діяльності: законодавчі органи, які мають представницький характер та правотворчі функції; виконавчі органи, які здійснюють виконавчо-розпорядчі функції; судові органи, які мають незалежний характер, підкоряються лише закону і здійснюють функції правосуддя; контрольно-наглядові органи, які здійснюють контрольно-наглядові функції [79; 182].

Правовою підставою створення Національного банку України є п. 3 Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність» [160], в якому визначено створення на базі Українського республіканського банку Держбанку СРСР Національного банку України. Власне, саме цим актом визначено дворівневість банківської системи: перший рівень – Національний банк України, другий – комерційні банки. Водночас, відповідно до ст. 85 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України належить призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України [88, ст. 85].

Таким чином, за способом створення Національний банк України є органом, який створюється парламентом та главою держави. Його діяльність урегульовується спеціальним персоніфікованим нормативно-правовим актом – Законом України «Про Національний банк України».

За часом функціонування Національний банк України є постійно діючим органом публічного управління, який створюється без обмеження строку дії для виконання головних завдань держави.

За способом прийняття рішень Національний банк України є колегіальним органом, в якому рішення приймаються після обговорення шляхом голосування (простою чи кваліфікованою більшістю голосів). Так, рішення Ради Національного банку України приймаються простою більшістю голосів від

загальної кількості присутніх на засіданні членів Ради Національного банку України. Кожний член Ради Національного банку України має один голос. Водночас рішення Правління Національного банку приймаються на колегіальній основі простою більшістю голосів. Кожний член Правління Національного банку України має один голос. Голова Національного банку України має право вирішального голосу в разі рівного розподілу голосів членів Правління Національного банку України під час прийняття рішень.

За територіальними межами діяльності Національний банк України є центральним органом державного управління, тобто здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України й економічних нормативів.

Відповідно до змісту своєї діяльності, Національний банк України є органом державного управління, який здійснює контрольно-наглядову діяльність та є суб'єктом законодавчого врегулювання. До прийняття Закону України «Про банки і банківську діяльність» Постановою Президії Верховної Ради України «Про Статут Національного банку України» передбачено, що Національний банк України є суб'єктом законодавчої ініціативи. Однак після прийняття вищезазначеного Закону цю функцію Національного банку України було втрачено. Проте на сьогодні Національний банк України має право законодавчого врегулювання, тобто подання Президенту України та Кабінету Міністрів України у встановленому порядку пропозицій щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

Іншим, не менш важливим, напрямом діяльності Національного банку України як органу державного управління є здійснення контрольно-наглядової діяльності. Контрольно-наглядова діяльність – це правова форма діяльності органів держави, що виражається у здійсненні юридичних дій у справі

спостереження і перевірки відповідності виконання і додержання підконтрольними суб'єктами правових розпоряджень і припинення правопорушень певними організаційно-правовими засобами. Контрольні структури України: Президент, Кабінет Міністрів, Конституційний Суд, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, прокуратура, Рахункова палата законодавчого органу, аудиторські структури Національного банку України, податкова адміністрація та ін. [182, с. 508].

Так, сутність контрольно-наглядової діяльності Національного банку України полягає у здійсненні таких функцій: 1) банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі; 2) нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків; 3) валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій; 4) контроль створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації тощо.

Отже, специфікою діяльності Національного банку України як спеціального органу державного управління є те, що здійснення його адміністративних повноважень та ведення господарської діяльності спрямовано на вирішення одного завдання – забезпечення стабільності грошової одиниці України та її банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Акцентуємо увагу на тому, що фактично Конституція України, закони України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» конституційно закріпили автономний статус Національного банку України в структурах влади. Уперше на нього було покладено головну функцію – забезпечення стабільності національної валюти, а отже, і купівельної спроможності на споживчому ринку. Власне, центробанк як спеціальний орган державного управління відповідає не лише за стабільність гривні, а й за стабільність споживчих цін, що є надзвичайно важливим для підвищення життєвого рівня населення. У Конституції України з урахуванням світового досвіду та змін, що відбулися в нашій державі, було визначено найважливіші

аспекти діяльності Національного банку України як центральної ланки та керівного органу грошово-кредитної та валютної системи країни.

Визначаючи місце Національного банку України в банківській системі України, ми зазначали, що до банківської системи, крім Національного банку України, входять також інші банки, а також філії іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до законодавства України. Водночас, на нашу думку, дана система є не повною, тобто обмежується не лише зазначеними інституціями.

Одним з таких суб'єктів, що має входити до банківської системи, є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб з таких підстав: по-перше, Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених законами України. Тобто, з однієї сторони, Фонд виступає так би мовити посередником між банками і вкладниками, що захищає інтереси останнього, а з іншої – виконує допоміжну роль та надає банкам допомогу у вкрай тяжких випадках.

Фонд є суб'єктом управління майном, самостійно володіє, користується і розпоряджається належним майном, учиняючи стосовно нього будь-які дії (у тому числі відчуження, передача в оренду, ліквідація), що не суперечать законодавству та меті діяльності Фонду. Фонд є економічно самостійною установою, має самостійний баланс, поточний та інші рахунки в Національному банку України, а також рахунки в цінних паперах у депозитарних установах – державних банках. Керівними органами Фонду є адміністративна рада та виконавча дирекція [163, ст. 3].

По-друге, основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку, що в принципі передбачає здійснення Фондом фільтруючої ролі, коли відбувається оцінка діяльності банку та вирішення питання про його подальше функціонування.

На підтримку нашої позиції варто навести думку Н. Е. Златніної, яка в своєму дисертаційному дослідженні «Правове регулювання банківської системи та банківського нагляду в Україні та в зарубіжних країнах» акцентує увагу на неповноті законодавчо задекларованих елементах банківської системи. Так, учена, розкриваючи зміст елементів банківської системи, стверджує, що елементний склад банківської системи України не обмежується лише центральним банком, іншими банками та філіями іноземних банків, до її складу можуть належати банківські об'єднання, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, а також структури (договірні банківські об'єднання), які не мають владних повноважень, однак безпосередньо стосуються діяльності цієї системи [74, с. 29].

На нашу думку, крім Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, елементами банківської системи є банківська інфраструктура, тобто підприємства та служби, що забезпечують інформаційне, методичне, наукове, кадрове, комунікаційне обслуговування банків. Однак, у зв'язку з виконанням допоміжних завдань, що здійснюють ці суб'єкти, пропонуємо вважати їх допоміжними елементами банківської системи, які виконують забезпечувальну функцію.

Таким чином, пропонуємо доповнити ч.1 ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та викласти її в такій редакції:

Стаття 4. Банківська система України

«Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені й діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України, а також Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Підприємства та служби, що забезпечують інформаційне, методичне, наукове, кадрове, комунікаційне обслуговування банків, є допоміжними елементами банківської системи».

1.2. Структура Національного банку України

Одним з визначальних чинників ефективної та успішної діяльності будь-якого утворення є рівень його організованості, побудови апарату управління, функціонування філій, допоміжних структур тощо, тобто набір елементів, які дають можливість функціонування органу. Відомий теоретик права Д. А. Керімов, аналізуючи шляхи, методи та засоби дослідження одного з «найскладніших соціальних феноменів» – права, виходить із того, що методологічну функцію в правознавстві покликана виконувати, насамперед, філософія права – одне з головних напрямлень загальної теорії права. Розкриваючи методологічні функції філософії права та аналізуючи основоположні пізнавальні категорії, учений доходить висновку: «по-перше, не всяке ціле є система, але будь-яка система – цілісна. Немає системи без цілого, яке й надає їй єдність; по-друге, відповідним чином не всяка структура системна, але будь-яка система не може не вміщувати в собі структуру. Немає системи без структури, яка в загальному вигляді вміщується в системі; по-третє, те ж стосується і функцій. Не всяке функціонування системне, але будь-яка система не може бути нефункціонуючою. Немає системи без функціонування, що й зумовлює її динамічний розвиток» [95, с. 68; 77, с. 258].

Таким чином, для того щоб розкрити механізм функціонування Національного банку України, варто, передусім, розглянути його структуру.

С. С. Алексєєв, досліджуючи сутність системи та структури, конкретно підтвердив їх конструктивний характер. Учений зауважив, що структура являє собою особливий (інваріантний) аспект системи, що виражає упорядкованість елементів, їх композицію, спосіб зв'язків між ними, їх внутрішню організацію [9].

Д. А. Керімов пов'язує поняття «структура» з поняттям «ціле», під «цілим» пропонує розуміти не єдність елементів, що властиві високоорганізованим системам, а будь-які сукупності, не тільки системні, а й сумативні, неорганізовані [78, с. 247–48, 250]. Така пропозиція отримала

негативну реакцію визначного теоретика С. С. Алексєєва, який стверджує, що поняття «структура» в такій інтерпретації втрачає чіткість, якісну визначеність, які притаманні цьому поняттю.

І. В. Блауберг, В. С. Тюхтин, М. Ф. Овчинніков зазначають, що для структури характерними є стійка єдність елементів, їх відносини та цілісність системи [118, с. 119; 199, с. 19–21; 27, с. 133]. Зокрема, М. Ф. Овчинніков акцентує увагу на тому, що «пізнання структури неможливе, якщо не зазначено її склад» [118, с. 116], а В. С. Тюхтін констатує, що «знання складу дозволяє перейти до виявлення головної характеристики системи – її структури» [199, с. 17].

Е. С. Маркарян стверджує, що структура забезпечує збереження цілісності, єдності явища як системи, утворює його каркас (скелет), за допомогою якого організується, упорядковується зміст даного явища [103, с. 204–205].

На нашу думку, правильним є визначення В. Г. Афанасьєва, який підкреслював, що в системі структура відіграє важливу роль. Вона «пов'язує компоненти, перетворюючи їх, надаючи певну спільність, цілісність... Без стійких зв'язків, взаємодії компонентів, тобто без структури, система перестала б існувати як дане конкретне ціле» [14].

Таким чином, поняття «система» і «структура» мають змістовно різне навантаження та одне включає інше. Так, на нашу думку, *система – це сукупність елементів, які можуть перебувати в рівних зв'язках, виконувати різну функцію, бути на різних рівнях управління, однак об'єднані єдиною метою, перебувають у постійній взаємодії та дії. Під структурою пропонуємо розуміти узгодженість упорядкування елементів системи, які знаходяться на різних рівнях або одному і перебувають у постійних субординаційних координаційних зв'язках, тобто наявність вертикальної та горизонтальної структури.*

Розуміння цієї філософської конструкції дає змогу констатувати, що структура Національного банку України є цілісною системою елементів, які

взаємодіють між собою, перебуваючи в постійному взаємозв'язку, і при реалізації своїх функцій кожен окремо та всі разом приводять систему в дію, тобто забезпечують її належне функціонування. Система Національного банку України представлена філіями, спеціально створеними службами та підрозділами, департаментами, управліннями, самостійними відділами. Тобто структура Національного банку України побудована за принципом системності.

На даному етапі нашим завданням є безпосередньо дослідження саме структури (вертикальної та горизонтальної) Національного банку України, адже, пізнавши та розкривши структуру Національного банку України, можна визначити, яким чином працює головний елемент банківської системи України – Національний банк України.

Організаційно структура Національного банку України будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. Розглянемо більш детально сутність даного принципу.

На думку видатного французького адміністратора і підприємця Анрі Файоля, принцип централізації означає ступінь, до якого підлеглі беруть участь в ухваленні рішень. Питання централізації (делегування менеджерам) є питанням залежного співвідношення. Завдання полягає в тому, щоб знайти для кожної ситуації оптимальний ступінь централізації. Водночас те, що законодавець називає «вертикальною підпорядкованістю», А. Файоль пропонує розуміти як «скляний ланцюжок», тобто ієрархію влади від найвищого керівництва до найнижчих рівнів. Комунікація має здійснюватися цим ланцюжком. Однак, якщо просування ланцюжком спричиняє зволікання, то можна сформувати зустрічну комунікацію, яка інформуватиме адміністраторів [39].

Отже, принцип централізації в системі структурних елементів Національного банку України означає зосередження права прийняття владних управлінських рішень та владних повноважень на верхньому рівні керівництва органу. Водночас існують нижчі структурні елементи (департаменти, управління, самостійні відділи та інші відокремлені структурі підрозділи), які

повинні виконувати дані вказівки. Верховною, яка приймає владні управлінські рішення, є Рада та Правління Національного банку України.

Пропонуємо розглядати структуру Національного банку України, визначаючи її зміст за допомогою системного підходу побудови. У теорії систем, системи умовно поділяють на прості (що складаються з простих елементів, які не є системами) і складні (складовими яких є інші системи) [28, с. 583]. У теорії управління прості управлінські системи розглядають як складові для побудови складних адміністративних систем. Перші, за визначенням науковців [112, с. 32], утворюються двома елементами: суб'єктом і об'єктом управління. Другі, хоч і самі складаються із систем, можуть входити до ширших систем.

У структурі Національного банку України наявні як прості, так і складні системи управління. Так, якщо розглядати прості системи, то має йтися про діяльність департаментів, управлінь, відділів, які функціонують кожен окремо, виконуючи свої завдання та функції, однак постійно перебувають у взаємодії один з одним. Для таких простих адміністративних систем характерні субординаційні зв'язки між елементами та лінійна організаційна структура управління. Проте загалом адміністративна система структури Національного банку України є складною, складається не просто з великої кількості структурних елементів, а й з різної компетенції цих елементів.

Водночас положеннями Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. передбачено такий систематичний поділ структури Національного банку України: Загальний блок або блок Голови Національного банку; Блок пруденційного нагляду; Блок монетарної стабільності; Блок ринкових операцій; Блок розрахункових операцій; Блок фінансово-адміністративних операцій [38].

Залежно від характеру структурних зв'язків, наука про державне управління розрізняє лінійну, функціональну, штабну, матричну і програмно цільову структури [221, с. 412]. У структурі Національного банку України наявні всі зазначені типи, але переважає лінійна. Так, провідними органами

управління в структурі Національного банку України є його Рада та Правління. Водночас у структурі Національного банку України є елементи, які мають окремі повноваження, наприклад, Центральне сховище, Центральна рахункова палата, Державна скарбниця України тощо.

Так, наприклад, рішення Правління Національного банку приймаються на колегіальній основі простою більшістю голосів. Кожний член Правління Національного банку має один голос. Голова Національного банку має право вирішального голосу в разі рівного розподілу голосів членів Правління Національного банку під час прийняття рішень. Водночас головні засади грошово-кредитної політики та рішення Ради Національного банку України з питань, визначених пунктами 3, 4, 6, 8–10, 12, 15, 17, 18, 20 ст. 9 Закону України «Про Національний банк України», є обов’язковими для виконання Правлінням Національного банку України.

Поєднання принципу централізації з вертикальним підпорядкуванням означає, що є орган, який очолює «верхівку» Національного банку України, тобто Рада Національного банку України та, відповідно, органи, що стоять нижче – органи, які перебувають у прямому підпорядкуванні – Правління Національного банку України, служби, департаменти, управління, відділи. Так, Рада Національного банку України оцінює діяльність Правління Національного банку України щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики та з інших питань, рішення щодо яких є обов’язковими для Правління Національного банку України; вносить Національному банку України рекомендації стосовно: методів та форм прогнозування макропоказників економічного і соціального розвитку України, а також грошово-кредитної політики; окремих заходів монетарного і регулятивного характеру та їх впливу на економічний і соціальний розвиток України; політики курсоутворення та валютного регулювання; розвитку банківської системи та окремих нормативних актів з питань банківської діяльності; вдосконалення платіжної системи; інших питань, віднесених законом до компетенції Ради Національного банку України [155, п. 13 ч. 1 ст. 9].

О. А. Костюченко акцентує увагу на функціонально-територіальному характері побудови структури Національного банку України. Автор зазначає, що до системи Національного банку України належать центральний апарат філії (територіальні управління), розрахункові палати, представництва банку за кордоном. Головне управління, інженерно-технічний центр, Банкотно-монетний двір, фабрика банкотного паперу, Державна скарбниця України, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства, банківські навчальні заклади та інші структурні одиниці й підрозділи, необхідні для забезпечення діяльності Національного банку України.

Національний банк України виступає як єдина централізована система, якій підпорядковуються всі ланки цієї системи на місцях (територіальні управління). Свої завдання і функції Національний банк України здійснює через територіальні управління, які є відокремленими підрозділами Національного банку України, що знаходяться поза місцем його розташування і здійснюють свою діяльність на правах філій.

Територіальні управління Національного банку України утворюються відповідно до існуючого територіального устрою України і складаються з Головного управління Національного банку України в Києві і Київській області та 23 територіальних управлінь в обласних центрах України.

У територіальних управліннях Національного банку України структура апарату аналогічна центральному з деякими відмінностями, що зумовлені специфікою їх роботи.

Філії (територіальні управління) Національного банку України не мають статусу юридичної особи і не можуть видавати нормативні акти, діють від імені Національного банку в межах отриманих від нього повноважень. Завдання і функції філій Національного банку визначаються Положенням, затвердженим Правлінням Національного банку.

Організаційна структура Національного банку України і його мережа, таким чином, забезпечують утілення в життя єдиної державної політики у сфері

грошово-кредитного обігу і спрямовані на ефективне функціонування центрального банку країни – Національного банку України [89].

Водночас у ст. 22 Закону України «Про Національний банк України» законодавець визначив горизонтальну структуру та чітко задекларував, що до структури Національного банку України входять центральний апарат, відокремлені підрозділи та юридичні особи, створені Національним банком для забезпечення його діяльності, які здійснюють діяльність виключно в межах завдань та функцій Національного банку України, передбачених законом. Для перевезення цінностей, охорони цінностей та належних йому об'єктів Національний банк України має право створювати підрозділ відомчої охорони, озброєний бойовою вогнепальною зброєю.

Розглянемо більш детально елементи структури Національного банку України.

Найвищим рівнем у структурі Національного банку України є *органи управління Національного банку України*. Правління Національного банку України є єдиним уповноваженим органом, що має право вносити зміни до організаційної структури Національного банку України, враховуючи зміни в напрямках роботи Національного банку України та розвиток економіки і грошово-кредитної політики держави. До апарату управління Національного банку України належать його Рада та Правління.

Для здійснення своїх функцій та керівництва територіальними управліннями Національний банк України має центральний апарат, що функціонує у м. Києві. Організаційні основи і структура центрального апарату Національного банку України затверджені постановою Правління цього банку. До структури центрального апарату Національного банку України належать: департаменти, управління, відділи з основних напрямів банківської діяльності, зокрема, функціями яких є вироблення грошово-кредитної політики, здійснення банківських операцій, проведення дослідно-аналітичних робіт, а також організація робіт технічного й адміністративного характеру.

До структури *центрального апарату Національного банку України* входять: 23 департаменти, п'ять управлінь, два відділи: 1) Управління реєстрації та ліцензування; 2) Департамент фінансового моніторингу; 3) Управління інформації та громадських комунікацій; 4) Департамент управління ризиками; 5) Департамент фінансової стабільності; 6) Департамент стратегії та реформування; 7) Департамент банківського нагляду; 8) Відділ режимно-секретної роботи; 9) Департамент грошового обігу; 10) Юридичний департамент; 11) Департамент методології; 12) Департамент забезпечення діяльності Національного банку України; 13) Департамент з управління діяльністю Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України; 14) Управління європейської інтеграції та міжнародних програм; 15) Департамент інспекційних перевірок банків; 16) Департамент супроводження кредитів; 17) Департамент бухгалтерського обліку; 18) Відділ корпоративних прав; 19) Департаменту внутрішнього аудиту; 20) Департамент інформаційних технологій; 21) Департамент монетарної політики та економічного аналізу; 22) Операційний департамент; 23) Департамент статистики та звітності; 24) Департамент відкритих ринків; 25) Департамент персоналу; 26) Управління моніторингу пов'язаних з банками осіб; 27) Департамент безпеки; 28) Департамент фінансового контролінгу; 29) Управління депозитарної діяльності Національного банку України; 30) Департамент платіжних систем та інноваційного розвитку.

Третій рівень структури Національного банку України становлять *самостійні відокремлені підрозділи*. Структурними відокремленими підрозділами Національного банку України є:

1) відомча охорона (має право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби оборони і бойову вогнепальну зброю в порядку визначеному законом). Порядок застосування спеціальних засобів активної оборони, заходів фізичного впливу та використання службових собак працівниками відомчої охорони Національного банку України для забезпечення виконання покладених на них функцій визначено «Правилами застосування спеціальних засобів

активної оборони, заходів фізичного впливу та використання службових собак працівниками відомчої охорони Національного банку України.

Працівники відомчої охорони за порушення встановленого порядку застосування ними спеціальних засобів активної оборони, заходів фізичного впливу або використання службових собак, а також за незастосування цих засобів, заходів або невикористання службових собак, якщо це було необхідно здійснити для виконання службових обов'язків, несуть персональну відповідальність за прийняті ними рішення згідно із законами України [140];

2) Банкотно-монетний двір;

3) Фабрика банкотного паперу Національного банку України.

Національний банк України забезпечує виготовлення грошових знаків. Сьогодні Україна має замкнутий цикл з виробництва грошей, а саме: Банкотно-монетний двір і Фабрику банкотного паперу. Банкотно-монетного двору Національного банку України введено в експлуатацію 1994 р. Це одне з найсучасніших підприємств у світі. Потужності Банкотної фабрики – 1,5 млрд банкнот або іншої захищеної друкованої продукції. Фабрика має змогу забезпечувати як внутрішні потреби України, так і виконувати замовлення інших держав.

Головним завданням Банкотно-монетного двору Національного банку України є забезпечення на 100 % потреб держави у виготовленні грошових знаків, пам'ятних та інвестиційних монет України, а також орденів, медалей, нагрудних знаків до почесних звань України, нагрудних знаків лауреатів державних премій України і президентських відзнак та документів, що посвідчують нагородження ними.

Фабрика банкотного паперу Національного банку України виготовляє банкноти, різні види цінних паперів і документів сурової звітності (облігації внутрішньої національної позики, розрахункові і грошові чеки Національного банку України, приватизаційні сертифікати, марки акцизного збору на тютюнові вироби і алкогольні напої, сувенірні поштові марки). Усі цінні папери мають сучасні засоби захисту від підробки.

Розташована в місті Малині Житомирської області;

4) Центральна бібліотека Національного банку України;

5) Навчальний центр Національного банку України;

6) Центр наукових досліджень Національного банку України;

7) Управління організації будівництва і реконструкції Національного банку України.

Четвертим рівнем Національного банку України є самостійні структурні одиниці Національного банку України: 1) Операційне управління; 2) Центральне сховище; 3) Державна скарбниця України; 4) Центральна розрахункова палата Національного банку України; 5) Господарсько-експлуатаційне управління Національного банку України; 6) Група управління проектами міжнародних кредитних ліній; 7) філії Національного банку України.

До структури Національного банку України входять також система навчальних закладів мережі Національного банку України, а саме: 1) Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України; 2) Українська академія банківської справи; 3) Харківська філія Університету банківської справи Національного банку України; 4) Черкаська філія Університету банківської справи Національного банку України.

Філії (територіальні управління) Національного банку України:

- 1) Управління Національного банку України у Вінницькій області;
- 2) Управління Національного банку України у Волинській області;
- 3) Управління Національного банку України в Дніпропетровській області;
- 4) Управління Національного банку України в Донецькій області;
- 5) Управління Національного банку України в Житомирській області;
- 6) Управління Національного банку України в Закарпатській області;
- 7) Управління Національного банку України в Запорізькій області;
- 8) Управління Національного банку України в Івано-Франківській області;
- 9) Управління Національного банку України в Кіровоградській області;
- 10) Головне управління Національного банку України по м. Києву і Київській області;
- 11) Управління Національного банку України в Луганській області;

- 12) Управління Національного банку України в Львівській області;
- 13) Управління Національного банку України в Миколаївській області;
- 14) Управління Національного банку України в Одеській області;
- 15) Управління Національного банку України в Полтавській області;
- 16) Управління Національного банку України в Рівненській області;
- 17) Управління Національного банку України в Сумській області;
- 18) Управління Національного банку України в Тернопільській області;
- 19) Управління Національного банку України в Харківській області;
- 20) Управління Національного банку України в Херсонській області;
- 21) Управління Національного банку України в Хмельницькій області;
- 22) Управління Національного банку України в Черкаській області;
- 23) Управління Національного банку України в Чернівецькій області;
- 24) Управління Національного банку України у Чернігівській області.

Водночас, крім вищевикладеного принципу централізації з вертикальним підпорядкуванням, на нашу думку, має бути зазначено і про принцип оптимального поєднання централізації і децентралізації в структурі управління Національного банку України.

Отже, принцип поєднання централізації і децентралізації в структурі управління передбачає необхідність умілого використання єдиноначальності й колегіальності. Під єдиноначальністю розуміється надання вищому керівникові або підрозділу такої повноти влади, яка необхідна для прийняття рішень, і персональної відповідальності за доручену справу. Колегіальність передбачає вироблення колективного рішення на основі думок керівників різного рівня і, насамперед, виконавців конкретних рішень – керівників виробничих відділень. Колегіальність підвищує об'єктивність прийнятих рішень, їх обґрунтованість і сприяє успішній реалізації таких рішень [44]. Так, відповідно до Конституції України, головними завданнями Ради Національного банку України є розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за проведенням грошово-кредитної політики. Правління Національного банку України несе колегіальну відповідальність за діяльність

Національного банку України в межах компетенції членів Правління. Голова Національного банку України несе відповідальність за діяльність Національного банку перед Президентом України та Верховною Радою України.

Водночас, визначаючи структуру Національного банку України та побудову його елементів, потрібно враховувати межі його діяльності, обсяг командних функцій і роль у банківській системі в Україні загалом. Саме тому в даному випадку має йтися про такі принципи побудови структури Національного банку України, як:

1) централізації – кожен структурний підрозділ підпорядковується своєму керівникові, які підконтрольні і підзвітні Голові Національного банку України. Так, наприклад, першому заступникові Голови Національного банку України підпорядковані Департамент платіжних систем та інноваційного розвитку; Департамент інноваційних технологій; Операційний департамент; Департамент безпеки; Департамент грошового обіг; Центральне сховище, Державна скарбниця України; Центральна розрахункова палата, Банкотно-монетний двір Національного банку України;

2) системності – усі структурні одиниці Національного банку України є частиною цілої системи, кожен департамент, управління, самостійний відділ чи інший відокремлений підрозділ створюється для виконання певної функції, завдання, що дає можливість забезпечити роботу Національного банку України загалом;

3) повноти та достатності функціонування структурних елементів – до структури Національного банку України входить найоптимальніша кількість елементів, яка необхідна для її функціонування, при цьому кожен елемент такої системи має бути наділений достатнім обсягом повноважень для здійснення своїх завдань і функцій;

4) вертикального підпорядкування – усі структурні елементи Національного банку України підпорядковані та підконтрольні органам управління – Раді та Правлінню Національного банку України;

5) територіальності – необхідність та дія окремих структурних підрозділів на всій території України, наприклад, філії й територіальні управління Національного банку України;

6) функціональності – кожен структурний елемент створено спеціально для виконання конкретних завдань і функцій Національного банку України;

7) незалежності – структура Національного банку України визначається виключно його керівними органами управління;

8) ієрархічності – нижчі структурні підрозділи підпорядковані й підзвітні вищим органам, тобто органам управління. Вищі органи дають певні владні розпорядження нижчим підрозділам, які вини повинні виконувати;

9) векторність – структура Національного банку України побудована залежно від напрямів його діяльності.

Таким чином, структуру Національного банку України побудовано не лише за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням, а й з урахуванням принципів системності, повноти та достатності, територіальності, функціональності, незалежності, ієрархічності, векторності.

Структура Національного банку України складається з таких рівнів [72]:

1-й – Апарат управління Національного банку України (Рада та Правління Національного банку України);

2-й – Центральний апарат Національного банку України (департаменти, управління, самостійні відділи);

3-й – відокремлені елементи (відомча охорона, Банкотно-монетний двір, Фабрика банкотного паперу Національного банку України, Центральна бібліотека Національного банку України, Навчальний центр Національного банку України, Центр наукових досліджень Національного банку України, Управління організації будівництва і реконструкції Національного банку України);

4-й – самостійні структурні одиниці Національного банку України (Операційне управління; Центральне сховище; Державна скарбниця України; Центральна розрахункова палата Національного банку України; Господарсько-

експлуатаційне управління Національного банку України; Група управління проектами міжнародних кредитних ліній; філії Національного банку України);

5-й – система навчальних закладів Національного банку України.

Розглядаючи структуру Національного банку України, зазначимо, що з метою забезпечення більш ефективної діяльності структурних підрозділів Національного банку України загалом Рада та Правління Національного банку України створюють відповідні допоміжні консультативно-дорадчі та робочі колегіальні органи при Національному банку України.

Комітет з питань аудиту банків України є головним колегіальним органом, який створено з метою 1) ініціювання розроблення нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів Національного банку з питань зовнішнього аудиту банків, у тому числі з питань порядку ведення Національним банком Реєстру аудиторських фірм, що мають право на проведення аудиторських перевірок банків; 2) координації роботи підрозділів банківського нагляду; 3) здійснення функцій і повноважень відповідно до Порядку сертифікації аудиторів банків, що затверджується Аудиторською палатою України за погодженням із Національним банком.

Комітет є колегіальним органом, створеним Національним банком України. Чисельність Комітету становить дев'ять осіб. До складу Комітету входять шість представників від Національного банку, по одному представнику від Аудиторської палати України (за згодою), Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (за згодою), Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (за згодою).

Комітет очолює перший заступник або заступник Голови Національного банку, який є куратором служби банківського нагляду згідно з розподілом функціональних обов'язків. Голова Комітету має заступника. У разі відсутності голови Комітету його обов'язки виконує заступник голови Комітету.

Правління Національного банку за наявності обґрунтованих підстав має право зупиняти або скасовувати рішення Комітету.

Повноваження Комітету:

1) приймає рішення про включення аудиторської фірми до Реєстру, видачу свідоцтва (дубліката свідоцтва) про включення аудиторської фірми до Реєстру, продовження (відмову в продовженні) строку дії свідоцтва, анулювання свідоцтва;

2) розглядає інформацію про результати інспекційних перевірок банків, отриману від служби банківського нагляду Національного банку та інформацію/письмові пояснення від банків і аудиторських фірм із питань проведення зовнішнього аудиту банків;

3) приймає рішення про необхідність здійснення банком поточного року, до початку нового звітного періоду (року), повторного аудиту фінансової звітності іншою незалежною аудиторською фірмою, яку включено до Реєстру;

4) заслуховує керівників аудиторських фірм і/або аудиторів щодо надання пояснень про допущені ними порушення вимог законодавства України з питань проведення аудиту банків, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку та Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, прийнятих як національні стандарти аудиту Аудиторською палатою України (далі – стандарти аудиту);

5) отримує від банків, аудиторських фірм, професійних організацій інформацію на паперових і електронних носіях з питань, що належать до компетенції Комітету;

6) застосовує до аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, адекватно вчиненому порушенню заходи впливу, передбачені нормативно-правовими актами Національного банку України;

7) надає пропозиції до програм підготовки аудиторів, які здійснюватимуть аудит банків, та удосконалення професійних знань аудиторів банків, розроблені Аудиторською палатою України, погоджує їх;

8) надсилає до професійних організацій запити щодо надання роз'яснень з питань аудиторської діяльності та/або дотримання аудиторськими фірмами

вимог законодавства України, що регулює аудиторську діяльність, стандартів аудиту;

9) надає на розгляд Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем:

пропозиції щодо визначення та призначення аудиторської фірми за її згодою для виконання певних завдань банківського нагляду або здійснення аудиторської перевірки (аудиту) фінансової звітності, а також щодо прийняття рішення про розширення аудиторською фірмою предмета аудиторської перевірки (аудиту) для конкретного (их) банку (ів);

пропозиції про застосування до банків заходів впливу за порушення нормативно-правових актів Національного банку з питань зовнішнього аудиту банків;

10) на розгляд Аудиторської палати України пропозиції про застосування до аудиторів та/або до аудиторських фірм відповідних стягнень, передбачених Законом України «Про аудиторську діяльність» [137];

11) інформацію з питань, що належать до компетенції Комітету, у тому числі на письмовий запит аудиторських фірм, професійних організацій, банків, органів державної влади та інших державних органів;

12) у межах своїх повноважень рекомендації банкам з питань зовнішнього аудиту [152].

Таким чином, повноваження даного Комітету спрямовані здебільшого на виконання контрольно-наглядової функції Національного банку України.

З метою створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами, налагодження ефективної взаємодії Національного банку України з громадськістю для забезпечення захисту прав та інтересів споживачів банківських послуг Правління Національного банку України створило Громадську раду Національного банку України, яка є постійно діючим колегіальним консультативно-дорадчим органом [135].

Громадська рада відповідно до покладених на неї головних завдань:

1) готує та подає Національному банку України пропозиції до річного плану заходів щодо реалізації стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринку банківських послуг;

2) збирає, узагальнює та надає Національному банку України інформацію про пропозиції громадських, благодійних організацій, професійних спілок та їх об'єднань, асоціацій, недержавних засобів масової інформації, органів самоорганізації населення та інших непідприємницьких товариств і установ, легалізованих відповідно до законодавства України, щодо вирішення питань, які мають важливе суспільне значення, організовує публічні заходи для обговорення актуальних питань захисту прав та законних інтересів споживачів банківських послуг;

3) готує та подає Національному банку України пропозиції з питань захисту прав та законних інтересів споживачів банківських послуг;

4) здійснює громадський контроль за врахуванням Національним банком України пропозицій і зауважень громадськості;

5) обов'язково інформує громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та їх виконання на сторінках офіційного інтернет-представництва Національного банку України та в інший прийнятний спосіб, готує та оприлюднює щорічний звіт про свою діяльність;

6) організовує щорічні форуми громадськості, на яких звітує про діяльність щодо виконання планових завдань.

Таким чином, реалізація наданих Громадській раді Національного банку України повноважень спрямована на виконання інформаційно-комунікативної та статистичної функції Національного банку України.

1.3. Рада Національного банку України та Правління Національного банку України як органи управління Національного банку України

Вищим органом управління Національного банку України є Рада Національного банку України. Відповідно до ст. 100 Конституції України, Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом [88, ст. 100].

Рада Національного банку України складається з восьми осіб. До складу Ради Національного банку входять члени Ради Національного банку, призначені Верховною Радою України та Президентом України. Верховна Рада України призначає чотирьох членів Ради Національного банку шляхом прийняття відповідної постанови. Президент України призначає чотирьох членів Ради Національного банку шляхом видання відповідного указу. Голова Національного банку України, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу Ради Національного банку України за посадою. Голова Ради Національного банку України обирається на засіданні членів Ради Національного банку України серед її членів.

Так, постановою Верховної Ради України «Про призначення членів Ради Національного банку України» [161] призначено чотирьох членів Ради Національного банку України: 1) Козюка Віктора Валерійовича – строком на сім років; 2) Щербакову Олену Анатоліївну – строком на шість років; 3) Милованова Тимофія Сергійовича – строком на п'ять років; 4) Ричаківську Віру Іванівну – строком на чотири роки.

Водночас Указом Президента України «Про членів Ради Національного банку України» Президент України призначив двох членів Ради Національного банку України: Богдана Михайловича Данилишина – на сім років; Василя Миколайовича Фурмана – на шість років [169]. Водночас на засіданні 25 жовтня

2016 р. члени Ради Національного банку України обрали Головою Б. М. Данилишина, його заступником став Т. С. Милованов [175].

Утім виникає питання: ст. 10 Закону України «Про Національний банк України» чітко визначено, що строк повноважень членів Ради Національного банку України – сім років, крім Голови Національного банку України, який входить до складу Ради Національного банку України на строк здійснення ним повноважень за посадою, то чому наведені вище строкові призначення членів Національного банку України як Верховною Радою України, так і Президентом України суперечать законодавчо визначеним термінам? На жаль, у зазначеному вище Законі [155, ст. 10] відповіді на це питання не знайшлося.

Кандидатури осіб для призначення Верховною Радою України членами Ради Національного банку обговорюються на спеціальному відкритому засіданні профільного комітету Верховної Ради України (Комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності), який вносить свої рекомендації Верховній Раді України.

На законодавчому рівні чітко визначено обов'язкові критерії, яким повинна відповідати особа, яка бажає стати членом Ради Національного банку України:

- 1) громадянин України, який постійно проживає в Україні;
- 2) наявність повної вищої освіти в галузі економіки, фінансів чи права або науковий ступінь у галузі економіки, фінансів чи права;
- 3) досвід роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою не менше десяти років;
- 4) наявність бездоганної ділової репутації, зокрема не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

Водночас Законом України «Про Національний банк України» встановлено обмеження щодо особи, яка бажає стати членом Ради Національного банку України. Зокрема, особа не може бути членом Ради Національного банку України, якщо вона:

а) має представницький мандат;

б) є членом Кабінету Міністрів України, або обіймає чи обіймала посаду керівника органу державної влади (заступника керівника) та іншого державного органу (якщо не минув один рік з дня її звільнення з такої посади), або є особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або є керівником (заступником керівника) підприємства, установи та організації, або є керівником політичної партії чи членом керівних органів політичної партії, є посадовою особою, або є власником істотної участі в юридичній особі, яка надає фінансові послуги і перебуває під наглядом Національного банку України.

Водночас виникає питання щодо застосування законодавцем такої обмежувальної ознаки, як «є власником істотної участі в юридичній особі»? Що мається на увазі в даному випадку, коли застосовується такий кількісний показник?

Відповідь на ці питання можна знайти, якщо проаналізувати зміст нормативно-правових актів у сфері банківської та фінансової діяльності, зокрема, у законах України «Про банки і банківську діяльність», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [144], суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний на підставі поданих офіційних документів або засвідчених в установленому порядку їх копій здійснювати ідентифікацію клієнтів, які проводять фінансові операції. З метою ідентифікації юридичних осіб суб'єктам первинного фінансового моніторингу необхідно з'ясувати, зокрема, відомості

про власників істотної участі в юридичній особі та відомості про контролерів юридичної особи.

Згідно з пунктом 23 ст. 1 Закону [144**Ошибка! Закладка не определена.**], істотна участь – це пряме або опосередковане володіння часткою в розмірі 10 і більше відсотків статутного капіталу (фонду), 10 і більше відсотків акцій або прав голосу в юридичній особі, прямий або опосередкований вплив на неї.

Таким чином, при здійсненні ідентифікації юридичної особи (клієнта) суб'єкт первинного фінансового моніторингу з'ясовує відомості про фізичних осіб, які володіють 10 і більше відсотками статутного капіталу клієнта, мають прямий вплив на діяльність клієнта, мають опосередкований вплив на юридичну особу.

Отже, наявність в особи, яка бажає стати членом Ради Національного банку України, прямого або опосередкованого володіння часткою в розмірі 10 і більше відсотків статутного капіталу (фонду), 10 і більше відсотків акцій або прав голосу в юридичній особі унеможливорює її членство та розгляд її кандидатури на місце члена Ради Національного банку України.

Для призначення членом Ради Національного банку України кандидат на цю посаду подає відомості, що підтверджують відповідність його кандидатури вимогам, які визначені законом та викладені вище.

Одну й ту саму особу не може бути призначено членом Ради Національного банку України більше ніж на два строки поспіль [155, ст. 10].

Призначення на посади та звільнення з посад членів Ради Національного банку України здійснюється таким чином, щоб було забезпечено можливість проведення засідання Ради Національного банку України, які проводяться не рідше десяти разів на рік.

Водночас позачергові засідання Ради Національного банку України скликаються Головою Ради Національного банку України за його власною ініціативою або Радою Національного банку України за наполяганням не менше однієї третини від загальної кількості її членів, а також за вимогою Голови Національного банку України. Члени Ради Національного банку України

сповіщаються про засідання не пізніше як за п'ять календарних днів до дня його проведення. Порядок підготовки позачергових засідань Ради Національного банку України визначається її Регламентом.

Засідання Ради Національного банку України є правомочними за наявності не менше шести її членів. Засідання Ради Національного банку України веде Голова Ради Національного банку України, а в разі відсутності – його заступник, відповідно до Регламенту. Рішення приймаються простою більшістю голосів від загальної кількості присутніх на засіданні членів Ради Національного банку України. Кожний член Ради Національного банку України має один голос. На засідання Ради Національного банку України можуть бути запрошені керівники центральних органів влади, представники суб'єктів підприємницької діяльності, науковці та інші фахівці [155, ст. 11].

Член Ради Національного банку України звільняється з посади у зв'язку із закінченням строку його повноважень. Утім законодавець передбачив і випадки дострокового звільнення особи від виконання функцій члена Ради Національного банку України, а саме в разі:

- 1) подання письмової заяви про припинення повноважень за власним бажанням із зазначенням аргументів такого рішення;
- 2) визнання його судом недієздатним;
- 3) невідповідності діяльності члена Ради Національного банку України вимогам закону або втрати бездоганної ділової репутації;
- 4) відсутності без поважних причин на двох засіданнях Ради Національного банку України поспіль;
- 5) невиконання обов'язків члена Ради Національного банку України (у тому числі за станом здоров'я) більше чотирьох місяців поспіль;
- 6) встановлення факту надання недостовірної інформації для призначення на посаду члена Ради Національного банку України;
- 7) виникнення обставин, що виключають можливість особи бути членом Ради Національного банку України.

У разі смерті визнання в установленому порядку безвісно відсутньою чи оголошення в установленому порядку померлою особи, яка є членом Ради Національного банку України, повноваження такого члена Ради Національного банку України вважаються припиненими з дня його смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть, або з дня набрання законної сили рішенням суду про визнання особи безвісно відсутньою чи про оголошення особи померлою.

Президент України звільняє призначених ним членів Ради Національного банку України шляхом видання відповідного указу, в якому мають бути зазначені підстави для звільнення.

Верховна Рада України звільняє призначених нею членів Ради Національного банку України шляхом прийняття відповідної постанови за поданням Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності, в якій мають бути зазначені підстави для звільнення.

Члени Ради Національного банку України (крім Голови Національного банку України) за виконання своїх функцій отримують винагороду за рахунок Національного банку України. Розмір винагороди визначається відповідно до методики, затвердженої Радою Національного банку України за поданням Правління Національного банку України [145].

Інформація про розмір винагороди, отриманої кожним членом Ради Національного банку, підлягає опублікуванню у складі річної фінансової звітності Національного банку. Так, згідно з п. 20 ст. 9 Закону України «Про Національний банк України» розмір щорічної винагороди члена ради Національного банку України не може бути вище чотирикратного максимального розміру зарплати члена правління Національного банку. Станом на 25 квітня заступники голови Національного банку України, які входять до складу правління, отримували 150 тис. грн/міс. Таким чином, зарплата члена ради Національного банку України за рік не може перевищувати 600 тис. грн.

Водночас зарплата голови і заступників Національного банку України має затверджуватися Радою Національного банку України. Так, зарплата голови

Національного банку за місяць в 2016 році становила 163 тис. грн, її заступників – 150 тис. грн [176].

Водночас членам Ради Національного банку України оплачуються витрати, здійснені у зв'язку з виконанням ними своїх повноважень, відповідно до Регламенту Ради Національного банку України. Матеріально-технічне та організаційне забезпечення роботи Ради Національного банку України та її робочих органів здійснює Національний банк України відповідно до кошторису адміністративних витрат.

Члени Ради Національного банку України дотримуються чіткого розподілу функціональних повноважень. Так, розподіл функціональних повноважень членів Ради Національного банку України визначено Рішенням Ради Національного банку України «Про розподіл функціональних повноважень членів Ради Національного банку України» [162].

Рада Національного банку України має такі законодавчо закріплені повноваження:

1) розробляє Основні засади грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих Правлінням Національного банку, публікує їх в офіційних виданнях та подає щорічно до 15 вересня до Верховної Ради України для інформування;

2) здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики;

3) проводить аналіз впливу грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України та розробляє пропозиції щодо внесення відповідних змін до неї;

4) затверджує щорічно до 15 вересня поточного року кошторис витрат Національного банку на наступний рік;

5) подає до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України щорічно до 1 квітня відомості про частину прогнозованого прибутку до розподілу поточного року;

6) приймає рішення про спрямування прибутку до розподілу на збільшення статутного капіталу Національного банку та формування резервів,

які є джерелом фінансування інвестицій, що спрямовуються на забезпечення діяльності Національного банку;

7) затверджує Регламент Ради Національного банку України, положення про Аудиторський комітет та інші робочі органи Ради Національного банку;

8) приймає рішення про збільшення розміру статутного капіталу Національного банку;

9) визначає порядок, періодичність проведення внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку та затверджує річний план його проведення, затверджує положення про підрозділ внутрішнього аудиту;

10) затверджує до 1 листопада звітного року аудиторську фірму для проведення аудиту річної фінансової звітності Національного банку, визначену за результатами процедури закупівлі;

11) розглядає аудиторський висновок та затверджує до 30 квітня наступного за звітним року річну фінансову звітність Національного банку, звіт про виконання кошторису адміністративних витрат Національного банку та розподіл прибутку до розподілу за звітний рік, оприлюднює затверджену Радою Національного банку річну фінансову звітність Національного банку на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку;

12) затверджує рішення Правління Національного банку про участь Національного банку в міжнародних фінансових організаціях;

13) оцінює діяльність Правління Національного банку щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики та з інших питань, рішення щодо яких є обов'язковими для Правління Національного банку; вносить Правлінню Національного банку рекомендації стосовно:

методів та форм прогнозування макропоказників економічного і соціального розвитку України, а також грошово-кредитної політики;

окремих заходів монетарного і регулятивного характеру та їх впливу на економічний і соціальний розвиток України;

політики курсоутворення та валютного регулювання;

розвитку банківської системи та окремих нормативних актів з питань банківської діяльності;

удосконалення платіжної системи;

інших питань, віднесених законом до компетенції Ради Національного банку.

Так, за результатами оцінки, яка надана Радою Національного банку України щодо діяльності Правління Національного банку України стосовно ведення грошово-кредитної політики у 2015 р., споживча інфляція становила 43,3 % (у розрахунку до грудня попереднього року) та 48,7 % (до відповідного періоду попереднього року). Це значно перевищило показники інфляції в попередньому (2014) році, які дорівнювали 24,9 та 12,1 %, відповідно. Протягом 2015 р. гривня за офіційним курсом знецінилася щодо долара США на 52 % до 24 грн/дол. США. Водночас результати здійснення грошово-кредитної політики Правлінням Національного банку України дають можливість стверджувати, що у I–III кварталах 2016 р. споживча інфляція в річному вимірі сповільнилася з 43,3 % у грудні 2015 р. до 12,4 % у жовтні 2016 р. (у вересні вона становила 7,9 %). Національний банк України зберігає прогноз споживчої інфляції на рівні задекларованих цілей: 12 % – на 2016 р., 8 % – на 2017 р. та 6 % – на 2018 р. [142];

14) вносить рекомендації Кабінету Міністрів України стосовно впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України;

15) затверджує за поданням Правління Національного банку методику визначення заробітної плати Голови Національного банку та його заступників;

16) створює Аудиторський комітет та інші робочі органи Ради Національного банку, визначає їх склад та керівників;

17) призначає на посаду та звільняє з посади керівника підрозділу внутрішнього аудиту;

18) призначає на посади та звільняє з посад першого заступника та заступників Голови Національного банку за поданням Голови Національного банку;

19) здійснює нагляд за діяльністю підрозділу внутрішнього аудиту;

20) затверджує за поданням Правління Національного банку методику визначення винагороди членам Ради Національного банку, крім Голови Національного банку [155, ст. 9].

Утім, як показали результати аналізу завдань та функцій Ради Національного банку України, які визначені в Законі України «Про Національний банк України», існують й інші повноваження даного органу управління Національного банку України, що визначені в інших нормативно-правових актах. Зокрема:

а) встановлення інфляційних цілей, які вимірюються індексом споживчих цін [158];

б) надання рекомендацій Правлінню Національного банку України щодо проведення грошово-кредитної політики [142].

З метою приведення законодавства, яким визначено повноваження Ради Національного банку України, у відповідність, *пропонуємо внести доповнення до п. 14 ст. 9 такого змісту:*

14-1) надає рекомендації Правлінню Національного банку України щодо проведення грошово-кредитної політики».

А також доповнити ст. 9 зазначеного Закону п. 15 такого змісту:

15) встановлює інфляційні цілі, які вимірюються індексом споживчих цін».

З метою забезпечення більш швидкої та плідної реалізації своїх завдань та функцій Рада Національного банку України створила низку консультативно-дорадчих та робочих органів Ради Національного банку України. Розкриємо їх види та повноваження.

Головним постійно діючим колегіальним консультативно-дорадчим органом, створеним для забезпечення діалогу з громадськістю під час

вирішення питань щодо забезпечення стабільності банківської системи та стійкості грошової одиниці України, захисту прав та інтересів споживачів фінансових послуг, є Громадська колегія Ради Національного банку України.

Головними завданнями Громадської колегії є:

1) участь у розробленні Основних засад грошово-кредитної політики та аналіз впливу грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України, розроблення пропозицій щодо її удосконалення;

2) співпраця з Радою Національного банку, Правлінням Національного банку України, підрозділами Національного банку України (під час підготовки та проведення громадських обговорень з питань діяльності банків, захисту прав та інтересів споживачів фінансових послуг;

3) обговорення та подання пропозицій щодо питань, які належать до повноважень Ради Національного банку України, у тому числі стосовно регулювання діяльності банків і захисту прав та інтересів споживачів фінансових послуг, окремих нормативно-правових актів з питань банківської діяльності;

4) розроблення та подання пропозицій щодо запровадження на практиці дієвих механізмів у сфері захисту прав кредиторів і споживачів фінансових послуг;

5) розгляд проблемних питань щодо фінансової системи та у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, подання пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

Строк повноважень складу Громадської колегії – два роки. Повноваження складу Громадської колегії припиняються в день затвердження Радою Національного банку нового складу Громадської колегії.

Склад Громадської колегії від інститутів громадянського суспільства – громадські об'єднання, легалізовані відповідно до законодавства України, які діють не менше двох років і метою діяльності яких є захист інтересів споживачів фінансових послуг, формується на установчих зборах шляхом

рейтингового голосування за кандидатури, які добровільно заявили про бажання брати участь у роботі Громадської колегії та внесені інститутами громадянського суспільства, не може перевищувати 11 осіб.

До складу Громадської колегії делегуються три представники (як правило, перші керівники) від банківських асоціацій чи об'єднань, один представник Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та один представник комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності (за згодою).

Кількісний та персональний склад Громадської колегії визначає та затверджує Рада Національного банку.

Порядок підготовки та проведення установчих зборів для формування нового складу Громадської колегії від інститутів громадянського суспільства; права та обов'язки членів Громадської колегії та припинення їх членства; структуру та повноваження керівних і робочих органів Громадської колегії; організацію роботи Громадської колегії; організаційно-технічне забезпечення роботи Громадської колегії затверджені Положенням про Громадську колегію Ради Національного банку України та її складу [148].

Наступним колегіальним консультативно-дорадчим органом Ради Національного банку України є Аудиторський комітет Ради Національного банку України, який створено рішенням Ради Національного банку України [164].

Аудиторський комітет створюється з метою оцінки надійності та результативності системи внутрішнього контролю в Національному банку, повноти та достовірності річної фінансової звітності Національного банку.

Аудиторський комітет є консультативним робочим органом Ради Національного банку та діє на підставі положення, що затверджується Радою Національного банку.

До складу Аудиторського комітету, крім членів Ради Національного банку, можуть входити незалежні експерти. Незалежним експертом може бути особа, яка має повну вищу освіту в галузі економіки, фінансів чи права або

науковий ступінь у цих галузях, досвід роботи за фахом не менше десяти років та бездоганну ділову репутацію, зокрема не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

Кількість членів Аудиторського комітету не може бути більшою ніж п'ять осіб. Засідання Аудиторського комітету проводяться не рідше десяти разів на рік [155, ст. 13-1].

Наступним консультативно-дорадчим органом при Раді Національного банку України є Вища Експертна Рада при Раді Національного банку України, правовий статус якої затверджено Положенням про Вищу експертну раду при Раді Національного банку України [147]. До складу Вищої Експертної Ради при Раді Національного банку України входять провідні науковці, фахівці ринку, экс-керівники міністерств та відомств, представники міжнародного експертного товариства.

Отже, функціонування Ради Національного банку України характеризується такими особливостями: 1) є розпорядчим органом; 2) самостійно виконує свої функції; 3) очолює Голова, якого обирають на засіданні Ради Національного банку України її члени; 4) до її складу входить вісім осіб (чотири призначає Президент України, чотири – Верховна Рада України); 5) робочі органи, які створено в структурі Ради Національного банку України, виконують консультативно-дорадчу функцію [71].

Другим головним органом управління Національного банку України є Правління Національного банку України, яке створено з метою реалізації грошово-кредитної політики, організує виконання інших функцій Національного банку України загалом та здійснює управління діяльністю Національного банку України згідно з Основними засадами грошово-кредитної політики через відповідні монетарні інструменти та інші засоби банківського регулювання.

Статтею 15 Закону України «Про Національний банк України» визначено, що Правління Національного банку України має такі повноваження:

1) приймає рішення щодо:

надання пропозицій Раді Національного банку України стосовно розроблення Основних засад грошово-кредитної політики;

економічних засобів та монетарних методів для реалізації Основних засад грошово-кредитної політики відповідно до прийнятих рішень Ради Національного банку України із цих питань та необхідності забезпечення стабільності й купівельної спроможності національної валюти;

банківського регулювання та нагляду;

організації системи рефінансування;

визначення та здійснення валютно-курсової політики, валютного регулювання та управління золотовалютними резервами;

функціонування платіжних систем та організації розрахунків;

емісії валюти України та вилучення з обігу банкнот і монет;

встановлення та зміни облікової й інших процентних ставок Національного банку України;

диверсифікації активів Національного банку України та їх ліквідності;

лімітів позабалансових зобов'язань Національного банку України;

формування резервів та покриття фінансових ризиків Національного банку України;

мінімального розміру золотовалютних резервів Національного банку України;

встановлення лімітів операцій на відкритому ринку, які здійснює Національний банк України;

переліку цінних паперів та інших цінностей, придатних для забезпечення кредитів Національного банку України;

умов допуску іноземного капіталу до банківської системи України;

встановлення економічних нормативів для банків;

розміру та порядку формування обов'язкових резервів для банків;

застосування заходів впливу (санкцій) до банків та інших осіб, діяльність яких перевіряє Національний банк України відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законів України;

створення та ліквідації підприємств, установ Національного банку України;

участі в міжнародних фінансових організаціях;

купівлі та продажу майна для забезпечення діяльності Національного банку України;

встановлення плати за надані відповідно до закону послуги (здійснені операції);

віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних;

фінансової спроможності приймаючого банку виконати зобов'язання перед вкладниками та іншими кредиторами;

створення комітетів Правління Національного банку України;

делегування частини своїх повноважень окремим комітетам Правління Національного банку України;

2) подає на затвердження Раді Національного банку України річну фінансову звітність Національного банку України, проект кошторису адміністративних витрат на наступний рік та інші документи і рішення; надає на вимогу Ради Національного банку України для інформування бухгалтерські, статистичні та інші необхідні для виконання її завдань відомості щодо діяльності Національного банку України та банківської системи України;

3) визначає організаційні основи та структуру Національного банку України, затверджує положення про структурні підрозділи (крім положення про підрозділ внутрішнього аудиту) та установи Національного банку України, статuti його підприємств, порядок призначення керівників підрозділів (крім керівника підрозділу внутрішнього аудиту), підприємств та установ, визначає перелік функцій щодо управління діяльністю власного корпоративного недержавного пенсійного фонду, а також порядок здійснення таких функцій;

3-1) погоджує призначення на посади та звільнення з посад керівників структурних підрозділів, що забезпечують виконання функцій Національного банку України;

3-2) визначає перелік структурних підрозділів, що забезпечують виконання функцій Національного банку України;

4) затверджує штатний розпис Національного банку України та форми оплати праці;

5) розробляє та подає на затвердження Раді Національного банку України методику визначення заробітної плати Голови Національного банку України та його заступників;

6) встановлює порядок надання юридичним особам, які мають намір здійснювати банківську діяльність, банківських ліцензій, а також ліцензій іншим юридичним особам у випадках, передбачених законом;

7) видає нормативно-правові акти Національного банку України;

8) затверджує Регламент Правління Національного банку України;

9) розробляє та подає на затвердження Раді Національного банку України методику визначення винагороди членам Ради Національного банку України, крім Голови Національного банку України;

10) здійснює інші повноваження, передбачені законом та не віднесені до повноважень Голови Національного банку України й Ради Національного банку України.

Правління Національного банку України несе колегіальну відповідальність за діяльність Національного банку України в межах компетенції членів Правління. Голова Національного банку України несе відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом України та Верховною Радою України [Ошибка! Закладка не определена., ст. 15].

Правління Національного банку України є колегіальним органом та складається з шести осіб: Голови Національного банку України, першого заступника та заступників Голови Національного банку України. Правління Національного банку України очолює Голова Національного банку України.

Порядок організації та проведення засідань Правління Національного банку України визначається Регламентом Правління Національного банку України.

Рішення Правління Національного банку України приймаються на колегіальній основі простою більшістю голосів. Кожний член Правління Національного банку України має один голос. Голова Національного банку України має право вирішального голосу в разі рівного розподілу голосів членів Правління Національного банку України під час прийняття рішень.

Основною формою волевиявлення Правління Національного банку України є засідання. Засідання Правління Національного банку України є правомочним, якщо на ньому присутні не менше чотирьох членів Правління Національного банку України.

Правління Національного банку України має право утворити Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем та делегувати йому повноваження щодо здійснення банківського регулювання та нагляду, у тому числі застосування до банків та інших осіб, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, заходів впливу (санкцій), передбачених законами України, крім заходів, передбачених пунктами 11-1 – 13 частини першої ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Таким чином, аналіз нормативно-правових актів, які визначають спрямованість діяльності членів Правління Національного банку України та повноважень Правління Національного банку України загалом, свідчить про те, що *вектори управління Правлінням Національного банку України розподілені між членами Правління Національного банку України таким чином:*

- 1) відповідальний за пруденційний нагляд, фінансовий моніторинг та ризик-менеджмент;*
- 2) відповідальний за монетарну політику, фінансову стабільність та статистику банківської системи;*
- 3) відповідальний за організацію готівкового та безготівкового обігу;*

4) відповідальний за фінанси, стратегію реформування банківської системи та трансформацію регулятора;

5) відповідальний за операції на ринках (валютному та ресурсному).

З метою підвищення якості прийняття рішень Правління Національного банку України має право утворювати спеціалізовані комітети з делегуванням їм відповідних повноважень. Таким чином забезпечується створення умов для взаємообміну інформацією, результатами аналізу, а також розподіл навантаження між членами Правління та підвищення ефективності роботи.

Комітети за своєю функціональністю поділяються на три групи: стратегічний рівень (*policy making*), тактичний рівень (*policy execution*) та підтримка (*support*). Комітети Правління Національного банку України здебільшого виконують консультативно-дорадчу функцію.

У рамках Концепції реформування системи прийняття рішень на рівні комітетів, затвердженої рішенням Правління Національного банку України від 8 вересня 2015 р., у структурі Правління Національного банку України створені й діють такі комітети: Комітет з монетарної політики; Комітет з фінансової стабільності; Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем; Кредитний комітет; Комітет з управління операційними ризиками та безперервністю діяльності; Комітет з управління змінами; Бюджетний комітет; Комітет з конкурсних торгів; Комітет з управління активами та пасивами.

Водночас структурно рівні комітетів фактично розміщені таким чином: рівень *Policy making* – Комітет з монетарної політики; Комітет з фінансової стабільності; рівень *Policy Execution* – Кредитний комітет; Комітет з управління активами та пасивами; Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем; *Support* – Комітет з конкурсних торгів; Комітет з управління змінами; Бюджетний комітет; Комітет з управління операційними ризиками та безперервністю діяльності.

Розглянемо більш детально повноваження та компетенцію зазначених комітетів.

1. *Комітет з монетарної політики* – це консультативний орган, створений з метою обміну інформацією на поглядами щодо формулювання та реалізації грошово-кредитної політики для забезпечення цінової стабільності.

Головними завданнями Комітету є вивчення та обговорення таких питань: формулювання принципів та реалізація грошово-кредитної політики для виконання цілей і завдань, визначених законодавством України та Основними засадами грошово-кредитної політики; визначення цілей та орієнтирів грошово-кредитної політики; застосування інструментів грошово-кредитної політики для досягнення цілей. Засідання даного Комітету відбуваються напередодні засідань Правління Національного банку України з монетарних питань. За необхідності можливе скликання позачергових засідань.

2. *Комітет з фінансової стабільності*. Голові питання, що належать до підвідомчості цього Комітету – це системні ризики та інструменти макропруденційної політики.

До його компетенції належить і вирішення таких питань: 1) надання пропозицій щодо мінімізації негативного впливу системних ризиків з метою підвищення стійкості фінансової системи; 2) визначення позиції Національного банку України, яку може бути винесено на розгляд Ради з фінансової стабільності; 3) звіт про фінансову стабільність; 4) надання рекомендацій щодо запровадження та/або скасування дії макропруденційних інструментів, визначення їх основних параметрів.

3. *Кредитний комітет*. Головними завданнями Комітету є рефінансування банків у межах ролі кредитора останньої інстанції; моніторинг та управління проблемною заборгованістю; розроблення методології оцінки кредитних ризиків, ризик-правил, застосування дисконтів при оцінці.

До його компетенції належить вирішення таких питань: надання рекомендацій щодо видачі кредиту в межах рефінансування банків; формування та використання резервів переоцінки/знецінення фінансових активів; розроблення фінансової моделі / кредитного договору; розроблення рекомендацій щодо заходів з управління проблемною заборгованістю;

розроблення плану заходів за проблемними кредитами Національного банку України; розроблення рекомендацій щодо справедливої вартості заставного майна за проблемними кредитами; прийняття рішення щодо роботи з проблемними активами: реалізація, прийняття на баланс тощо; розроблення рекомендацій щодо ризик-правил та стандартів кредитних продуктів, методології оцінки застави та політики управління заставним покриттям, методології побудови кредитного процесу.

4. *Комітет з управління активами та пасивами.* Цьому Комітету делеговані повноваження щодо прийняття рішень з питань управління активами і пасивами, у тому числі золотовалютним резервом України, забезпечення моніторингу ризиків і фінансових результатів за операціями з активами і пасивами Національного банку.

До його компетенції належить вирішення таких питань: прийняття рішень щодо структури та розміщення золотовалютних резервів, у тому числі встановлення лімітів на контрагентів, інструментів здійснення монетарної політики, стратегії валютних торгів, отримання зовнішнього фінансування Банку та аналіз джерел залучення, моделі управління портфелем цінних паперів, емітентами яких є держава в особі Міністерства фінансів України та юридичні особи-резиденти України, Національного банку України прийняття у власність цінних паперів, отриманих як забезпечення за кредитами рефінансування.

5. *Комітет з конкурсних торгів.* Розглядає та погоджує відповідні етапи процедур закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення усіх напрямів операційної діяльності Банку; розглядає та затверджує проекти запиту (конкурсної документації); надає роз'яснення учасникам щодо змісту запиту (конкурсної документації).

До головних повноважень даного Комітету належить: прийняття рішень про обрання процедури закупівлі; складення плану закупівель та внесення змін до нього в разі необхідності; розроблення проектів запитів (конкурсна документація) та прийняття рішення про результати проведеного конкурсу.

6. *Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем.* Головними функціями Комітету є такі: ліцензування банківської та іншої діяльності; встановлення обов'язкових економічних нормативів банківської системи, мікропруденційний нагляд за банками та аналіз формальної звітності з акцентуванням на внутрішньому контролі та перевірках; забезпечення безперервного функціонування платіжних систем.

До його компетенції належить вирішення таких питань: розгляд питань реєстрації, ліцензування, погодження істотної участі; сертифікація аудиторів, погодження керівників; здійснення банківського регулювання і нагляду, державного регулювання і нагляду у сфері фінансового моніторингу; забезпечення координації роботи служби банківського нагляду; аналіз та висновки щодо ризиків окремих інституцій; прийняття рішень щодо застосування активних попереджувальних дій при потенційних ризиках/заходів впливу/санкцій до банків, їх відокремлених підрозділів, філій іноземних банків/небанківських фінансових установ (з питань фінансового моніторингу); розроблення стандартів та вимог до платіжних систем; реєстрація платіжних систем; застосування заходів впливу до платіжних систем.

7. *Комітет з управління змінами.* Забезпечує реалізацію стратегій у вигляді проектів, централізоване управління проектною діяльністю, реорганізовує процеси, зміни політик і стандартів, а також здійснює розроблення та випуск нових продуктів/послуг.

До його компетенції належить вирішення таких питань: управління портфелем функціональних стратегій: синхронізація стратегій, що спрямовані на внутрішні зміни та потребують проектів для впровадження; моніторинг проектів у межах Комплексної програми реформи фінансового сектору; декомпозиція стратегій у програми та проекти; управління портфелем проектів: затвердження проектів, унесення змін до проектних планів, визначення ресурсів для реалізації, затвердження остаточних результатів проектів та їх закриття; контроль реалізації проектів; ухвалення рішень щодо оптимізації та

реорганізації процесів; визначення цільових показників процесів та критеріїв оцінки ефективності; затвердження запуску/модернізації/закриття продукту/послуги; плани розроблення та впровадження нових продуктів/послуг.

8. *Бюджетний комітет.* Здійснює формування кошторису адміністративних витрат Національного банку України; визначає норми та драйвери; погоджує зміни до кошторису та відчуження основних засобів та списання майна.

До його компетенції належить вирішення таких питань: визначення методології формування кошторису адміністративних витрат Національного банку України; погодження проекту кошторису адміністративних витрат Національного банку України; погодження норм витрат для формування кошторису адміністративних витрат Національного банку України; здійснення формування переліку драйверів; погодження змін до кошторису адміністративних витрат Національного банку України та розгляд необхідності їх упровадження; контроль фактичного виконання кошторису адміністративних витрат Національного банку України, розгляд результатів системного аналізу; розгляд/погодження відчуження основних засобів; прийняття рішень щодо списання майна.

9. *Комітет з управління операційними ризиками та безперервністю діяльності.* Визначає стратегію забезпечення безперервності діяльності Національного банку та здійснює управління системою безперервності діяльності й моніторинг її ефективності, а також аналіз операційних процесів Національного банку з фокусом на ідентифікацію операційних ризиків й аналіз даних про реалізовані ризики.

До його компетенції належить вирішення таких питань: розроблення, актуалізація й тестування планів з безперервної діяльності; здійснення аналізу впливу на процеси банку (BIA) та аналізу ризиків та визначення стратегії (BCM); розроблення процедури оцінки ефективності системи забезпечення безперервності діяльності; визначення толерантності до операційного ризику та

стратегії страхування операційних ризиків; розроблення плану заходів для мінімізації можливих операційних ризиків (не реалізованих); запровадження системи операційних контролів; організація системи збору інформації про реалізовані ризики та негативні наслідки; розгляд інцидентів, що сталися та затвердження рішень щодо протидії наслідкам, та мінімізації ризику виникнення в подальшому.

Отже, на нашу думку, створення та діяльність комітетів Правління Національного банку України є позитивним чинником щодо забезпечення ефективної діяльності Національного банку України. Так, *робота в комітетах, по-перше, забезпечує комунікацію між її членами, пришивидишує та стимулює процес обміну інформацією між функціональними підрозділами; по-друге, є «вертикальною», тобто пов'язує ланку прийняття рішень з експертами та виконавцями; по-третє, дозволяє функціональним підрозділам (департаментам, управлінням, відділам) синхронізуватися та знайти спільну позицію для подальшої співпраці й прийняття рішення; по-четверте, кожен комітет відповідає за певний напрям роботи Правління Національного банку України, що дає можливість більш ефективніше та результативніше вирішувати поставлені завдання; по-п'яте, виконання певним Комітетом свого конкретного завдання дає можливість чітко розуміти, хто є відповідальною особою, що унеможливить уникнення відповідальності за невиконання чи неналежне виконання особою (особами) свого завдання.*

Функціонування Правління Національного банку України має такі особливості: 1) є виконавчим органом Національного банку України; 2) підзвітний Раді Національного банку України; 3) очолює Голова – Голова Національного банку України; 4) до її складу входить шість осіб; 5) робочі органи, які створені в структурі Ради Національного банку України, виконують дорадчу функцію [69].

У результаті розкриття особливостей Національного банку України як об'єкта адміністративно-правового дослідження ми дійшли таких висновків:

Визначено місце Національного банку України в банківській системі України, яке полягає в такому: 1) діяльність Національного банку України має імперативний характер щодо інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України; 2) Національний банк України та інші банки, а також філії іноземних банків, що створені і діють на території України, перебувають між собою у взаємовідносинах субординації; 3) банківська система України є трапецієвидною, що виражається в чіткій ієрархії Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України; 4) Національний банк України є центральним материнським банком, Правління якого несе колегіальну відповідальність за діяльність Національного банку України в межах компетенції членів Правління. Голова Національного банку несе відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом України та Верховною Радою України; 5) характеристика завдань, функцій та повноважень дає можливість стверджувати, що Національний банк України є контрольно-наглядовим органом у банківській системі та системі державного управління.

Місце Національного банку України як особливого органу державного управління слід розкривати через зміст таких характеристик: 1) спосіб створення; 2) діяльність від імені і в інтересах держави; 3) наявність особливих державно-владних повноважень (нормотворчих, контрольно-наглядових, застосування заходів адміністративного примусу); 4) взаємодія з іншими органами державної влади; 5) внутрішня побудова апарату; 6) організаційна та матеріальна незалежність; 7) організаційна структура апарату; 8) територіальні межі діяльності; 9) правова засада діяльності; 10) наявність державної символіки в зовнішніх атрибутах.

Аргументовано, що структуру Національного банку України побудовано з урахуванням таких принципів: централізації, вертикального підпорядкування,

системності, повноти та достатності, територіальності, функціональності, незалежності, ієрархічності, векторності.

Визначено, що структура Національного банку України складається з таких рівнів:

1-й – Апарат управління Національного банку України (Рада та Правління Національного банку України);

2-й – Центральний апарат Національного банку України (департаменти, управління, самостійні відділи);

3-й – відокремлені елементи (відомча охорона, Банкотно-монетний двір, Фабрика банкотного паперу Національного банку України, Центральна бібліотека Національного банку України, Навчальний центр Національного банку України, Центр наукових досліджень Національного банку України, Управління організації будівництва і реконструкції Національного банку України);

4-й – самостійні структурні одиниці Національного банку України (Операційне управління; Центральне сховище; Державна скарбниця України; Центральна розрахункова палата Національного банку України; Господарсько-експлуатаційне управління Національного банку України; Група управління проектами міжнародних кредитних ліній; філії Національного банку України);

5-й – система навчальних закладів Національного банку України.

Розкрито види й повноваження консультативно-дорадчих та робочих органів, які створені Радою Національного банку України: Громадська колегія Ради Національного банку України, Аудиторський комітет Ради Національного банку України, Вища Експертна Рада при Раді Національного банку України, що дало можливість визначити такі особливості функціонування Ради Національного банку України: 1) є розпорядчим органом; 2) самостійно виконує свої функції; 3) очолює Голова, якого обирають на засіданні Ради Національного банку України її члени; 4) до її складу входить вісім осіб (чотирьох призначає Президент України, чотирьох – Верховна Рада України);

5) робочі органи, які створені в структурі Ради Національного банку України, виконують консультативно-дорадчу функцію.

Зазначено, що в Правлінні Національного банку України функціонують спеціально створені дорадчі органи – комітети, які, залежно від напрямів реалізації політики Правління, поділяються таким чином: рівень *Policy making* – Комітет з монетарної політики; Комітет з фінансової стабільності; рівень *Policy Execution* – Кредитний комітет; Комітет з управління активами та пасивами; Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем; *Support* – Комітет з конкурсних торгів; Комітет з управління змінами; Бюджетний комітет; Комітет з управління операційними ризиками та безперервністю діяльності.

З'ясовано такі особливості функціонування Правління Національного банку України: 1) є виконавчим органом; 2) підзвітний Раді Національного банку України; 3) очолює Голова – Голова Національного банку України; 4) до його складу входить шість осіб; 5) робочі органи, які створено в структурі Ради Національного банку України, виконують дорадчу функцію.

Запропоновано внести зміни до законів України:

– «Про банки і банківську діяльність»: доповнити ч. 1 ст. 4 після слів «та інших законів України» словами «а також Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» та ч. 2 таким змістом: «Підприємства та служби, що забезпечують інформаційне, методичне, наукове, кадрове, комунікаційне обслуговування банків, є допоміжними елементами банківської системи»;

– «Про Національний банк України»: ст. 9 доповнити п. 14-1: «надає рекомендації Правлінню Національного банку України щодо проведення грошово-кредитної політики» та п. 15: «встановлює інфляційні цілі, які вимірюються індексом споживчих цін».

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

2.1. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України

Дослідження сутності поняття та структури адміністративно-правового статусу Національного банку України є складним і багатоетапним процесом, оскільки передбачає необхідність висвітлення особливостей функціонування Національного банку України в правовій системі. Розкриваючи елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України, слід враховувати його особливості як центрального банку України, що, відповідно до законодавства України, не належить до жодної з гілок влади та є особливим центральним органом державного управління.

Як особливий суб'єкт права Національний банк України з метою здійснення покладених на нього завдань, функцій та обов'язків, реалізуючи свою правоздатність, вступає в різні правовідносини з усіма суб'єктами публічної адміністрації, у тому числі й адміністративно-правові. Водночас, залежно від змісту завдань, функцій, компетенції, повноважень та інших елементів адміністративно-правового статусу Національного банку України, визначається специфіка його спрямованості та функціонування механізму державного управління.

Таким чином, на даному етапі дисертаційного дослідження необхідно розкрити сутність поняття та елементів адміністративно-правового статусу Національного банку України.

Традиційно в науці «Теорії держави і права» теоретики під поняттям «статус» розуміють стан, становище, позицію в будь-якій структурі, системі [194, с. 426; 189, с. 342].

Науковці-адміністративісти поняття «статус» у загальному вигляді визначають як «... щось стабільне, основне у правовому стані суб'єкта, яке разом з правосуб'єктністю містить також певне коло основних прав і обов'язків». С. В. Ківалов стверджує, що «конкретні права і обов'язки відображають специфіку реального правового становища особи, яке пов'язано більше з наявністю тих чи інших юридичних фактів, а не основою загального становища суб'єкта в даній правовій системі» [3, с. 70–72].

Таким чином, залежно від обсягу та змісту прав і обов'язків суб'єкта (фізичної чи юридичної особи), визначаються його роль та становище як конкретного учасника правових відносин, а також обсяг його правосуб'єктності.

З урахуванням сфери діяльності суб'єкта права й того, якими нормами визначається його становище в певній ієрархічній системі права, а також залежно від його соціальної ролі, статус може бути: правовий, професійний, соціально-побутовий, культурний тощо. У даному разі нас цікавить безпосередньо правовий статус юридичної особи, якою є Національний банк України.

І. А. Покровський зазначає, що «наявність у кожного суб'єкта правового статусу розкриває таку важливу ознаку права, як універсальність, хоча головною метою права є регулювання суспільних відносин, його регламентуючий вплив розповсюджується і на інших суб'єктів, таких як: держава, юридичні особи, органи місцевого самоврядування тощо. Здійснюючи регулятивний вплив на певні суспільні відносини, право надає їм юридичної (правової) форми, яка характеризується наявністю стійких зв'язків між правовими соціальними явищами, що, з огляду на їх важливість для суспільства, потребує правової регламентації з боку держави. Тобто в площині юридичної форми суспільні відносини отримують правову регламентацію, а суб'єкти цих відносин – відповідний статус. Статус учасників у суспільних відносинах регламентується певними соціальними нормами, не є винятком і правовий статус суб'єкта, який визначається нормами права» [134, с. 36].

Аналізуючи погляди вищезазначених науковців стосовно їхньої правової позиції щодо визначення понять «статус» та «правовий статус», на нашу думку, статус є особливою ознакою, яка вказує на певний стан учасника суспільних відносин, що урегульований відповідними нормами права і характеризується наявністю в суб'єкта комплексу юридичних прав та обов'язків, тобто на певну правоздатність та дієздатність особи. В. С. Нерсисянц у цьому контексті зазначає, що «саме права, обов'язки та свободи у своїй сукупності й утворюють правовий статус, який відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень демократії та стан законності» [170, с. 225].

Більш ширший підхід та розуміння правового статусу висловлює О. В. Зайчук, який зауважує, що «правовий статус являє собою специфічний індикатор, який відображає реальний стан взаємодії держави з іншими суб'єктами права» [62].

Цікавою та неординарною є думка О. А. Музики-Стефанчук, яка зазначає, що «правосуб'єктність є категорією можливості, а правовий статус – категорією дійсності» [121].

Отже, правовий статус – це обсяг законодавчо визначених прав і обов'язків суб'єкта права, які визначають межі можливої та необхідної поведінки особи, а також міра юридичної відповідальності, що настає в разі порушення вимог норм права, які визначають правовий статус.

Водночас, залежно від сфери діяльності суб'єкта права, обсягу прав та обов'язків, змісту норми права, яка визначає правовий статус особи (юридичної, фізичної), правовий статус може бути декількох видів: конституційно-правовий, цивільно-правовий, адміністративно-правовий, господарсько-правовий, фінансово-правовий (бюджетно-правовий) тощо.

Аналізуючи повноваження та компетенцію, організаційну структуру Національного банку України, можемо констатувати, що цей орган є особливим, адже одночасно має декілька видів правового статусу, що пов'язано з його подвійною роллю в державі.

З даного приводу наведемо погляди науковців, які досліджували поняття та особливості правового статусу Національного банку України. Так, О. А. Лукашева, досліджуючи правовий статус Національного банку України, зауважує, що він поєднує два елементи: внутрішній (функціонально-регулятивний), який визначає особливості участі Національного банку України в управлінні, регулюванні відповідним об'єктом (грошовим обігом) згідно з функціями банку в законодавчо встановлених формах, і зовнішній – як особливого центрального органу державного управління в системі органів держави і рівень його незалежності [98].

О. П. Орлюк зазначає, що «закріплення статусу центрального банку як особливого центрального органу державного управління передбачає виведення його з-під юрисдикції центрального органу виконавчої влади» [123, с. 63]. Однак Національний банк України за часи його існування ніколи не підпорядковувався будь-якому центральному органу виконавчої влади. Утім Національний банк України перебуває в постійному взаємозв'язку з Кабінетом Міністрів, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Ці відносини не можна назвати відносинами підпорядкування. Водночас Національний банк України підзвітний лише Верховній Раді України та Президенту України.

Розглядаючи правовий статус Національного банку України, А. О. Селіванов акцентує увагу на його комплексному характері, що притаманний статусу органів держави, а також відзначає, що він (правовий статус) складається з конституційної правосуб'єктності та галузевих статусів (адміністративно-правового і цивільно-правового) [109, с. 64]. Ми поділяємо таку думку, однак вважаємо, що розгалуженість правового статусу Національного банку України за галузевою ознакою є значно ширшою, адже правовий статус Національного банку України в тій чи іншій галузі визначається безпосередньо його роллю та участю у відповідних взаємовідносинах.

І. Б. Заверуха звертає увагу на необхідність включення центрального банку до структури органів держави як автономного органу влади [61, с. 59]. На противагу такому погляду зазначимо, що після отримання автономного статусу самостійного органу Національний банк України може втратити, по-перше, свою незалежність, по-друге, виникає питання: яким чином у такому разі буде визначатися місце Національного банку України в банківській системі, якщо Національний банк України стане самостійним органом влади?

Таким чином, розкривши сутність теоретичних поглядів науковців щодо видів правового статусу Національного банку України, зазначимо, що при визначенні змісту відповідного статусу Національного банку України необхідно враховувати такі особливості:

по-перше, зважаючи на специфічну мету створення, завдання, функції, повноваження та компетенцію Національного банку України, варто визначити правовий статус Національного банку України як комбінований, тобто факт існування декількох видів правового статусу Національного банку України;

по-друге, при визначенні правового статусу Національного банку України потрібно брати до уваги різнобічність участі Національного банку України в різних сферах суспільних відносин;

по-третє, необхідно враховувати подвійний статус Національного банку України: 1) як особливого органу державного управління, 2) як центрального банку країни, що посідає чільне місце в банківській системі країни.

Розглянемо види правових статусів, які має Національний банк України залежно від ролі в правовій системі, обсягу повноважень та компетенції у фінансово-економічній діяльності держави.

Нормами Конституції України визначено, що головною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці. Водночас Рада Національного банку України розробляє головні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Отже, Національний банк України є суб'єктом правовідносин, який виконує функції щодо забезпечення стабільності грошової одиниці, розроблення засад кредитної

політики, організації контролю та нагляду за її проведенням. Під час виконання вищезазначених функцій Національний банк України виступає як орган конституційної юрисдикції з відповідним *конституційно-правовим статусом*, який визначений нормою права, що має найвищу юридичну силу – Конституцією України.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк України є юридичною особою публічного права, що передбачає проходження процедури державної реєстрації, що впливає з визначення юридичної особи. Після реєстрації у встановленому законом порядку юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді, тобто в даному разі можна констатувати про наявність цивільно-правового статусу Національного банку України. Так, відповідно до ст. 42 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк України є суб'єктом, який здійснює фінансові та інші види операцій, що необхідні для забезпечення виконання своїх функцій, при цьому має право встановлювати плату за надані ним відповідно до закону послуги (здійснені операції).

Отже, наявність цивільно-правового статусу Національного банку України визначає його як суб'єкта, який пройшов процедуру державної реєстрації й отримав статус юридичної особи публічного права та здійснює відповідні фінансові операції як безоплатно, так і за плату.

Наступним видом правового статусу, яким наділений Національний банк України, на нашу думку, є фінансово-правовий статус.

Розглядаючи поняття та елементи фінансово-правового статусу органу публічної адміністрації О. О. Семчик зазначає, що фінансово-правовий статус держави як суб'єкта фінансового права охоплює систему таких елементів: 1) завдання і функції органу в галузі бюджету; 2) правовий режим функціонування публічних фондів коштів, що перебувають у власності держави; 3) здійснення нормотворчої діяльності для забезпечення найбільш ефективної реалізації прав та обов'язків усіма суб'єктами фінансового права;

4) єдина фінансова політика органів державної влади; 5) компетенція, а відтак, і визначення кола прав та обов'язків держави у сфері фінансової діяльності; 6) відповідальність держави перед людиною, громадянином, народом за невиконання покладених на неї функцій та обов'язків [121]. Запропонована автором конструкція фінансово-правового статусу є досить схожою з елементами адміністративно-правового статусу органу публічної адміністрації, однак відрізняється сферою діяльності, тобто предметом, об'єктом, управлінськими завданнями, функціями тощо. Як ключовий елемент сучасної банківської системи Національний банк України наділений спеціальною компетенцією у сфері фінансів та грошового обігу. Він відіграє роль «провідника» офіційної грошово-кредитної політики та здійснює фінансову діяльність держави.

Беручи до уваги законодавчо визначений факт наявності в Національного банку України статусу особливого центрального органу державного управління, можна констатувати про наявність у Національного банку України певного фінансово-правового статусу з таких підстав:

- джерелами формування статутного капіталу Національного банку України є частина його прибутку до розподілу, а за необхідності – Державний бюджет України;

- у разі недостатності коштів загальних резервів перевищення витрат Національного банку України над його доходами компенсується за рахунок коштів Державного бюджету України наступного за звітним року;

- після спрямування прибутку до розподілу на відповідно визначені законом цілі, прибуток до розподілу підлягає перерахуванню до Державного бюджету України у повному обсязі;

- Національний банк України не має права перераховувати до Державного бюджету України суму частини прибутку до розподілу більшу, ніж визначена в річній фінансовій звітності, що підтверджена зовнішнім аудитом та затверджена Радою Національного банку України;

– Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані зберігати бюджетні кошти в Національному банку України, відкритому центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів [155];

– з метою організації готівкового обігу в Україні Національному банку України надано такі державно-владні повноваження, як виготовлення і зберігання банкнот і монет, створення їх резервних фондів; установлення систем захисту, платіжних ознак грошових знаків; встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки; визначення порядку ведення касових операцій. Банкноти і монети є безумовними зобов'язаннями Національного банку України і забезпечуються всіма його активами тощо.

Таким чином, *фінансово-правовий статус Національного банку України виявляється в тому, що Національний банк України є суб'єктом бюджетних відносин, які виникають між ним та суб'єктами публічної адміністрації з приводу розміщення бюджетних коштів, наповнення Державного бюджету, а також виконання функції, спрямованої на забезпечення грошово-валютної політики та стабілізації національної валюти.*

Наступним видом правового статусу, яким наділений Національний банк України, є адміністративно-правовий статус Національного банку України.

Професор В. Б. Авер'янов констатував, що адміністративно-правовий статус охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав й обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідними ознаками набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав й обов'язків, що реалізує дана особа як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними; нормативність, адже правовий статус визначається виключно нормами права, характеризує реальне становище суб'єкта в системі суспільних відносин та відповідні цьому становищу особливості [7, с. 194].

Досліджуючи поняття та елементи адміністративно-правового статусу органів публічної влади, Л. Л. Попов зазначає, що органи виконавчої влади є носіями певного обсягу державно-владних повноважень. Водночас владні суб'єкти мають оперативну самостійність, межі якої встановлюються закріпленою за ними компетенцією. Компетенція виконавчого органу виражає його завдання, функції, обов'язки, повноваження і відповідальність. У межах компетенції виконавчі органи вчиняють юридично значимі дії, що виражають їх адміністративну право- і дієздатність. У цьому сенсі найбільш показовими є різні варіанти нормотворчої (встановлення правил поведінки), правозастосовної (забезпечення реалізації законодавчих і підзаконних норм) та правоохоронної (спостереження за правильністю застосування правових норм) діяльності. Крім цього, наявність певного обсягу юридично владних повноважень виступає найбільш істотним елементом компетенції органів виконавчої влади [2, с. 249].

Ю. А. Дмитрієв констатує, що розкрити сутність правового статусу органу виконавчої влади можливо, якщо розкрити зміст таких його ознак: 1) орган виконавчої влади володіє власною компетенцією. Це центральна ознака органу виконавчої влади. Компетенція органу виконавчої влади становить собою сукупність повноважень органу з предметів його відання. Повноваження – це права й обов'язки органу щодо прийняття правових актів, а також здійснення інших державно-владних дій; 2) орган виконавчої влади виступає від імені держави, тобто жодна дія (бездіяльність), вчинена органом виконавчої влади, його посадовою особою, не може здійснюватися «поза протоколом», що обумовлює недопустимість використання «адміністративного ресурсу» в особистих цілях керівництва; 3) права органу виконавчої влади щодо застосування заходів впливу на керованих суб'єктів, включаючи примусові заходи, одночасно є його обов'язками щодо держави, яка наділила його відповідними правами; 4) орган виконавчої влади є, насамперед, правозастосовним, оскільки його правотворчі повноваження являють собою деталізацію законодавчих актів, а вся його діяльність підпорядкована принципу законності; 5) орган виконавчої влади є структурно організованою одиницею

державного апарату, системи органів виконавчої влади; 6) діяльність органу виконавчої влади фінансується переважно за рахунок державного бюджету, що дозволяє саме державі визначати політику, яку має здійснювати той чи інший орган державної влади; 7) орган виконавчої влади в процесі реалізації його компетенції видає перелік особливих актів управління [54].

Т. О. Коломоець адміністративно-правовий статус органу влади визначає як сукупність суб'єктивних прав й об'єктивних обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом [81, с. 64].

С. Г. Стеценко розуміє адміністративно-правовий статус органу влади як сукупність прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, що визначені в нормативних актах [190, с. 90].

О. М. Федевич у дисертаційному дослідженні визначає адміністративно-правовий статус органу виконавчої влади як комплекс їх прав і обов'язків, що виявляється в адміністративній правосуб'єктності [202, с. 70–71].

Отже, сутність адміністративно-правового статусу особи варто розуміти як наявність та сукупність компетенції (мети створення, цілей діяльності, завдань, функцій), повноважень (права та обов'язки у визначеній сфері діяльності) та юридичну відповідальність.

Визначаючи адміністративно-правовий статус Національного банку України, варто звернути увагу безпосередньо на його завдання, функції та повноваження у сфері публічного управління. Сентенційно *особливості адміністративно-правового статусу Національного банку України можна виразити таким чином:*

1) *має право видавати обов'язкові для виконання правові приписи, які оформлюються у вигляді постанов Правління Національного банку України та рішень Ради Національного банку України, які підлягають реєстрації в Міністерстві юстиції України;*

2) *має свою розгалужену систему банківського нагляду, кожний з ланцюгів якого виконує певні законодавчо визначені обов'язки;*

3) здійснює реєстраційну діяльність, зокрема, реєструє банк або відмовляє в реєстрації, надає позитивний висновок щодо доцільності створення державного банку тощо;

4) здійснює контрольню-наглядову діяльність за діяльністю комерційних банків (проводить різні види перевірок відповідно до чинного законодавства);

5) має право застосовувати заходи адміністративного примусу, зокрема, заходи адміністративного попередження, накладення адміністративних санкцій;

6) його державно-владні повноваження розповсюджуються на всю банківську систему, взаємовідносини в якій будуються на основі підпорядкування, тобто за вертикаллю;

7) може бути стороною в адміністративному судочинстві;

8) публічно-правове призначення Національного банку України реалізується через функції регулювання діяльності грошово-кредитної системи, ліцензування банківської діяльності, встановлення економічних нормативів, нормотворчості, контролю та нагляду за дотриманням банківського законодавства;

9) має законодавчо задекларовані права та обов'язки [67].

Визначаючи особливості адміністративно-правового статусу Національного банку України, П. П. Білик зауважує, що Національний банк України є органом управління, який здійснює державно-владні повноваження стосовно тієї системи, частиною якої він сам одночасно виступає» [25; 26, с. 179]. Так, відповідно до Конституції України, основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконанні своєї основної функції Національний банк України має виходити з пріоритетності досягнення та підтримання цінової стабільності в державі. Національний банк України в межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, у тому числі стабільності банківської системи. Водночас Національний банк України здійснює функцію регулювання, контролю і нагляду щодо всіх банків.

Однак у даному випадку недостатньо розглядати адміністративно-правовий статус Національного банку України через обсяг повноважень, адже вагомими і невід’ємними елементами також є функції, завдання, права Національного банку України тощо.

Таким чином, під *адміністративно-правовим статусом Національного банку України* пропонуємо розуміти *систему прав, обов’язків, що виявляються через систему повноважень та реалізуються в межах визначеної компетенції, яка встановлена нормами національного й міжнародного законодавства та спрямована на виконання його завдань і функцій*.

Водночас при дослідженні правового статусу Національного банку України науковці пропонують виділяти й податково-правовий [24, с. 11–26] та господарсько-правовий статуси Національного банку України [95, с. 182].

Розкриваючи зміст поняття «адміністративно-правовий статус Національного банку України», розглянемо його складові елементи.

С. В. Ківалов зазначає, що структурними елементами адміністративно-правового статусу органу влади є функції, завдання та компетенція [5, с. 82–94].

Професор Б. Н. Габричидзе пропонує в структурі правового статусу державних органів виділяти такі елементи: політичну та державно-правову характеристику органу державної виконавчої влади; місце органу в загальнодержавній системі органів управління; основи взаємовідносин органу з іншими органами державної влади; найважливіші принципи організації та діяльності органу державної влади; основи компетенції; види правових актів, які видає орган державної влади [43, с. 133–137].

В. Я. Малиновський вважає, що адміністративно-правовий статус органу влади складається із завдань, цілей, компетенції, відповідальності та порядку формування і процедури діяльності цих органів [101, с. 378].

О. Ю. Якімов та Д. М. Овсянко зазначають, що адміністративно-правовий статус органу влади включає в себе: компетенцію, правозастосування, юридичну відповідальність, а також нормативно визначений порядок створення та методи, які використовуються в роботі [223; 117].

О. П. Сікорський при тлумаченні поняття «адміністративно-правовий статус органу публічної адміністрації» акцентує увагу на складній юридично-теоретичній конструкції, яка включає в себе такі його складові: 1) мету утворення та визначення сфери діяльності; 2) принципи і територіальні масштаби діяльності; 3) внутрішню структуру органу; 4) порядок та спосіб його утворення, реорганізацію і ліквідацію; 5) завдання і функції; 6) обсяг та характер державно-владних повноважень; 7) форми і методи діяльності; 8) порядок вирішення в органі підвідомчих питань; 9) джерела фінансування органу; 10) наявність або відсутність прав юридичної особи; 11) право на обов'язок користуватися державними символами; 12) відповідальність [54].

О. М. Федевич вважає, що найбільш доцільно включати до елементів адміністративно-правового статусу такі: мету; завдання; функції; повноваження; відповідальність; порядок утворення та реорганізації; становище в системі органів державної влади [202, с. 73].

У процесі розкриття елементів адміністративно-правового статусу управлінської структури І.Л. Бачило пропонує застосовувати дослідження змісту таких елементів: 1) сутність і призначення компетенції, як форми правосуб'єктності управлінських структур; 2) обсяг компетенції; 3) зміст і склад правового статусу як нормативної форми виразу правового статусу керуючих структур; 4) форми актів, які встановлюють правовий статус; 5) гарантії реалізації та захисту компетенції різних суб'єктів у системі управління [23, с. 95].

На наш погляд, запропонований автором алгоритм розкриття змісту адміністративно-правового статусу управлінської структури є не зовсім точним. Так, по-перше, перша та друга позиції в запропонованих автором характеристиках зумовлені одна одною, адже, розкриваючи сутність і призначення компетенції, неможливо не розкрити обсяг цієї самої компетенції. Інша річ, якби в даному разі йшлося про сутність та обсяг повноважень і компетенції. По-друге, традиційно в науці адміністративного права норму права

та розкриття змісту певних нормативно-правових актів прийнято вважати елементом механізму адміністративно-правового регулювання.

Ми поділяємо думку Д. М. Бахраха та В. Б. Аверянова, які стверджують, що адміністративно-правовий статус органу влади складається з трьох блоків: а) цільовий блок; б) структурно-організаційний; в) компетенційний [22; 7]. Такий погляд відображено в широкому колі виконаних дисертаційних досліджень, які присвячені, зокрема, питанню адміністративно-правового статусу органу публічної адміністрації (О. О. Бригінець [32], Є. А. Говійко [48], С. Р. Павелкін [129]). Науковці висловлюють думку, що адміністративно-правовий статус органу влади складається з: а) цільового блоку (принципи, мета, завдання та функції органу публічної адміністрації); б) структурно-організаційного (регулювання порядку створення, реорганізації, ліквідації, процедури діяльності, лінійної та функціональної підпорядкованості); в) компетенційного (права, обов'язки, відповідальність органу).

Отже, здійснивши аналіз поглядів науковців-адміністративістів щодо структурності та складу елементів адміністративно-правового статусу органу публічної адміністрації, вважаємо за можливе запропонувати таку структуру елементів адміністративно-правового статусу Національного банку України:

1) організаційні елементи статусу – мета створення, організаційна структура, принципи, завдання, напрями діяльності, порядок створення, реорганізації та ліквідації, наявність структурних утворень;

2) змістовні елементи – права, обов'язки, адміністративна відповідальність, повноваження та компетенція.

2.2. Права й обов'язки Національного банку України

Розкриття адміністративно-правового статусу Національного банку України неможливо без визначення спектру його прав й обов'язків у даній сфері діяльності, що сприяє повному та об'єктивному визначенню його ролі та значенню в банківській системі загалом. Обов'язки органу публічної

адміністрації визначаються через його компетенцію та обсяг повноважень у банківській сфері.

О. Є. Говійко в своєму дисертаційному дослідженні стверджує, що «... суб'єктивні права у сфері публічного управління – це надана і гарантована державою, а також закріплена в адміністративно-правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки у правовідносинах, яка забезпечена кореспондуючим обов'язком іншого суб'єкта правовідносин. Таким чином, суб'єктивні права у сфері публічного управління такі: а) можливість певної поведінки; б) можливість, надана особі, яка володіє адміністративною правоздатністю й адміністративною дієздатністю; в) можливість, надана з метою задоволення її інтересів у сфері державного управління і вирішення завдань, що стоять перед нею; г) поведінка, що реалізується у правовідносинах; д) поведінка в певних межах. Порушення цих меж (міри можливої поведінки) є зловживанням правом; е) існують тільки у зв'язку з відповідним юридичним обов'язком з боку іншого суб'єкта правовідносин і без виконання цього обов'язку не можуть бути реалізовані; ж) реалізація прав гарантується державним примусом щодо носія кореспондуючого обов'язку; з) мають юридичну природу, оскільки надаються адміністративно-правовими нормами і гарантуються державою» [48, с. 136–137].

Діалектичною протилежністю суб'єктивних прав у сфері публічного управління є суб'єктивні юридичні обов'язки. Вони нерозривно пов'язані й не можуть існувати один без одного, оскільки право одного суб'єкта не може бути реалізоване поза виконанням обов'язку іншим суб'єктом. Таким чином, у державному управлінні існування обов'язків поза правами і навпаки – прав поза обов'язками позбавлено будь-якого сенсу. Суб'єктивні адміністративно-правові обов'язки – це покладена державою і закріплена в адміністративно-правових нормах міра належної поведінки у правовідносинах, їх реалізація, забезпечена можливістю державного примусу. Суб'єктивні адміністративно-правові обов'язки у сфері державного управління такі: а) необхідна, належна поведінка; б) можуть покладатися тільки на праводієздатну особу; в) покладаються в

інтересах інших осіб; г) існують у правовідносинах; д) реалізація забезпечується державним примусом; е) мають свою межу, міру; є) мають юридичну природу, оскільки закріплені адміністративно-правовими нормами і забезпечуються застосуванням державного примусу [48, с. 137–138].

Розкриваючи сутність суб'єктивних прав та обов'язків суб'єкта у сфері саме публічного права, на нашу думку, автор не здійснює їх розмежування на права та обов'язки фізичних осіб у сфері публічно-правових відносин та права та обов'язки юридичних осіб публічного права. Викладені вченим положення стосуються здебільшого правового становища саме фізичної особи як суб'єкта публічного права. Адже не звернено увагу на те, що права та обов'язки юридичної особи публічного права можливо розкрити через визначення змісту таких понять, як «повноваження» та «компетенція», які також мають властиві їм особливості залежно від того, про який безпосередньо орган йдеться.

На нашу думку, права та обов'язки Національного банку України потрібно розкривати саме через висвітлення змісту повноважень та компетенції Національного банку України.

У словниковій літературі поняття «компетенція» та «повноваження» визначається таким чином:

а) повноваження – це сукупність предметів відання, завдань, повноважень, прав і обов'язків державного органу або посадової особи, що визначаються законодавством, компетенція – це обмежене право використовувати ресурси організації і спрямовувати зусилля її співробітників на виконання завдань [185];

б) компетенція – це межі діяльності якої-небудь організації, установи, особи, а повноваження – це право, надане кому-небудь для здійснення чогось [35, с. 814];

в) компетенція – це: 1) сукупність повноважень, якими володіє орган або посадова особа, визначені конституціями, законами, указами та актами державного управління [187, с. 251]; 2) сукупність встановлених нормативними правовими актами прав та обов'язків (повноважень) організацій, посадових осіб, що здійснюють виконавчо-розпорядчі функції [219, с. 205–206; 108, с. 219];

3) коло питань, у яких хто-небудь добре обізнаний, або коло чітких-небудь повноважень, прав [109, с. 376].

У юридичній літературі, досліджуючи питання повноважень та компетенції, автори єдині в тому, що повноваження слід розкривати: по-перше, через зміст прав та обов'язків суб'єкта [21, с. 41; 136, с. 249–251]; по-друге, через предмет (сферу) їх відання [122, с. 158; 92, с.19; 107, с.32; 30, с. 11; 83, с. 17].

Водночас компетенцію пропонують розуміти як юридичне вираження сукупності функцій і повноважень органу у відповідній сфері суспільного життя [12, с. 137].

Утім деякі науковці стверджують, що повноваження є складовою частиною функції, які є елементом компетенції [57, с. 40; 93, с. 12]. На нашу думку, функції та завдання є базовими категоріями поняття «компетенція».

Ю. О. Фрицький зазначає, що компетенція органу державної влади вказує на: 1) галузь суспільного життя, яка є об'єктом діяльності державного органу; 2) державну функцію, яку орган має здійснювати в певній галузі суспільного життя; 3) конкретні повноваження, які є засобами успішного здійснення зазначеної функції [211].

П. П. Білик зауважує, що компетенція є формою правосуб'єктності органів, посадовців, службовців, які здійснюють функції управління [26, с. 181].

Ю. А. Дмитрієва констатує, що компетенція органу виконавчої влади становить собою сукупність повноважень органу з предметів його відання. Повноваження – це права й обов'язки органу щодо прийняття правових актів, а також здійснення інших державно-владних дій [54].

Професор Б. М. Лазарев визначає компетенцію як систему повноважень органу державного управління, що включає в себе «обов'язок (перед державою) і повноваження (щодо керованих об'єктів) виконувати певні завдання і функції ... стосовно до цих об'єктів». Іншими словами, під компетенцією органу виконавчої влади слід розуміти комплекс його прав та обов'язків [94]. На нашу думку, розкриваючи зміст поняття «компетенція», варто розглянути такі

обов'язкові елементи даного поняття, як завдання та функції. До того ж першочергово визначаються завдання, потім – функції з метою виконання поставлених завдань, а права та обов'язки виникають лише в межах визначених функцій. Таким чином, маємо на увазі, що до компетенції входять не лише повноваження (права та обов'язки), а й завдання та функції суб'єкта.

Більш ширшого підходу до розуміння поняття «компетенція» дотримується Л. Л. Попов, який стверджує, що в межах компетенції виконавчі органи вчиняють юридично значимі дії, що виражають їх адміністративну право- і дієздатність. У цьому сенсі найбільш показовими є різні варіанти нормотворчої (встановлення правил поведінки), правозастосовної (забезпечення реалізації законодавчих і підзаконних норм) та правоохоронної (спостереження за правильністю застосування правових норм) діяльності. Крім цього, наявність певного обсягу юридично владних повноважень виступає найбільш істотним елементом компетенції органів виконавчої влади [4].

Професор В. Б. Авер'янов зазначив, що компетенція (права й обов'язки) є головною складовою змісту правового статусу кожного органу, що доповнюється такими важливими елементами, як його завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами (як «за вертикаллю», так і «за горизонталлю»), місцем в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядком вирішення установчих і кадрових питань тощо [37, с. 247].

Отже, поняття «компетенція» і «повноваження» є взаємопов'язаними правовими категоріями, паралельне розкриття змісту яких дає можливість зрозуміти внутрішню суть діяльності суб'єкта та межі його діяльності. На нашу думку, ці правові категорії співвідносяться як загальне (компетенція) та частина (повноваження).

Отже, реалізація повноважень Національного банку України здійснюється шляхом виконання обов'язків та прав, якими він наділений. Права й обов'язки перебувають у постійному взаємозв'язку і взаємообумовлюють одні одних. При характеристиці прав та обов'язків Національного банку України первинність належить обов'язкам, які становлять сукупність вимог і завдань, що покладені

на Національний банк України в процесі здійснення своєї діяльності, водночас права, як визначив Г. І. Петров, надаються для виконання обов'язків і є «офіційним засобом їх реалізації» [130, с. 107]. Зміст компетенції Національного банку України визначається функціями, які покладено на Національний банк України, тобто зміст компетенції обумовлений здебільшого суттю функцій цього суб'єкта. Наприклад, Законом України «Про Національний банк України» визначено, що Національний банк України наділений певними функціями у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції – п. 23 ч. 1 ст. 7 Закону, тобто види функцій визначають межі компетенції.

Водночас обсяг прав Національного банку України визначається обсягом функцій, що він виконує. Наприклад, Національний банк України має право здійснювати й інші операції, необхідні для забезпечення виконання своїх функцій [155, ст. 42].

Утім слід звернути увагу на те, що законодавець не завжди чітко розділяє правильність вживання понять «обов'язок» та «повноваження». Так, у ст. 19 Закону України «Про Національний банк України» передбачено обов'язки та повноваження Голови Національного банку. При цьому законодавець чітко не розмежовує, що зобов'язаний робити Голова Національного банку України і яким чином йому виконувати свої обов'язки.

Отже, при визначенні повноважень та компетенції Національного банку України законодавець ставить надає пріоритет функціям Національного банку України, які визначають права та обов'язки.

Проте, як свідчить аналіз положення Закону України «Про Національний банк України», законодавець деякою мірою узагальнює поняття «повноваження» та «функції Національного банку України», хоча, на нашу думку, поняття «функції» та «повноваження» є різними за своєю сутністю, а паралельно їх можна розглядати лише як елементи компетенції суб'єкта.

Так, наприклад, у ст. 7 Закону «Про Національний банк України» наведено перелік інших функцій Національного банку України. При цьому п. 22-1 ч. 1 цієї статті законодавець констатує, що Національний банк України

здійснює відповідно до компетенції повноваження у сфері депозитарного обліку. До того ж ст. 34 цього Закону визначено, що виключне право введення в обіг (емісія) гривні і розмінної монети, організація їх обігу та вилучення з обігу належить Національному банку України, а ст. 7 передбачає, що однією з функцій Національного банку України є монопольне здійснення емісії національної валюти України та організація готівкового грошового обігу.

Таким чином, *категорія «компетенція Національного банку України» ширше за поняття «повноваження Національного банку України», які визначаються обсягом функцій, що виконує Національний банк України.*

На нашу думку, *компетенцію Національного банку України можна розглядати як систему взаємообумовлених елементів (цілі, завдання, функції, повноваження, правові форми і методи діяльності), що визначають специфіку та особливості його діяльності, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України шляхом забезпечення фінансової стабільності, у тому числі стабільності банківської системи загалом [66].*

Під повноваженнями Національного банку України пропонуємо розуміти *систему прав та обов'язків як центрального банку країни та як особливого центрального органу державного управління, наданих державою з метою забезпечення стабільності грошової одиниці України та її банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [63].*

Сьогодні, наділяючи Національний банк України відповідною компетенцією та повноваженнями, законодавець по-різному називає цей суб'єкт. Так, за результатами аналізу нормативно-правових актів, які визначають напрями діяльності Національного банку України, його права та обов'язки, можна констатувати, що Національний банк України виконує низку завдань, функцій, повноважень як центральний банк України, як регулятор та як уповноважена державна установа.

Розглянемо більше детально права та обов'язки Національного банку України як центрального банку України, як регулятора та як уповноваженої державної установи.

До обов'язків Національного банку України як центрального банку країни у сфері організації готівкового грошового обігу належать:

- 1) виготовлення та зберігання банкнот і монет;
- 2) створення резервних фондів банкнот і монет;
- 3) встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот і монет, а також обмежень щодо використання систем захисту, платіжних ознак та відтворення елементів дизайну банкнот і монет;
- 4) встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;
- 5) встановлення правил випуску в обіг, обробки, зберігання, інкасації, перевезення, вилучення з обігу та знищення готівки;
- 6) визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій;
- 7) визначення вимог стосовно технічного стану і організації охорони приміщень банківських установ;
- 8) вилучення фальшивих, підроблених або таких, що не мають необхідних ознак платіжності, грошових знаків (банкнот, монет).

Національний банк України з метою організації готівкового грошового обігу має право:

- 1) введення в обіг (емісія) гривні і розмінної монети, організації їх обігу та вилучення з обігу;
- 2) встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та оприлюднення його;
- 3) використання золотовалютного резерву, купівлі і продажу цінних паперів, встановлення і змінення ставки рефінансування та застосування інших інструментів регулювання грошової маси в обігу;
- 4) встановлення умов та порядку конвертації (обміну) гривні на іноземну валюту;
- 5) встановлення порядку заміни зношених та пошкоджених банкнот і монет;

б) встановлення порядку вилучення фальшивих, підроблених або таких, що не мають необхідних ознак платіжності, грошових знаків (банкнот, монет).

Як регулятор Національний банк України зобов'язаний:

1) встановлювати правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координувати організацію розрахунків;

2) забезпечувати здійснення міжбанківських розрахунків через свої установи;

3) визначати порядок обміну інформаційними повідомленнями та клірингу за операціями, здійсненими в межах України;

4) встановлювати обов'язкові для банківської системи стандарти та правила ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності, що відповідають вимогам законів України та міжнародним стандартам фінансової звітності;

3) визначати структуру валютного ринку України та організовувати торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання;

4) проводити дисконтну та девізну валютну політику і застосовувати в необхідних випадках валютні обмеження;

5) забезпечувати розроблення проекту рамкового договору, оприлюднювати проект рамкового договору на офіційному веб-сайті Національного банку України для надання зауважень і пропозицій протягом 30 днів з дня оприлюднення, а також забезпечувати підготовку остаточної редакції рамкового договору, схвалювати рамковий договір та оприлюднювати його на офіційному веб-сайті Національного банку України [168, ст. 6].

Національний банк України як регулятор має право:

1) давати дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків;

2) давати дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини банків та через їх власні розрахункові системи;

3) застосовувати валютні обмеження.

Національний банк України як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль зобов'язаний:

- 1) видавати нормативно-правові акти щодо ведення валютних операцій;
- 2) встановлювати ліміти відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;
- 3) встановлювати порядок проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу;
- 4) застосовувати міри відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю;
- 5) здійснювати контроль, у тому числі шляхом проведення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію на здійснення валютних операцій, у частині дотримання ними валютного законодавства;
- 6) проводити дисконтну та девізну валютну політику;
- 7) поповнювати та використовувати золотовалютний резерв.

Національний банк України як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль має право:

- 1) видавати та відкликати ліцензії на здійснення валютних операцій;
- 2) змінювати строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- 3) визначати структуру валютного ринку України та організовувати торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання.

Таким чином, розкриваючи повноваження Національного банку України, можна зазначити, що в даному випадку права більшою мірою реалізуються через обов'язок Національного банку України діяти в тій чи іншій сфері його

відання, при цьому права Національного банку України визначають напрями діяльності Національного банку України.

2.3. Функції Національного банку України

Розкриття змісту правового статусу Національного банку України можливе через розкриття його функцій та основних напрямів діяльності.

У Новітньому філософському словнику поняття «функція» (лат. *Functio* - здійснення, виконання) визначається як 1) діяльність, роль об'єкта в рамках деякої системи, до якої він належить; 2) вид зв'язку між об'єктами, коли зміна одного з них тягне за собою зміну іншого, при цьому другий об'єкт також називається функцією першого [113].

Ю. С. Шемшученко функцією вважає роботу кого- або чого-небудь, обов'язок, коло діяльності будь-кого або будь-чого [220, с. 435].

Філософ Е. Ф. Губський під функціями пропонує розуміти зовнішні прояви властивостей будь-якого об'єкта в цій системі відносин. Функції, вважає філософ, характеризують загальну, типову взаємодію між суб'єктами та об'єктами соціального управління, стійкі, відносно самостійні, спеціалізовані види управлінської діяльності загалом [206].

Теоретик О. Л. Копиленко зауважує, що функції – це провідні напрями діяльності органів державної влади або інших юридичних осіб, певна робота, коло їх діяльності, що здійснюється в порядку, встановленому законодавством [192, с. 162].

В. В. Копейчиков розглядає функції як «відносно самостійні складові змісту управлінської діяльності» або як «основні напрямки діяльності органів управління, їх змістовні характеристики» [191, с. 56].

Адміністративіст В. С. Четверіков констатує, що функція – це діяльність, робота; функції – це види діяльності, робіт, за допомогою яких вирішуються завдання [216, с. 8].

У теорії адміністративного права функції – це відносно самостійні однорідні частини змісту управлінської діяльності, в яких виражається владно-організаційний вплив суб'єкта управління на конкретний об'єкт. Разом вони становлять зміст, в основі якого визначальною ланкою є мета (те, до чого хтось прагне, чогось хоче досягти; ціль; заздалегідь намічене завдання; замисел) як кінцевий результат існування і функціонування тієї або іншої системи [60, с. 12].

Таким чином, функції: 1) визначають основні види діяльності; 2) зміст основних видів управлінської діяльності; 3) є інструментом виконання завдань і досягнення цілей.

Отже, пропонуємо під *функціями* розуміти *види діяльності суб'єкта, які він здійснює на будь-якому етапі свого функціонування з метою досягнення поставлених цілей*. На нашу думку, реалізація відповідних цілей обов'язково приводить суб'єкт у дію, незалежно від того, якими є функції (основними чи додатковими тощо).

Якщо розглядати саме функції Національного банку України, то потрібно враховувати подвійний статус Національного банку України як центрального банку країни та як особливого органу державної влади в банківській сфері.

Розглядаючи питання функцій центрального банку, В. Г. Савенкова розуміє під функціями центрального банку основні прояви властивостей його діяльності, які законодавчо відрізняють центральний банк від інших банків [180, с. 17].

В. С. Четверіков пропонує класифікувати функції таким чином: 1) основні (предметні) функції, для здійснення яких утворений відповідний орган державного управління; 2) забезпечувальні, які необхідні для успішної реалізації предметних функцій. Для здійснення забезпечувальних функцій створюються спеціальні організаційні структури, зазвичай вони є структурними підрозділами органу управління, утвореного для реалізації предметних функцій. До забезпечувальних функцій можуть належати: правові, інформаційні, внутрішньоорганізаційні, кадрові, фінансові, матеріально-технічні, соціальні та

інші, що створюють сприятливі умови для реалізації предметних функцій відповідного органу управління [216, с. 8].

Водночас, досліджуючи засади банківської діяльності, М. М. Агарков пропонує виділяти такі функції, які характерні для банку: 1) збирання чужих коштів; 2) надання кредиту; 3) сприяння платіжному обігу. Крім цих основних функцій, банк виконує й деякі інші, наприклад, у галузі товарної торгівлі (товарно-комісійні операції), торгівлі фондовими цінностями тощо [1, с. 57]. Такі функції, звичайно, впливають з аналізу операцій, що здійснюють кредитно-фінансові посередники. Провідні науковці у сфері банківського права вважають погляд М. М. Агаркова щодо класифікації функцій банку таким, що найбільше відповідає сучасному розумінню поняття банківської операції [18, с. 92; 17, с. 35; 16, с. 87–88; 61, с. 24].

Відповідно до положень Закону України «Про банки і банківську діяльність», функції банків, залежно від видів діяльності, які притаманні банкам, поділяються на управлінську, організаторську, централізовану, представницьку, страхового посередника, надання кредитів та управління операціями, пов'язаннями з кредитуванням, банківського нагляду [138].

Дослідженню сутності та класифікацій функцій центральних банків присвячено праці таких науковців, як Л. К. Воронова, Ю. М. Дмитренко, І. В. Іванець, Т. А. Латковська, О. С. Любунь, В. С. Любунь та ін.

Так, Ю. М. Дмитренко, залежно від напрямку діяльності центрального банку, виділяє функцію господарської діяльності та адміністративні функції, які науковці поділяють на організаторську функцію (організація та управління грошовим обігом) та функцію захисту інтересів вкладників й інших кредиторів комерційних банків [138, с. 78].

О. С. Любунь, В. С. Любунь, І. В. Іванець визначають основні й додаткові функції центрального банку. Автори пропонують до основних функцій відносити ті, від яких залежить проведення монетарної політики, тобто регулюючі, контрольні й обслуговуючі. До регулюючих функцій належать: 1) управління сукупним грошовим обігом у державі; 2) регулювання грошово-

кредитної сфери; 3) регулювання попиту та пропозиції на кредит. Контрольні функції охоплюють: 1) здійснення контролю за функціонуванням кредитно-банківської системи; 2) організацію системи банківського нагляду; 3) проведення валютного контролю. Обслуговуючі функції полягають: 1) в організації платіжно-розрахункових відносин усередині системи; 2) у виконанні центральним банком ролі агента уряду. Додаткові функції центрального банку безпосередньо не пов'язані з проведенням монетарної політики. До них, як правило, зараховують надання послуг клієнтурі через установа кореспондентських відносин з іншими банками, представництво держави в міжнародних відносинах, де співробітництво здійснюється між центральними банками; відстеження тенденцій розвитку попиту та пропозиції на грошові активи тощо [99, с. 256].

Провідний науковець у сфері банківського та фінансового права Л. К. Воронова зазначає, що банківська система діє всередині фінансово-кредитної системи, і функції центрального банку стосовно кредитної системи можна розглядати як прояви функцій першого рівня, а функції першого рівня – як одну з форм реалізації державою своєї господарської функції через центральний банк, який виступає «провідником» державної грошово-кредитної політики. За такого підходу до функцій першого рівня належать основні (базові) функції, а до функцій другого рівня – додаткові. До функцій першого рівня відносять: функцію монопольної емісії готівки та організації грошового обігу, функцію реалізації грошово-кредитної політики, функцію «банку банків», функцію «банкіра уряду». Функціями центрального банку на умовно другому рівні можуть бути проведення аналітичних та статистичних досліджень, які за своїм характером можуть бути неоднорідними й нерівнозначними в центральних банках різних країн, оскільки дослідження у сфері грошово-кредитної та валютної політики ґрунтуються, головним чином, на даних платіжних балансів [40, с. 124]. На нашу думку, функції центрального банку, які автором віднесено до другого рівня, мають обмежувальний характер, адже, відповідно до Конституції України та Закону України «Про Національний банк

України», функції Національного банку України поділяються на основну функцію та інші функції, при чому, інші функції явно виходять за межі аналітичних та статистичних досліджень, які здійснює Національний банк України.

Вважаємо, що функції Національного банку України повинні визначатися з урахуванням дворівневості банківської системи України та його домінантності в банківській системі.

Ми поділяємо думку Т. А. Латковської, яка пропонує розглядати функції Національного банку України як складові механізму управління фінансами, а під функціями управління розуміти відносно самостійні й однорідні частини змісту управлінської діяльності, в яких виявляється владно-організаційний вплив суб'єкта управління, спрямований на забезпечення життєво важливих потреб взаємодіючого з ним керованого об'єкта [76; 95, с. 20].

Досліджуючи фінансово-правовий статус Національного банку України, Ю. М. Дмитренко пропонує поділяти функції Національного банку України таким чином:

– правотворчі функції: розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та її проведення; встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна; визначення системи, порядку і форми платежів, у тому числі між банками; повноваження з внесення у встановленому порядку пропозицій щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України; визначення порядку здійснення операцій в іноземній валюті тощо;

– організаційні функції: встановлення права Національного банку України на погодження статутів банків і внесення змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, ведення Державного реєстру банків, Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, на створення та методологічне забезпечення системи грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики

платіжного балансу, на визначення напрямів розвитку сучасних електронних банківських технологій, на створення, координацію та контроль створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації, на ведення офіційного реєстру ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем, право на проведення сертифікації аудиторів, які проводитимуть аудиторську перевірку банків, тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банку, на організацію інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видачу ліцензій на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, на участь у підготовці кадрів для банківської системи України тощо;

– економічні функції: здійснення монопольної емісії національної валюти України та організація її обігу, роль Національного банку України як кредитора останньої інстанції для банків, організація системи рефінансування, складання платіжного балансу, здійснення його аналізу та прогнозування, реалізація, відповідно до визначених спеціальним законом, повноважень валютного регулювання, забезпечення накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними й банківськими металами тощо;

– методологічна функція: організація, створення та методологічне забезпечення системи грошово-кредитної банківської статистичної інформації й статистики платіжного балансу, а також методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю;

– контрольна функція: здійснення банківського регулювання та нагляду, право на організацію та здійснення валютного контролю;

– міжнародна функція: представлення інтересів України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків, а також інші функції [53, с. 80–82].

За фінансово-правовим призначенням діяльності Національного банку України функції поділяються на публічні й непублічні. Публічні функції Національного банку України поділяються на основні (функції банківського регулювання) та інші (правотворчі, методологічні, організаційні, економічні, міжнародні, контрольні). Непублічні функції, тобто внутрішньо-управлінські, притаманні Національному банку України як суб'єкту керування власними структурними підрозділами та організаціями [53, с. 84].

О. П. Гетманець зауважує, що Національний банк України має також велику кількість інших повноважень, причому закони встановлюють переліки повноважень при виконанні таких функцій: встановлення принципів діяльності та видів операцій Національного банку; затвердження кошторису Центробанку; – проведення організаційного впорядкування; встановлення типів фондів та їх розміру, а також процедури їх використання; визначення розміру кредитів на покриття видатків при господарюванні з державним бюджетом, а також правил емісій; надання дозволу на обіймання особами посад у спостережних та контрольних органах комерційних банків; прийняття регламенту роботи Ради Національного банку України [45, с. 13–20].

На нашу думку, у даному випадку здійснюється сліпе ототожнення прав Національного банку України та його функцій, що є неприпустимим. Як ми зазначали в попередньому підрозділі, права та обов'язки Національного банку України зумовлені його функціями, однак функції визначають безпосередньо напрями необхідної поведінки суб'єкта, а права та обов'язки – його правовий статус.

Л. К. Воронова поділяє функції Національного банку України на основні (базові) та додаткові. До основних функцій науковець відносить монопольну емісію готівки і розроблення й реалізацію грошово-кредитної політики. За центральним банком як представником держави законодавчо закріплено емісійну монополію щодо банкнот, тобто загальнонаціональних кредитних коштів, які є загальновизнаним остаточним засобом погашення боргових зобов'язань [40, с. 124]. Водночас така думка відрізняється від законодавчо

визначеної, відповідно до якої головною функцією Національного банку України є саме забезпечення стабільності грошової одиниці України [155, ст. 6]. Також Л. К. Воронова відзначає, що всі функції Національного банку України можна об'єднати у дві групи: організаційні (організація та управління грошовим обігом) і функції захисту інтересів вкладників та кредиторів. У межах цих функцій Національний банк України і видає нормативно-правові акти [41, с. 90].

У цьому контексті К. П. Кучерявенко зауважує, що «забезпечення стабільності національної валюти є прерогативою Національного банку України, і саме тому особливого значення набуває закріплення його правового статусу, який забезпечував би ефективну реалізацію центральним банком його основної та інших функцій» [209, с. 112].

Водночас функції Національного банку України чітко встановлено банківським законодавством (Конституцією України, законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», Господарським кодексом України тощо. Аналіз їх свідчить про призначення Національного банку України, з однієї сторони, як особливого органу державного управління в банківській сфері, що обумовлює його фінансово-правовий статус і місце в системі органів державної влади, а з іншої – як державного органу з внутрішньою структурою будови й особливостями управління підлеглими суб'єктами (власними організаційними утвореннями та іншими державними й комерційними банками). Відповідні функції щодо здійснення управління закон покладає на членів Ради Національного банку України, його Голову та заступника, Правління Національного банку України, Голову Правління Національного банку України, філії Національного банку України, територіальні управління та інші структури (ст. 14–19, ст. 23 Закону України «Про Національний банк України»).

Отже, функції Національного банку України:

- 1) визначають спрямованість та види діяльності Національного банку України;
- 2) обумовлені особливими завданнями Національного банку України;

3) визначають роль та значення Національного банку України в банківській системі;

4) виражають владно-організаційний вплив Національного банку України як особливого суб'єкта в публічному управлінні та в банківській системі.

Статтею 99 Конституції України та ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» визначено, що забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України [88, ст. 99; 155, ст. 6].

З метою виконання основної функції Національний банк України повинен сприяти:

1) у межах повноважень фінансовій стабільності, у тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню пріоритетної цілі;

2) дотриманню стійких темпів економічного зростання та підтримці економічної політики Уряду України за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей щодо цінової та фінансової стабільності.

Точне та неухильне виконання зазначених завдань разом із підтримкою стійких темпів економічного зростання є факторами і навіть передумовами забезпечення цінової стабільності держави. Так, на сьогодні спостерігається дезінфляційний тренд, за яким річний приріст споживчих цін зменшився із 43,3 % у грудні 2015 р. до 12,1 % у листопаді 2016 р. З одночасним формуванням ознак стабілізації валютного ринку збільшують вікно можливостей для взаємного посилення цінової стабільності, економічного зростання, а також фінансової стабільності, у тому числі стійкості банківської системи.

Водночас ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» визначено низку функцій, які також виконує Національний банк України, однак вони належать до категорії «інші функції». Утім, на нашу думку, така чітка визначеність законодавця функцій Національного банку України на основні та інші є не досить обґрунтованою, адже аналіз видів інших функцій

Національного банку України свідчить про те, що в даному переліку містяться види діяльності, без виконання яких ускладнюється, а інколи й унеможлиблюється виконання основної функції. Розглянемо більш детально види і сутність інших функцій Національного банку України.

Статтею 7 Закону [155] передбачено, що Національний банк України виконує такі функції:

1) відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики, визначає та проводить грошово-кредитну політику;

2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг;

3) виступає кредитором останньої інстанції для банків й організує систему рефінансування;

4) встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;

5) організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

6) регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками;

7) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних та облікових систем, контролює створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

8) здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі;

9) здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, веде

Державний реєстр банків, Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків;

10) веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем;

10-1) здійснює попередню кваліфікацію осіб, які можуть брати участь у виведенні неплатоспроможних банків з ринку, та складає перелік таких осіб;

11) представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;

12) здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій;

13) забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;

14) аналізує та прогнозує динаміку макроекономічних, грошово-кредитних, валютних та фінансових показників, у тому числі складає платіжний баланс;

15) організує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;

16) реалізує державну політику з питань захисту державних секретів у системі Національного банку;

17) бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;

18) визначає особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи Національного банку;

19) вносить у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України;

20) здійснює методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю;

21) здійснює відповідно до компетенції повноваження у сфері депозитарного обліку;

22) забезпечує облік і зберігання переданих йому цінних паперів та інших коштовностей, що конфісковані (заарештовані) на користь держави та/або таких, які визнані безхазяйними, для чого може відкривати рахунки в цінних паперах у депозитарних установах;

23) здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом;

24) визначає порядок проведення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами;

25) створює Засвідчувальний центр для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації центрів сертифікації ключів, визначає порядок застосування електронного підпису, у тому числі електронного цифрового підпису в банківській системі України та суб'єктами переказу коштів;

26) видає ліцензії небанківським фінансовим установам, які мають намір стати учасниками платіжних систем, на переказ коштів без відкриття рахунків та відкликає їх відповідно до законодавства;

27) веде реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури;

28) здійснює нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків;

29) здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом,

фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за небанківськими фінансовими установами-резидентами, які є платіжними організаціями та/або членами/учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку України (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів);

30) здійснює аналіз стану фінансової системи щодо фінансової стабільності [155, ст. 7].

Водночас, проаналізувавши викладені вище функції Національного банку України, вважаємо, що серед них є такі (відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику; монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг; здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній і консолідованій основі) основні функції Національного банку України, а віднесення їх до категорії «інших функцій» Національного банку України є не зовсім правильним з певних підстав.

Першою з функцій, яку слід віднести до основних функцій Національного банку України, є *визначення та проведення грошово-кредитної політики*. Рада Національного банку України розробляє Основні засади грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих Правлінням Національного банку України, публікує їх в офіційних виданнях та подає щорічно до 15 вересня до Верховної Ради України для інформування, а також здійснює контроль за її проведенням та аналіз впливу грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України й розробляє пропозиції щодо внесення відповідних змін до неї.

Рішенням Ради Національного банку України «Про діяльність Правління Національного банку України щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики за 2015 рік та 9 місяців 2016 року» від 24 листопада 2016 р. № 1.1 [142; 143] визначено, що за результатами здійснення грошово-кредитної

політики у I–III кварталах 2016 р. споживча інфляція в річному вимірі сповільнилася з 43,3 % в грудні 2015 р. до 12,4 % у жовтні 2016 р. (у вересні вона становила 7,9 %).

Водночас Основними засадами грошово-кредитної політики на 2017 рік та середньострокову перспективу [127] визначено, що під час виконання своєї основної функції Національний банк України має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, у тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню цілі щодо цінової стабільності. Національний банк України також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей щодо цінової та фінансової стабільності.

Таким чином, реалізація зазначеної функції дає можливість: 1) знизити інфляцію до однозначних рівнів, визначених законодавством України; 2) стабілізувати валютний ринок та обмінний курс гривні; 3) оздоровити банківську систему в частині забезпечення прозорості її функціонування, сумлінного виконання взятих на себе зобов'язань як у відносинах з банками-партнерами і власними клієнтами, так і державою, зокрема, Національним банком України; 4) відновити довіру до банківської системи України загалом; 5) ввести та усунути адміністративні обмеження на валютному ринку.

Отже, запровадження ефективної та дієвої грошово-кредитної політики дає можливість забезпечити незалежну банківську систему і стабільний соціально-економічний розвиток України. Визначальне пріоритетне місце в її формуванні належить Національному банку України. Дії Національного банку України мають координуватись із зусиллями Президента України, Уряду України, Верховної Ради України щодо забезпечення розвитку економіки, відновлення довіри до банківської системи, привабливого інвестиційного середовища, зацікавлення внутрішнього інвестора.

Саме тому визначення та проведення грошово-кредитної політики є однією з основних функцій Національного банку України.

Другою, на нашу думку, головною функцією, є *монопольне здійснення емісії національної валюти України та організація готівкового грошового обігу*.

Емісія грошей (*issue of money*) – це випуск в обіг нових грошових знаків (від лат. *emissio* – випуск). Емісія грошей є однією з найважливіших функцій центрального банку, якому належить монопольне право емісії національної валюти та організації її обігу. Здійснюючи емісію, Національний банк України намагається забезпечити таку кількість грошей в обігу, яка необхідна для обслуговування процесу обміну товарами та послугами в економіці.

Обсяг емісії грошей розраховується на підставі прогнозних макроекономічних показників розвитку економіки: обсягу валового внутрішнього продукту, інфляції, параметрів бюджету, доходів населення тощо.

Емісія, як правило, здійснюється в безготівковій формі шляхом зарахування відповідної суми коштів на кореспондентські рахунки банків у Національного банку України. Коли ж гроші вилучаються з обігу, то відповідна сума, навпаки, списується з цих рахунків [10].

Процедура емісії суворо регламентована і здійснюється Національним банком України через валютний, фондовий та кредитний канали й забезпечується отриманням Національного банку України еквівалентного обсягу іноземної валюти або ліквідних фінансових інструментів. За необхідності через ці ж канали відбувається й вилучення грошей з обігу.

Через валютний канал гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення Національним банком України операцій з купівлі/продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку. Через фондовий канал гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення Національного банку України операцій з купівлі/продажу на відкритому ринку державних цінних паперів. Через кредитний канал гроші випускаються шляхом здійснення Національного банку України підтримки ліквідності банків через механізми рефінансування. При цьому кошти випускаються на зворотній основі під відповідне

забезпечення, яке надається Національним банком України в заставу на визначений термін (від 1 до 365 днів залежно від інструменту рефінансування), після якого повертаються до Національного банку України та вилучаються з обігу.

Готівкові гроші випускаються в обіг виключно в обмін на безготівкові. Відбувається це в процесі економічної діяльності. При виникненні у клієнтів банків потреб у готівкових коштах банки отримують їх у Національному банку України з одночасним списанням еквівалентної суми безготівкових коштів з їхнього кореспондентського рахунку в Національного банку України [222].

Таким чином, беручи до уваги те, що по-перше, право емісії є виключним правом Національного банку України, по-друге, можливість та необхідність емісії визначається виключно Національним банком України, вважаємо, що *функція монопольного здійснення емісії національної валюти України та організація готівкового грошового обігу є основною функцією Національного банку України.*

Третью, на нашу думку, основною функцією Національного банку є *здійснення банківського регулювання й нагляд на індивідуальній та консолідованій основі.*

Цю функцію законодавець розглядає як одну з функцій Національного банку України, але в «інших функціях», які встановлено ст. 7 Закону [155]. Реалізація даної функції передбачає здійснення таких видів діяльності: створення системи норм, що регулюють банківську діяльність; визначення загальних принципів банківської діяльності, встановлення порядку проведення банківського нагляду та притягнення до відповідальності; здійснення, відповідно до визначених спеціальним законом повноважень, валютного регулювання. Зазначені види діяльності є дуже важливими для Національного банку України, оскільки банківське регулювання охоплює правотворчі та контрольні повноваження Національного банку України. Саме тому, на нашу думку, функцію банківського регулювання та нагляду на індивідуальній та консолідованій основі не можна розглядати як «одну з

функцій» та цілком логічно вважати основними функціями Національного банку України.

Таким чином, *пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» та викласти її в такій редакції:*

«Відповідно до Конституції України, основними функціями Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України; визначення та проведення грошово-кредитної політики; монопольне здійснення емісії національної валюти України та організація готівкового грошового обігу; здійснення банківського регулювання та нагляду на індивідуальній і консолідованій основі».

Водночас вважаємо, що функціями Національного банку України є всі його види діяльності, які він здійснює на будь-якому етапі свого функціонування з метою досягнення та підтримання цінової стабільності в державі, у тому числі стабільності банківської системи.

Пропонуємо функції Національного банку України класифікувати таким чином:

- 1) залежно від поставленої мети: а) основні; б) супутні;
- 2) залежно від середовища їх реалізації: а) внутрішні – функціонування в середині країни; б) зовнішні – представництво на міжнародному рівні в Міжнародному валютному фонді, Світовому банку, Банку міжнародних розрахунків тощо;
- 3) залежно від спрямування: а) організаційні; б) контрольно-наглядові; в) фінансово-економічні; г) реєстраційні; д) регулюючі;
- 4) залежно від ролі в банківській системі: а) власні; б) кореспондуючі.

2.4. Голова Національного банку України як керівник Правління Національного банку України

В організаційній структурі Національного банку України особливе місце посідає особа, яка організовує та управляє всією діяльністю банку, є її «організаційно-координаційним центром». Центральною фігурою Національного банку України є керівник – Голова Національного банку України. Роль Голови Національного банку України полягає не лише в ефективному керівництві, а й у створенні максимально сприятливих умов для того, щоб кожен член колективу самостійно прагнув активно виконувати свою роль, посідаючи відповідне місце у величезній структурі Національного банку України, як елемент потужного механізму працював над постійним професійним саморозвитком, підвищенням своєї кваліфікації як відповідального та висококваліфікованого працівника. Іншими словами, Голова Національного банку України як керівник повинен створювати систему психологічних, духовних, матеріальних стимулів, які спонукають кожного працівника думати, діяти в інтересах Національного банку України. Взаємозв'язок між керівником та працівниками, на нашу думку, повинен здійснюватися за принципом: керівник відповідає за колектив, а колектив служить суб'єкту, в якому і на користь якого працює. Лише за наявності такої взаємодії функціонування Національний банк України є ефективним та найбільш результативним.

Саме тому роль керівника в досягненні цілей та завдань Національного банку України визначається, насамперед, змістом і якістю виконання функцій кожної структурної одиниці окремо та кожного працівника загалом, передбачених посадовою інструкцією та Законом України «Про Національний банк України».

Розкриваючи та характеризуючи управлінську категорію «Голова Національного банку України», на нашу думку, варто, передусім, визначитися зі змістом основоположних правових категорій «керівництво», «керівник», «лідерство» та «лідер». На сучасному етапі в практичній діяльності керівник як

особа, на яку покладено виконання найважливіших управлінських функцій, має бути здатною приймати рішення, планувати, здійснювати комунікацію, організувати людей, проводити контроль за діяльністю підлеглих тощо, адже, у даному випадку, центробанк країни є островом стабільності для фінансового благополуччя українців і гарантом для іноземних інвесторів та повинен мати високу суспільну довіру.

Поняття «керівництво» тлумачиться як уміння залучати лідерів, у тому числі, «неформальних» до сумісної діяльності, підтримувати та координувати їхню роботу [200].

У теорії менеджменту під «керівництвом» прийнято розуміти цілеспрямовану діяльність менеджера, який очолює якусь організацію (підприємство). Керівництво здійснюється за допомогою функцій і методів менеджменту, комунікацій тощо, шляхом прийняття управлінських рішень; керівництво – це можливість впливати на поведінку інших людей, які офіційно надаються керівнику згідно з повноваженнями, що відповідають його посаді, та ґрунтуються на формальних посадових і функціональних відносинах [183].

Таким чином, керівництво, з одного боку, це певний вид діяльності (функція) уповноваженої на те особи; а з іншого – це обов'язок підконтрольних суб'єктів виконувати розпорядження особи, яка наділена певними повноваженнями та дає відповідні вказівки.

Особа, яка здійснює керівництво, називається керівником.

У словниковій літературі неоднозначно підходять до трактування даної дефініції.

У тлумачних словниках керівника визначають як людину, яка керує чимось, яка очолює що-небудь, яка є чиймось наставником; посада особи, завідувача чимось [196; 195].

У психології керівником пропонують розуміти особу, на яку офіційно покладено функції управління колективом та організації його діяльності. Керівник несе юридичну відповідальність за функціонування підконтрольної йому групи (колективу) і має повне юридичне право застосування до винних

осіб санкцій, а також застосування заохочувальних заходів – покарання і заохочення підлеглих з метою впливу на їх виробничу (наукову, творчу та ін.) активність [173].

А. А. Растяпін вважає, що керівник – це людина, яка не просто водить рукою, але водить нею в потрібному напрямі [177].

Отже, керівник – це особа, яка має юридично визначений статус, обіймає певну посаду, наділена владно-вольовими якостями та відповідними повноваженнями і здійснює управління групою людей.

Професійні знання керівника, його вміння та навички, особисті якості, особливості поведінки знаходять своє відображення у стилі управління. Під стилем управління М. М. Михайлик пропонує розуміти особливості взаємодії керівника з підлеглими, сукупність прийомів та засобів, що використовуються керівником у процесі управління.

М. М. Михайлик окреслює психологічний портрет та виділяє особистісні риси керівника, якими він повинен володіти: оперативність, рішучість, комунікабельність, сміливість, широта мислення, уміння виявляти творчий і науковий підхід до роботи, глибина аналізу та оцінювання інформації, комплексний підхід у розробленні й прийнятті управлінських рішень; професійна спостережливість, уміння диференційовано оцінювати суперечливу інформацію та приймати обґрунтовані управлінські рішення, здатність до швидкодії в умовах дефіциту часу, здатність знаходити доцільну форму спілкування, уміння встановлювати контакт із різними категоріями осіб, здійснювати інформаційний обмін та проводити переговори, урівноваженість, здатність брати на себе відповідальність, самовладання в складних екстремальних ситуаціях, здатність до саморегуляції та самоконтролю, сміливість, принциповість, здатність до абстрагування, здатність зберігати в пам'яті великий обсяг інформації та уміння її відтворити в необхідний момент, здатність до узагальнення, здатність адекватно впливати на особовий склад методами заохочення та покарання [106, с. 233].

Таким чином, хороший керівник повинен володіти такими особистими якостями, як широкий кругозір, жадання до отримання теоретичних знань та готовність їх практичної реалізації, професіоналізм, новаторство, творчий підхід до роботи; відчуття розуміння ситуації; упевненість у собі і відданість справі; нестандартне мислення, винахідливість, ініціативність і здатність генерувати ідеї; готовність до змін, відвертість, гнучкість і легка пристосовність до змін, що відбуваються; прагнення до співпраці, комунікабельність і відчуття успіху; емоційна врівноваженість і стресостійкість, психологічні здібності здійснювати вплив на людей; ситуаційне лідерство й енергія особи в корпоративних структурах; здатність працювати в колективі і з колективом; уміння передбачати результат; внутрішня потреба до саморозвитку і самоорганізації; здатність й уміння ризикувати; здатність діяти самостійно; відповідальність за діяльність і за ухвалені рішення; здатність побачити, виділити істотне; мистецтво виконувати плани [126, с. 152].

На нашу думку, крім зазначених особистісних рис керівника, він також повинен обов'язково мати відповідну профільну освіту. Освіта посідає проміжне місце між об'єктивними і суб'єктивними, особистісними характеристиками керівництва, оскільки її отримання залежить як від соціально-економічного становища і фінансового благополуччя особи, так і її індивідуальних здібностей, насамперед від рівня інтелекту.

В. П. Пугачов особистість керівника наділяє такими рисами: 1) домінантність, тобто прагнення впливати на інших людей; 2) упевненість у собі. На особу, яка володіє такою рисою, можна покластися, їй можна довіряти; 3) самовладання, емоційна врівноваженість і стресовитривалість; 4) креативність, або здатність до творчості. Керівник повинен уміти самостійно мислити, помічати і підтримувати нове, шукати більш ефективні шляхи виконання завдань, самовдосконалюватися; 5) підприємливість, готовність до обґрунтованого ризику. В умовах ринку менеджер повинен мати здатність помічати і прораховувати різні варіанти дій і, коли це доцільно, ризикувати і прагнути максимально передбачити наслідки; 6) надійність у стосунках з

підлеглими, керівництвом та клієнтами. Керівник, який не володіє такою якістю, швидко втрачає довіру оточуючих і не може розраховувати на їх підтримку в будь-якій справі; 7) товариськість, уміння працювати з людьми; 8) здатність максимально використовувати можливості співпраці шляхом їх правильної розстановки і мотивації. Керівник повинен добре знати індивідуальні можливості й особливості своїх співробітників та вищого керівництва [174, с. 162].

Р. Л. Кричевський зазначає, що, зважаючи на характеристики й особисті якості керівника, можна виокремити такі фактори його успішної діяльності: 1) результативність і бажання багато працювати для досягнення намічених цілей; 2) бажання та здатність нести відповідальність за доручене завдання і приймати ризиковані рішення; 3) готовність починати процеси змін, керувати ними і використовувати в інтересах організації; 4) готовність використовувати відкритий спосіб управління; 5) мистецтво приймати швидкі рішення; 6) здатність зосереджуватися на сьогоденні і майбутньому; 7) здатність бачити зміни, що відбуваються як усередині організації, так і поза її межами, і використовувати їх; 8) готовність до загального керівництва; 9) творчий підхід до своєї роботи; 10) постійне вдосконалення і хороша загальна психічна і фізична форма; 11) уміння правильно використовувати свій час; 12) готовність до мотивування себе і персоналу; 13) готовність до політичному керівництву; 14) міжнародний кругозір [90, с. 27–42].

Роль, значення та повноваження керівника в досягненні підлеглими або окремим працівником поставлених цілей визначається перш за все змістом і якістю виконання ним його владних функцій, передбачених посадовою інструкцією або положенням про підрозділ.

Особливою властивістю, яка відрізняє керівника від домінантного керівника та впливає на результати керівництва, є лідерство, а особа, яка стрімко та явно виділяється поміж інших, є лідером. В управлінських стосунках досить часто складається така ситуація, коли функції працівників настільки ускладнюються, що керувати ними за допомогою команд і розпоряджень

недостатньо ефективно. Саме тому керівник повинен не просто керувати у звичному розумінні цього слова, а вести за собою, бути лідером.

Лідерство – найважливіший компонент ефективного керівництва. Слово «лідер» у перекладі з англійської (*leader*) означає «керівник», «глава», «командир», «вождь», «провідний». Незважаючи на уявну простоту цього поняття, у сучасній науці, за наявності спільності вихідних позицій різних авторів, лідерство характеризується неоднозначно. Існують такі основні підходи до його трактування:

1) це різновид влади, специфікою якої є спрямованість зверху вниз, а також те, що її носієм виступає не більшість, а одна людина або група осіб;

2) є управлінський статус, соціальна позиція, пов'язана з прийняттям рішень, це керівна посада. Така інтерпретація лідерства зумовлена структурно-функціональним підходом, передбачає розгляд суспільства як складної, ієрархічно організованої системи соціальних позицій і ролей;

3) це вплив на інших людей: вплив має бути постійним; керівна дія лідера має поширюватися на всю групу (організацію); лідер повинен мати явний пріоритет у впливі; вплив лідера, передусім організаційного, має бути легітимним, ґрунтуватися не на прямому застосуванні сили, а на авторитеті або хоча б на визнанні правомірності керівництва;

4) неформальний вплив, що висувається знизу, переважно стихійно і приймається послідовниками. Неформальне лідерство акцентується на суб'єктивній стороні ефективного керівництва. На практиці будь-який керівник прагне бути (нарівні з формальним лідерством) неформальним лідером [204].

Прийнято виділяти такі види лідерства: *лідери «диктатори»* – вимагають негайного виконання їх вказівок; *«авторитетні» лідери* – мобілізують маси на здійснення своїх ідей; *лідери «партнери»* – створюють атмосферу миру і злагоди, встановлюють дружні стосунки; *лідери «демократи»* залучають усіх у процес роботи і домагаються єдності в поглядах. Лідери, які надають перевагу зразковому стилю, показують підлеглим особистий приклад і чекають від них

відмінної роботи та цілеспрямованості; *лідери «наставники»* готують усіх до успіхів у найближчому майбутньому.

На нашу думку, у публічному управлінні, до того ж, при обійманні посади Голови Національного банку України, може йтися про поєднання в особі керівника таких моделей лідерів, як «авторитетний» лідер та лідер-«диктатор».

Досліджуючи категорії «керівник» та «лідер», Н. В. Осадча висловлює думку, що «керівник» – це високоосвічений спеціаліст з великим досвідом, який постійно підвищує свій професійний і науковий рівень, а лідер здебільшого не намагається зберегти систему, меншою мірою, ніж керівник, ґрунтується на загальноприйнятих управлінських методах, може нехтувати правилами управлінської ієрархії. Будь-який керівник, який турбується про ефективність своєї роботи, повинен прагнути стати лідером. Керівник завжди має бути готовим змінити свою думку і, якщо необхідно, змінити стиль керівництва. Керівник, який вибрав певний стиль лідерства і чітко його дотримується (оскільки цей стиль добре зарекомендував себе в минулому), може виявитися не здатним здійснювати ефективне керівництво в іншій ситуації і на іншій посаді. Керівник, який хоче працювати якомога ефективніше, отримати від своїх підлеглих максимальну віддачу, не може дозволити собі застосовувати якийсь один стиль упродовж усієї кар'єри. Сучасний керівник повинен адаптувати свій стиль управління до конкретної ситуації, оскільки найефективніші керівники – це ті, які уміють поводити себе по-різному – залежно від вимог реальності [126, с. 150].

На наш погляд, *Голову Національного банку України як керівника характеризують такі ознаки:*

- 1) юридично наділений офіційними правами й обов'язками, а також представляє групу (колектив) в інших організаціях;
- 2) наділений системою офіційно встановлених санкцій, використовуючи які може впливати на підлеглих;
- 3) представляє свою групу в зовнішній сфері відносин;

4) несе юридичну відповідальність перед законом за свої дії та своїх підлеглих;

5) пов'язаний з усією системою суспільних відносин, оскільки керівництво є елементом макросередовища;

6) процес прийняття рішення керівником значно складніший, він визначається багатьма обставинами, які не обов'язково мають витoki в цій групі чи організації;

7) враховує та оцінює як кількісні, так і якісні показники;

8) є категоричним, не вибачає помилок ні собі, ні іншим;

9) намагається створити собі хороший імідж, хоча це в принципі неможливо через конфліктну природу стосунків між ним і підлеглими;

10) керівництво є об'єктивна обставина.

Водночас ознаками, що доповнюють якісні ознаки керівника та дають можливість поєднувати керівника-лідера, є:

1) суб'єктивна думка оточення;

2) відсутність установленого статусу, що визначається стихійно;

3) необов'язкова наявність юридично визначених прав і обов'язків;

4) відсутність офіційно встановлених певною системою санкцій;

5) демонстрація своїх лідерських рис у середині групи;

6) можливість виступати регулятором міжособистісних групових стосунків;

7) залежність висунення лідера від сприйняття особи групою, змін у міжособистісних стосунках;

8) небажання зберегти існуючу систему, меншою мірою ніж керівник, ґрунтування на загальноприйнятих управлінських методах, вірогідність нехтування правилами управлінської ієрархії;

9) непередбачуваність, винахідливість;

10) цінування поваги колег, висока репутація, ставлення з повагою до працівників, захист їх інтересів.

Таким чином, поняття «керівництво» є більшою мірою соціальною категорією, на відміну від категорії «лідерство», яка, на нашу думку, є психологічною.

Конструктивним елементом керівництва є влада.

В. П. Пугачов зауважує, що влада становить собою відносини між партнерами (індивідуальними і колективними), агентами, при яких один з них здійснює визначальний вплив на іншого [174].

Науковець зазначає, що влада як відношення між людьми має певну структуру. Її основними компонентами є: суб'єкт, об'єкт, засоби (ресурси), підстави та механізм. Крім того, важливими характеристиками влади є її сфера (радіус) розповсюдження, величина (сила), обсяг (кількість повноважень) і тимчасова тривалість, витрати (матеріальні і психічні), пов'язані із забезпеченням підпорядкування та подолання опору, техніка, тобто способи та процедури реалізації влади, а також система засобів протидії впливу, і поведінкові альтернативи (можливості невиконання розпоряджень).

Суб'єкт утілює активне, направляючи початок влади. Ним виступає керівник. Для виникнення владних стосунків необхідно, щоб суб'єкт володів певними якостями, зокрема мати бажання керувати, прагнення до влади, що виявляється в розпорядженнях або наказах, бути готовим брати на себе відповідальність, приймати рішення, компетентним та ін. Об'єкт влади – виконавець керівних вказівок, розпоряджень. Влада – це завжди двостороння взаємодія її суб'єкта й об'єкта з домінуванням волі керівника. Вона неможлива без підпорядкування об'єкта.

Стосунки об'єкта й суб'єкта господарювання можуть бути різними – від запеклого опору (у цьому випадку влада зникає) і добровільного, що сприймається з радістю покори. Переважання в організації людей, які мають лише свої індивідуальні цілі, звикли беззаперечно коритися і не здатні до самоконтролю, багато в чому визначає авторитарний характер влади і відповідні стилі керівництва [174, с. 127].

Дія керівника на колектив починається з підбору і розстановки кадрів на різних ділянках. Розстановка кадрів повинна допомагати розкриттю особистих здібностей працівників, забезпечувати покращання ефективності сукупної праці всього колективу. Проте не можна розглядати будь-яку управлінську діяльність керівника без детального вивчення його особистих якостей [105, с. 10].

У теорії менеджменту прийнято виділяти три групи менеджерів: молодші менеджери; середні менеджери; менеджери вищого рівня, де керівники першого рівня - низової ланки управління (супервайзери) - не керують роботою інших менеджерів, здійснюють переважно контроль за виконанням виробничих завдань, відповідають за безпосереднє використання матеріальних ресурсів. Керівники середнього рівня спрямовують роботу молодших менеджерів і мають широкий діапазон влади. Середніх менеджерів поділяють на лінійних та функціональних. Керівники вищого рівня (топ-менеджери) відповідають за довгострокове планування, визначення широких цілей і стратегій, безпосередньо керують роботою середніх менеджерів [15].

Існуюча система управління Національного банку України та система призначень посадових осіб обумовлює жорстку вертикаль внутрішньої «влади» та залежність рішень від волі однієї особи – Голови Національного банку України.

Таким чином, Голова Національного банку України є вищою ланкою в організаційній структурі Національного банку України, у межах своїх повноважень вирішує питання оперативного керівництва банком і несе повну політичну та юридичну відповідальність перед Президентом України і Верховною Радою України за результати проведення грошово-кредитної політики в державі. Акти організаційно-розпорядчого характеру, які приймає Голова Національного банку України, є обов'язковими до виконання усіма службовцями Національного банку, його підприємствами, установами.

Так, реалізуючи свою владу, Голова Національного банку України як Голова Правління Національного банку України має право визначати:

а) умови найму, звільнення, надання відпусток, службові обов'язки та права, систему дисциплінарних стягнень, питання соціального захисту службовців Національного банку України з урахуванням законодавства про працю;

б) перелік посад працівників, трудовий договір з якими укладається у формі контракту;

в) структуру та розмір оплати праці службовців та обслуговуючого персоналу.

Керівники, які обіймають найбільш високі пости, повинні стимулювати у своїх підлеглих інтерес до роботи, заохочувати тих з них, які сприяють успіхам корпорації, і карати тих, хто перешкоджає їм. З підвищенням по службі їх власні інтелектуальні здібності удосконалюються, а риси характеру набувають такої психологічної структури, в якій здатні поєднуватися дуже різні, часом навіть протилежні, риси: прагнення до співпраці і конкуренції, лаконічність стилю керівництва і нетерпимість до бюрократизму, схильність до ризику і тверезий розрахунок тощо.

Утім на більш високих рівнях керівництва потрібні зовсім інші якості й навички: уміння аналізувати і готовність дослухатися до думки підлеглих; орієнтація на перспективні цілі, а не на короткострокові завдання; здатність до створення згуртованого колективу і надання йому стимулів для напруженої роботи, а не перекладання всієї роботи на себе та ін. Поєднання цих рис та характеристик дасть можливість керівникові згуртувати та об'єднати всіх членів колективу у виконанні поставлених завдань.

Голова Національного банку України належить до керівників вищого рівня.

Статтею 85 Конституції України та ст. 18 Закону України «Про Національний банк України» чітко визначено, що Голова Національного банку призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України строком на сім років. Особливим порядком призначення

Голови Національного банку України підтверджується ефективність статусу керівника і значимість самого центрального органу державного управління.

Одна й та сама особа не може бути Головою Національного банку більше ніж два строки поспіль.

До кандидатури на пост Голови Національного банку України Законом України «Про Національний банк України» висунуто низку вимог, а саме:

1) наявність громадянства України та постійне проживання в Україні;

2) обов'язкова наявність повної вищої освіти в галузі економіки чи фінансів або наукового ступеня в галузі економіки чи фінансів; не менше 10 років досвід роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою;

3) бездоганна ділова репутація, зокрема, відсутність судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

Водночас Законом визначено низку підстав, наявність яких унеможливорює обіймання особою посади Голови Національного банку України, зокрема, якщо особа має представницький мандат або обіймає чи обіймала посаду керівника органу державної влади та іншого державного органу (якщо не минув один рік з дня її звільнення з такої посади), або є керівником політичної партії або членом керівних органів політичної партії, або є керівником чи входить до складу керівного органу юридичної особи (за винятком Національного банку), або є прямим чи опосередкованим власником будь-якої кількості акцій (часток, паїв) юридичної особи. На час перебування на посаді Голова Національного банку зупиняє членство в політичній партії.

Для призначення Головою Національного банку України кандидат на цю посаду подає відомості, що підтверджують відповідність його кандидатури вимогам.

У разі незатвердження Верховною Радою України кандидатури, запропонованої Президентом України, порядок внесення нової кандидатури регулюється Законом України «Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України» [165].

Одну кандидатуру можна вносити не більше двох разів.

Голова Національного банку звільняється з посади Верховною Радою України за поданням Президента України в таких випадках:

- 1) закінчення строку повноважень;
- 2) у зв'язку із заявою про відставку із зазначенням аргументів такого рішення, поданою в письмовому вигляді та прийнятою Президентом України;
- 3) набрання законної сили обвинувальним вироком суду;
- 4) на підставі рішення суду про визнання особи недієздатною;
- 5) припинення громадянства або виїзду за межі України на постійне місце проживання;
- 6) втрати бездоганної ділової репутації;
- 7) встановлення факту надання недостовірної інформації при призначенні на посаду Голови Національного банку;
- 8) смерті або на підставі рішення суду про оголошення особи померлою;
- 9) невиконання посадових обов'язків, у тому числі за станом здоров'я, протягом більш як чотири місяці поспіль;
- 10) виникнення обставин, що виключають можливість особи бути Головою Національного банку (відповідно до частин третьої і четвертої цієї статті).

Голова Національного банку України перебуває на посаді до вступу на посаду новопризначеного Голови, крім вищезазначених випадків.

Голова Національного банку України на пленарному засіданні Верховної Ради України при розгляді питання про його звільнення у зв'язку з поданням заяви про відставку із зазначенням аргументів такого рішення, поданою в

письмовому вигляді та прийнятою Президентом України, доповідає про результати діяльності на посаді Голови Національного банку.

Голова Національного банку має п'ятьох заступників, у тому числі одного першого заступника, які призначаються на посади та звільняються з посад Радою Національного банку за поданням Голови Національного банку.

Статтею 19 Закону України «Про Національний банк України» визначено обов'язки та повноваження Голови Національного банку України.

Голова Національного банку:

1) керує діяльністю Національного банку України в межах компетенції, визначеної цим Законом;

2) діє від імені Національного банку України і представляє його інтереси без доручення у відносинах з органами державної влади, з банками, фінансовими та кредитними установами, міжнародними організаціями, іншими установами й організаціями;

3) головує на засіданнях Правління Національного банку України;

4) підписує протоколи, постанови, прийняті Правлінням Національного банку України, накази та розпорядження, а також угоди, що укладаються Національним банком України;

5) вносить Раді Національного банку України подання про призначення на посади та звільнення з посад заступників Голови Національного банку України, розподіляє обов'язки між заступниками Голови Національного банку України;

6) видає акти організаційно-розпорядчого характеру, обов'язкові до виконання усіма службовцями Національного банку України, його підприємствами, установами;

7) ініціює перед Радою Національного банку України проведення позапланового внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку України.

Водночас, проаналізувавши положення нормативно-правових актів, які визначають правовий статус Голови Національного банку України, вважаємо,

що адміністративно-правовий статус Голови Національного банку України має такі особливості:

1) має право вирішального голосу в разі рівного розподілу голосів членів Правління Національного банку України під час прийняття рішень;

2) може брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу;

3) має право ініціювати проведення позапланового внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку України;

4) несе відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом України та Верховною Радою України;

5) очолює Правління Національного банку України.

Голова Національного банку України здійснює свою діяльність відповідно до таких принципів, що забезпечують його автономію та ефективне функціонування, як:

1) інтерналізація – неможливість суміщення посад керівних органів банку. Ця засада завжди є одним з головних чинників, що впливає на незалежність центрального банку у сфері проведення грошово-кредитної політики. Принципу інтерналізації повною мірою відповідає організація Правління Національного банку України й абсолютно не відповідає порядок формування Ради Національного банку України. Голові, членам Правління та службовцям Національного банку України заборонено бути народними депутатами України, членами Уряду України, займатися підприємницькою діяльністю, виконувати роботу за сумісництвом, крім викладацької діяльності. Службовцям Національного банку України заборонено входити до керівних органів та бути акціонерами комерційних банків й інших фінансово-кредитних установ. Усім, хто працює в Національному банку України, заборонено брати позички від будь-яких кредитних установ, за винятком Національного банку України. Такі обмеження встановлені для запобігання тиску на керівників і службовців Національного банку України з боку будь-яких органів держави або кредитно-фінансових установ [125];

2) фідуціарний – обов’язок керівника діяти лояльно та сумлінно.

Обов’язок діяти лояльно передбачає, що особа, призначена на посаду, зобов’язана діяти на користь Національного банку України, виконувати свої обов’язки чесно під час будь-яких вчинення будь-яких дій у межах визначених повноважень. Обов’язок діяти сумлінно вимагає виконання обов’язків Головою Національного банку України відповідально та ефективно, докладаючи максимальних зусиль [52, с. 18–19];

3) правова регламентація управління – чітке та неухильне дотримання Головою Національного банку України положень нормативно-правових актів, що визначають напрями та порядок діяльності як Національного банку України загалом, так і Голови Національного банку України зокрема;

4) орієнтація до розвитку Національного банку України та всієї банківської системи загалом – спрямування діяльності Голови Національного банку України на вжиття всіх необхідних заходів для удосконалення, забезпечення стабільного розвитку банківської системи, підвищення якісних та кількісних показників діяльності центробанку;

5) системність управління – розгляд Національного банку України як головного елементу механізму складної динамічної банківської системи (центробанку та інших банків);

6) орієнтація банківської системи на інноваційний шлях розвитку – запровадження передового міжнародного досвіду ведення банківської діяльності, створення нових прогресивних моделей банківської системи;

7) єдність теорії і практики управління – володіння теоретичними знаннями, які в процесі здійснення своєї діяльності перевіряються практикою, практика – критерій істини, становище в реальному житті;

8) централізація управління – зосередження управління в одному центрі (у Національному банку України), здійснення однією особою (Голова Національного банку України), в одному місці; створення ієрархічної структури управління, в якій переважають вертикальні зв’язки, наділення Голови Національного банку України визначальними повноваженнями щодо прийняття

рішень, строго обов'язкові рішення Національного банку України для нижніх рівнів.

Таким чином, Голова Національного банку України є центральною ключовою фігурою в організації діяльності Національного банку України. Від його професіоналізму, управлінських якостей залежить можливість забезпечення стабільності грошової одиниці України, а також фінансової стабільності, зокрема банківської системи.

2.5. Відповідальність Національного банку України

Системні проблеми банківської системи, економіки України і суспільства, які продовжують поглиблюватися, значною мірою обумовлені суперечностями між надзвичайно потужними важелями, сконцентрованими в Національному банку України, і відсутністю механізмів забезпечення відповідності його діяльності інтересам суспільства. Рішення Національного банку України через валютний курс, ціни, надійність депозитів та вартість кредитів миттєво та масштабно впливають на рівень життя кожного громадянина й умови бізнесу. Хибне розуміння «незалежності» центрального банку як безконтрольності та безвідповідальності разом зі значним розширенням повноважень, що відбулося останніми роками, становлять величезні ризики та призвели до значних фінансових втрат [171].

Відповідно до ст. 108 Договору про заснування Європейської Спільноти та ст. 7 Протоколу про Статут Європейської системи центральних банків і Європейського Центрального банку, визначено незалежність національного центрального банку чи будь-яких членів їхніх органів, уповноважених приймати рішення, здійснюючи повноваження та виконуючи завдання й обов'язки, покладені на них, а також зазначено заборону звернення чи виконання вказівок інституцій чи органів Спільноти, будь-якого уряду держави-члена чи будь-якого іншого органу. Інституції та органи Спільноти й уряди держав-членів беруть

зобов'язання шанувати цей принцип і не шукати засобів впливу на членів, уповноважених приймати рішення органів Європейського центрального банку чи національних центральних банків під час виконання їхніх завдань [55; 172].

Згідно з цим міжнародним принципом діяльності центробанку (Національного банку України), жоден державний орган чи інституція не мають повноважень для того, щоб проконтролювати ефективність виконання центральним банком своїх завдань, дотримання Закону «Про Національний банк України». Така недосконалість законодавства, яким урегульовано питання діяльності Національного банку України, зокрема визначення критеріїв неякісного та недобросовісного функціонування, створює величезні проблеми в ситуаціях, коли необхідно притягнути Національний банк України до відповідальності за неналежне виконання чи невиконання своїх завдань та функцій.

На сьогодні відсутні положення, що мають визначати види проступків, за вчинення яких може наставати відповідальність Національного банку України як юридичної особи. Таким чином, виникає питання відповідальності Національного банку України як центробанку за невиконання чи неналежне виконання своїх завдань та функцій, які визначені в Законі України «Про Національний банк України».

Серед науковців немає єдності щодо визначення правової природи та поняття юридичної відповідальності. Розбіжності в поглядах стосуються багатьох аспектів цієї проблеми, кожен з науковців у своїх дослідженнях звертає увагу на окремі її аспекти.

С. Н. Братусь визначає юридичну відповідальність як захід державного примусу, як реакцію на вчинене правопорушення, що виражається в осуді правопорушення, у встановленні для правопорушника певних негативних (несприятливих) наслідків у вигляді обмежень особистого або майнового порядку» [31, с. 8].

Теоретик О. Ф. Скакун під юридичною відповідальністю пропонує розуміти передбачений законом вид і міру державно-владного (примусового)

зінання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення [182, с. 431].

Підставою юридичної відповідальності є винне діяння – правопорушення, що становить особливу різновидність поведінки людей та інших суб'єктів суспільних відносин. Законом регулюються тільки поступки людей, їх дії або бездіяльність. Не можуть регулюватися нормами права думки людей або певні риси характеру. Поза своїми діями, підкреслював Карл Маркс, людина не існує для закону. Якщо ж закон карає за тенденцію, за образ думок, то він служить знищенню рівності людей перед законом, роз'єднує їх. Закони, які роблять головним критерієм не дії як такі, а образ думок діючої особи – це не що інше, як позитивні санкції беззаконня [104, с. 14].

Пунктом 22 ст. 92 Конституції України визначено, що діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них, а також засади цивільно-правової відповідальності визначаються винятково законами України. Дані засади закріплені, зокрема, Кримінальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом законів про працю України, Цивільним кодексом України, іншими законами. Відповідно до ст. 61 Конституції України, ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Також передбачено, що юридична відповідальність має індивідуальний характер. Тобто має бути доведена вина у вчиненні правопорушення кожної окремої особи [88].

Зважаючи на предмет та об'єкт дослідження, розглянемо засади адміністративної відповідальності. На сьогодні, існують непоодинокі спроби вчених-адміністративістів надати її дефініцію.

На думку В. К. Колпакова, адміністративна відповідальність – це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення [82, с. 289].

В. К. Шкарупа, М. В. Коваль, О. П. Савчук, Л. П. Самофалов, М. О. Мацелик [217, с. 131] зазначають, що, адміністративною відповідальністю є конкретний вид юридичної відповідальності, який встановлено чинним законодавством, обов'язковою формою негативної реакції держави в особі її уповноважених органів (посадових осіб) на протиправні діяння, що мають характер правопорушень.

Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко вважають, що адміністративною відповідальністю є накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що спричиняють для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [6, с. 170].

На думку І. А. Галагана, адміністративна відповідальність – це застосування у встановленому порядку уповноваженими на те органами і посадовими особами адміністративних стягнень, закріплених у санкціях адміністративно-правових норм, до винних у скоєнні адміністративних проступків, що містять державне і суспільне їх засудження, осуд їх особистості і протиправного діяння, що виражається в негативних для них наслідках, які вони зобов'язані виконати і які мають на меті їх покарання, виправлення і перевиховання, а також охорону суспільних відносин у сфері державного управління [51, с. 10].

О. М. Якуба визначила адміністративну відповідальність як відповідальність громадян і посадових осіб перед органами державного управління, а у випадках, передбачених законом, – перед судом за винне порушення загальнообов'язкових адміністративно-правових норм, що виражається в застосуванні до порушників встановлених адміністративних санкцій [224, с. 80].

Д. М. Лук'янець розглядає адміністративну відповідальність як складову юридичної відповідальності та визначає, що це відносини, які виникають між органами виконавчої влади і фізичними або юридичними особами (за умов відсутності між ними стосунків службового підпорядкування) з приводу

вчинених останніми передбачених законодавством протиправних діянь і полягають у застосуванні до них адміністративних стягнень у визначеному законом порядку [97, с. 16].

Залежно від суб'єкта адміністративної відповідальності, її можуть нести як фізичні, так і юридичні особи публічного права.

Адміністративну відповідальність юридичних осіб слід розглядати як самостійний вид адміністративної відповідальності. Він тісно переплітається з адміністративною відповідальністю фізичних осіб.

Т. О. Коломоець, досліджуючи поняття адміністративної відповідальності юридичних осіб, зазначає, що в разі вчинення адміністративного правопорушення юридичною особою можливі три варіанти правових наслідків: притягнення до відповідальності самої юридичної особи, як у разі порушення правил містобудування; притягнення до відповідальності одночасно і юридичної особи, і посадових осіб, як у разі вчинення порушення у сфері обмеження монополізму; притягнення до відповідальності лише посадової особи, як за порушення митних правил [8].

Водночас межі можливої адміністративної відповідальності юридичних осіб значно ширші. Так, ст. 44 Закону України «Про охорону культурної спадщини» передбачено відповідальність юридичних осіб за порушення законодавства про культурну спадщину, а ст. 45 цього Закону – порядок застосування фінансових санкцій за порушення законодавства про культурну спадщину; ст. 14-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення – випадки застосування адміністративної відповідальності до юридичних осіб за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі тощо.

Національний банк України є юридичною особою публічного права, до нього, у разі порушення законодавства, може застосовуватися адміністративна відповідальність [64].

Таким чином, *адміністративна відповідальність, що застосовується до Національного банку України – це застосування до Національного банку*

України як особливого суб'єкта публічного права, який своїми діями чи бездіяльністю вчинив адміністративне правопорушення, яке доведено та визнано на підставі рішення суду, адміністративних санкцій, що спричиняють обтяжливі наслідки майнового та організаційного (правообмежувального) характеру.

До юридичних осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності, застосовуються несприятливі заходи майнового та морального характеру.

Статтею 23 Кодексу України про адміністративне правопорушення визначено, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами [80, ст. 23].

Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає можливість застосування адміністративної відповідальності до фізичних осіб та юридичних осіб. Водночас Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено застосування до юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності такого виду адміністративного стягнення, як штраф – є грошовим стягненням, що накладається на громадян, посадових та юридичних осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених цим Кодексом та іншими законами України.

Так, Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено випадки, коли посадові особи Національного банку України можуть нести адміністративну відповідальність (йдеться про адміністративну відповідальність спеціального суб'єкта адміністративного права – посадова особа Національного банку України) за такі склади адміністративних правопорушень:

– ст. 163-3 «Невиконання законних вимог посадових осіб органів доходів і зборів» передбачає настання адміністративної відповідальності за невиконання керівниками та іншими посадовими особами установ Національного банку

України законних вимог посадових осіб органів доходів і зборів, зазначених у підпунктах 20.1.3, 20.1.24, 20.1.30, 20.1.31 пункту 20.1 ст. 20 Податкового кодексу України [133], у виді попередження або накладення штрафу в розмірі від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за те ж порушення, караються накладенням штрафу в розмірі від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– ст. 163-10 «Порушення порядку внесення змін до системи депозитарного обліку цінних паперів» за порушення посадовою особою Національного банку України порядку провадження депозитарної діяльності, яке призвело до втрати інформації, що міститься в системі депозитарного обліку цінних паперів, а також ухилення від внесення змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи депозитарного обліку, передбачено накладення штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [80].

Водночас положення Кодексу України про адміністративні правопорушення не визначають складів адміністративних правопорушень, в яких суб'єктом адміністративної відповідальності виступає безпосередньо не посадова особа Національного банку України, а сам Національний банк України, тобто маємо на увазі адміністративну відповідальність Національного банку України як юридичної особи. У зв'язку з цим, складається враження, що законодавець не вважає, що Національний банк України може нести адміністративну відповідальність та бути відповідачем в адміністративному суді. На нашу думку, існування зазначеної прогалини в адміністративному деліктному законодавстві вкрай ускладнює притягнення Національного банку України до адміністративної відповідальності. Водночас Кодексом адміністративного судочинства передбачено, що Національний банк України може бути стороною під час розгляду справ адміністративного судочинства.

Першопочатково Постановою Президії Верховної Ради України «Про Статут Національного банку України» від 20 травня 1999 р. було визначено, що Національний банк України несе відповідальність за: а) стан грошового обігу і банківської справи України; б) забезпечення сталості власної валюти. Водночас Голова Національного банку України несе персональну відповідальність за виконання покладених на Національний банк завдань. Тобто, за підстав, визначених у пунктах «а» і «б», Голова Національного банку України також несе відповідальність як особа, яка очолює Правління Національного банку України.

Статтею 15 Закону України «Про Національний банк України» визначено, що Правління Національного банку України несе колегіальну відповідальність за діяльність Національного банку України в межах компетенції членів Правління.

Голова Національного банку несе відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом України та Верховною Радою України. Зазначене твердження, яке визначене ч. 2 ст. 15 Закону України «Про Національний банк України», дає підстави констатувати, що юридичну відповідальність за дії Національного банку України, насамперед, несе одноособово Голова Національного банку України як особа, яка очолює Національний банк України та є Головою Правління Національного банку України, а даний орган відповідає колегіально за прийняті рішення в межах своєї компетенції.

Засади відповідальності Голови Національного банку України за діяльність Національного банку України визначаються з умов підзвітності Національного банку України Президенту України та Верховній Раді України.

Підзвітність означає:

- 1) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України Верховною Радою України за поданням Президента України;
- 2) призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради Національного банку України;

3) призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради Національного банку України;

4) доповідь Голови Національного банку України Верховній Раді України про діяльність Національного банку України;

5) надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі;

6) щоквартальне надання інформації Президенту України, Кабінету Міністрів України та Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме: проведення операцій з рефінансування банків; здійснення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку; проведення операцій на фондовому ринку;

7) щорічне подання Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України: до 15 березня – прогнозних монетарних показників на наступний рік; до 1 квітня – інформації про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України; до 1 вересня – інформації про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу наступного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України [155, ст. 51];

8) подання звітності та надання інформації органам державної влади та іншим державним органам у випадках, передбачених Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України» [155, ст. 53].

На жаль, у Законі України «Про Національний банк України» жодним чином не урегульовано питання, що стосується підстав та порядку притягнення до відповідальності ні Голови Національного банку України, ні Правління Національного банку України, ні Національного банку України загалом.

Задекларований припис – ч. 2 ст. 15 Закону України «Про Національний банк України», якою визначено, що Голова Національного банку України несе одноособову відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом та Верховною Радою України, є недіючим, оскільки, по-перше, ст. 85, 106 Конституції України не передбачає повноважень Верховної Ради

України та Президента України щодо здійснення контролю за діяльністю центробанку, по друге, серед підстав звільнення з посади Голови Нацбанку, які чітко визначені в ч. 8 ст. 18 Закону України «Про Національний банк України», немає жодної, пов'язаної з негативною оцінкою, роботи Національного банку України.

На проблемі відсутності законодавчих норм, що мають вирішувати питання стосовно підвищення відповідальності Національного банку України за свої рішення, створення умов для дотримання ним законодавчо регламентованого порядку роботи, забезпечення прозорості та прогнозованості прийняття рішень у сфері банківського регулювання та нагляду, підпорядкування цих рішень загальним інтересам держави та розвитку економіки акцентували увагу автори проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення прозорості діяльності Національного банку України та підвищення його відповідальності перед суспільством» [171].

Ще одним важливим і принциповим моментом є відсутність норм, тобто нормативної та процесуальної підстав, які б визначали можливість настання адміністративної відповідальності саме за бездіяльність Національного банку України в банківській сфері, яка настає внаслідок невжиття відповідних заходів та незастосування належних засобів з метою викриття і своєчасного підтримання банків.

Наприклад, у листопаді 2015 року Товариство з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «САНКО» звернулося до окружного адміністративного суду м. Києва з позовом до Національного банку України, третя особа – Публічне акціонерне товариство «УКРГАЗПРОМБАНК», про визнання протиправною бездіяльності Національного банку України в період з листопада 2014 року по квітень 2015 року щодо невжиття адекватних, негайних та рішучих дій, неприйняття своєчасно рішення про застосування адекватного заходу впливу до ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» на підставі проведеної перевірки та складеного Звіту про інспектування ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» за період із

серпня 2011 року по вересень 2014 року та встановленої рейтингової оцінки CAMELS; визнання протиправною бездіяльність Національного банку України в період із серпня 2011 року по вересень 2014 року щодо невжиття адекватних, негайних та рішучих дій, неприйняття своєчасно рішення про застосування адекватного заходу впливу до ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» на підставі проведеної перевірки та складеного Звіту про інспектування ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» та встановленої рейтингової оцінки CAMELS; визнання протиправною бездіяльність Національного банку України щодо невжиття належних заходів забезпечення захисту законних інтересів вкладників і кредиторів щодо безпеки збереження коштів на банківських рахунках ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК», яка полягала в порушенні строків: а) надання ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» результатів інспекційної перевірки за період із серпня 2011 року по вересень 2014 року, встановлених статтею 19 Господарського кодексу України; б) повідомлення ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» про встановлення рейтингової оцінки за системою CAMELS за результатами інспекційної перевірки за період із серпня 2011 року по вересень 2014 року.

Постановою окружного адміністративного суду м. Києва від 14 березня 2016 року було задоволено позовні вимоги Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «САНКО».

Визнано протиправною бездіяльність Національного банку України в період з листопада 2014 року по квітень 2015 року – щодо невжиття адекватних, негайних та рішучих дій, неприйняття своєчасно рішення про застосування адекватного заходу впливу до ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» на підставі проведеної перевірки та складеного Звіту про інспектування ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» за період із серпня 2011 року по вересень 2014 року та встановленої рейтингової оцінки CAMELS, що є порушенням вимог ст. 73 Закону України «Про банки та банківську діяльність», норм Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS.

Визнано протиправною бездіяльність Національного банку України в період із серпня 2011 року по вересень 2014 року щодо невжиття адекватних,

негайних та рішучих дій, неприйняття своєчасно рішення про застосування адекватного заходу впливу до ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» на підставі проведеної перевірки та складеного Звіту про інспектування ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» та встановленої рейтингової оцінки CAMELS, що є порушенням вимог ст. 73 Закону України «Про банки та банківську діяльність», норм Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS.

Визнано протиправною бездіяльність Національного банку України щодо невжиття належних заходів забезпечення захисту законних інтересів вкладників і кредиторів стосовно безпеки збереження коштів на банківських рахунках ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК», яка полягала в порушенні строків:

- надання ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» результатів інспекційної перевірки за період із серпня 2011 року по вересень 2014 року, встановлених ст. 19 Господарського кодексу України;

- повідомлення ПАТ «УКРГАЗПРОМБАНК» про встановлення рейтингової оцінки за системою CAMELS за результатами інспекційної перевірки за період із серпня 2011 року по вересень 2014 року .

Таким чином, нормативною та процесуальною підставою прийняття даного рішення є Закон України «Про банки та банківську діяльність», Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS, Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок.

Утім керівництво Національного банку України не погодилося з рішенням окружного адміністративного суду м. Києва і о подало апеляційну скаргу до апеляційної інстанції. Однак Ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 26 квітня 2016 року апеляційну скаргу Національного банку України було залишено без задоволення, а постанову окружного адміністративного суду м. Києва від 14 березня 2016 року – без змін.

Незважаючи на рішення Окружного адміністративного суду м. Києва та Ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду, керівництво

Національного банку України подає касаційну скаргу до Вищого адміністративного суду України.

Водночас Ухвалою Вищого адміністративного суду України від 10 листопада 2016 року №К/800/13559/16 у відкритому судовому засіданні було розглянуто касаційну скаргу Національного банку України на постанову окружного адміністративного суду м. Києва від 14 березня 2016 року та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 26 квітня 2016 року у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «САНКО» до Національного банку України, третя особа – Публічне акціонерне товариство «УКРГАЗПРОМБАНК», за участю Генеральної прокуратури України, про визнання протиправною бездіяльності Національного банку України.

Перевіривши наведені в касаційній скарзі доводи, рішення судів першої та апеляційної інстанцій щодо правильності застосування судами норм матеріального та процесуального права, колегія суддів прийняла рішення, що скарга не підлягає задоволенню [201].

Таким чином, підставами відповідальності Національного банку України є невиконання чи неналежне виконання завдань та функцій, які ставляться перед Національним банком України відповідно до Закону України «Про Національний банк країни». Саме тому може йтися про відповідальність Національного банку України як юридичної особи.

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про Національний банк України», головна мета банківського регулювання і нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України.

Національний банк України здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та

філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України й економічних нормативів.

Згідно зі ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність», метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

Статтею 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність» передбачено, що кожний банк є об'єктом інспекційної перевірки уповноваженими Національного банку України особами. Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України. Планова перевірка здійснюється не частіше одного разу на рік.

Водночас на сьогодні діяльність Національного банку України у сфері банківського регулювання і нагляду залишається недостатньо прозорою та закритою для громадськості й учасників ринку. Так, наприклад, з 1 лютого 2016 року до 1 лютого 2017 року в Україні визнано банкрутами 17 банків, про що є відповідні рішення Національного банку України. Таким чином, масове оголошення банків банкрутами призвело до катастрофічного падіння рівня довіри до банківської системи, втрати заощаджень населенням, спричинило хвилю банкрутств та неплатежів, повну дестабілізацію ринку, погіршення фінансового благополуччя вкладників та постановку питання щодо правильності та доцільності прийняття управлінських рішень Національним банком України і виконання ним функцій, визначених Законом України «Про Національний банк України».

На нашу думку, об'єктивними підставами притягнення Національного банку України до відповідальності є:

- 1) бездіяльність щодо порушення строків проведення інспекційної планової перевірки Національним банком України інших банків відповідно до «Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок»;

2) нежиття своєчасних профілактичних заходів, неприйняття своєчасно рішення про застосування заходу впливу Національного банку України стосовно банків, що спричинило їх банкрутство.

Отже, пропонуємо доповнити *Кодекс України про адміністративні правопорушення* такими нормами:

«Ст. 163-15. Бездіяльність Національного банку України

Порушення строків проведення інспекційної планової перевірки Національним банком України інших банків відповідно до «Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок», –

тягнуть за собою накладення штрафу від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Нежиття своєчасних профілактичних заходів, неприйняття своєчасно рішення про застосування заходу впливу Національним банком України стосовно банків, що спричинило їх банкрутство, –

тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Склад даного правопорушення характеризується такими елементами:

об'єкт даного складу:

загальний об'єкт – суспільні відносини, що захищаються санкціями норм адміністративного права;

родовий об'єкт – суспільні відносини в галузі фінансів і підприємницької діяльності;

безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що посягають на встановлений порядок проведення інспекційної планової перевірки;

об'єктивна сторона: діяння Національного банку України, що виявляються у вигляді порушення строків проведення інспекційної планової перевірки, незастосування адекватних, негайних та рішучих дій, неприйняття своєчасно рішення про застосування адекватних заходів впливу Національним банком України стосовно банків, що спричинило їх банкрутство;

суб'єкт: спеціальний – юридична особа публічного права – Національний банк України;

суб'єктивна сторона: вина у формі умислу або необережності.

Проведене в межах дисертаційного дослідження опитування показало, що 60,0 % респондентів вважають за необхідне застосування більш жорстких адміністративних санкцій за настання адміністративної відповідальності, зокрема і щодо Національного банку України як суб'єкта такої відповідальності.

Висновки до розділу 2

Розкривши структуру адміністративно-правового статусу Національного банку України, ми дійшли таких висновків:

Національний банк України має такі види правового статусу: конституційно-правовий – полягає в тому, що Національний банк України є суб'єктом конституційних правовідносин та виконує функції щодо забезпечення стабільності грошової одиниці, розроблення засад кредитної політики, організації контролю та нагляду за її проведенням; цивільно-правовий – визначає його як суб'єкта, який пройшов процедуру державної реєстрації та отримав статус юридичної особи публічного права й здійснює відповідні фінансові операції як безоплатно, так і за плату; фінансово-правовий – полягає в тому, що Національний банк України є суб'єктом бюджетних відносин, які виникають між ним та суб'єктами публічної адміністрації з приводу розміщення бюджетних коштів, наповнення Державного бюджету, а також виконання функцій, спрямованої на забезпечення грошово-валютної політики та стабілізації національної валюти; адміністративно-правовий – це система прав, обов'язків, що виражаються через систему повноважень та реалізуються в межах визначеної компетенції, що встановлена нормами національного та міжнародного законодавства й спрямована на виконання його завдань та функцій.

Виділено елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України: 1) організаційні – мета створення, організаційна структура, принципи, завдання, напрями діяльності, порядок створення, реорганізації та ліквідації, наявність структурних утворень; 2) змістовні – права, обов’язки, адміністративна відповідальність.

Адміністративно-правовий статус Національного банку України має такі особливості: 1) наділений правом видавати обов’язкові для виконання правові приписи, які оформлюються у вигляді постанов Правління Національного банку України та рішень Ради Національного банку України, що підлягають реєстрації в Міністерстві юстиції України; 2) має свою розгалужену систему банківського нагляду, кожний з ланцюгів якого виконує певні законодавчо визначені обов’язки; 3) здійснює реєстраційну діяльність, зокрема, реєструє такий банк або відмовляє в реєстрації, надає позитивний висновок щодо доцільності створення державного банку тощо; 4) здійснює контрольно-наглядову діяльність за діяльністю комерційних банків (проводить різні види перевірок відповідно до чинного законодавства); 5) має право застосовувати заходи адміністративного примусу, зокрема, заходи адміністративного попередження, накладення адміністративних санкцій; 6) його державно-владні повноваження розповсюджуються на всю банківську систему. Стосунки між даним суб’єктом та іншими органами публічного адміністрування будуються на основі підпорядкування, тобто за вертикаллю; 7) може бути стороною в адміністративному судочинстві; 8) його публічно-правове призначення реалізується через функції регулювання діяльності грошово-кредитної системи, ліцензування банківської діяльності, встановлення економічних нормативів, нормотворчості, контролю та нагляду за дотриманням банківського законодавства; 9) має законодавчо задекларовані права та обов’язки.

Реалізація повноважень Національного банку України здійснюється шляхом виконання обов’язків та прав, якими він наділений. Права й обов’язки перебувають у постійному взаємозв’язку і взаємообумовлюють одні одних. При характеристиці прав та обов’язків Національного банку України первинність

належить обов'язкам, які становлять сукупність вимог і завдань, що покладені на Національний банк України в процесі здійснення своєї діяльності. Зміст компетенції Національного банку України визначається функціями, які покладено на нього.

Компетенція Національного банку України – це система взаємообумовлених елементів (мета, принципи, завдання, функції), що визначають специфіку та особливості його діяльності, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України шляхом забезпечення фінансової стабільності, у тому числі стабільності банківської системи загалом. Повноваження Національного банку України – це система прав та обов'язків як центрального банку країни та як особливого центрального органу державного управління, наданих державою з метою забезпечення стабільності грошової одиниці України та її банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів.

На підставі аналізу законодавчо закріплених функцій Національного банку України аргументовано, що до основаних функцій, крім функції забезпечення стабільності грошової одиниці України, також належать: визначення та проведення грошово-кредитної політики; монопольне здійснення емісії національної валюти України та організація готівкового грошового обігу; здійснення банківського регулювання та нагляду на індивідуальній та консолідованій основі.

Функціями Національного банку України є всі його види діяльності, які він здійснює на будь-якому етапі свого функціонування з метою досягнення та підтримання цінової стабільності в державі, у тому числі стабільності банківської системи. Функції Національного банку України: 1) визначають спрямованість та види діяльності Національного банку України; 2) обумовлені особливими завданнями Національного банку України; 3) визначають роль та значення Національного банку України в банківській системі; 4) у них виражається владно-організаційний вплив Національного банку України як особливого суб'єкта в державному управлінні та в банківській системі.

Функції Національного банку України запропоновано класифікувати таким чином: 1) залежно від поставленої мети: а) основні; б) супутні; 2) залежно від середовища їх реалізації: а) внутрішні – функціонування в середині країни; б) зовнішні – представництво на міжнародному рівні в Міжнародному валютному фонді, Світовому банку, Банку міжнародних розрахунків тощо; 3) залежно від спрямування: а) організаційні; б) контрольо-наглядові; в) фінансово-економічні; г) реєстраційні; д) регулюючі; 4) залежно від ролі в банківській системі: а) власні; б) кореспондуючі.

Розкрито зміст характеристик Голови Національного банку України як керівника та як лідера. Зокрема, визначено ознаки, що характеризують Голову Національного банку України як керівника: 1) наділений юридичними правами й обов'язками, а також представляє групу (колектив) в інших організаціях; 2) наділений системою офіційно встановлених санкцій, використовуючи які, може впливати на підлеглих; 3) здійснює представництво в зовнішній сфері відносин; 4) несе юридичну відповідальність перед законом за свої дії та підлеглих; 5) пов'язаний з усією системою суспільних відносин, оскільки керівництво є елементом макросередовища; 6) враховує та оцінює як кількісні, так і якісні показники; 7) є категоричним, не вибачає помилок ні собі, ні іншим; 8) намагається створити собі хороший імідж, хоча це в принципі неможливо через конфліктну природу відносин між ним і підлеглими; 9) керівництво є об'єктивною обставиною.

Особливості адміністративно-правового статусу Голови Національного банку України такі: 1) має право вирішального голосу в разі рівного розподілу голосів членів Правління Національного банку України під час прийняття рішень; 2) може брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу; 3) має право ініціювати проведення позапланового внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку України; 4) несе відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом України та Верховною Радою України; 5) очолює Правління Національного банку України.

Основними принципами діяльності Голови Національного банку України є: 1) інтерналізація; 2) фідучіарний; 3) правова регламентація управління; 4) орієнтація до розвитку; 5) системність управління; 5) орієнтація банківської системи на інноваційний шлях розвитку; 6) єдність теорії і практики управління; 7) централізація управління.

Констатовано, що задекларована норма – ч. 2 ст. 15 Закону України «Про Національний банк України», якою визначено, що Голова Національного банку України несе одноособову відповідальність за діяльність Національного банку України перед Президентом та Верховною Радою України, є недіючою, оскільки, по-перше, ст. 85, 106 Конституції України не передбачають повноважень Верховної Ради України та Президента України щодо здійснення контролю за діяльністю центробанку, по-друге, серед підстав звільнення з посади Голови Нацбанку, які чітко визначені в ч. 8 ст. 18 Закону України «Про Національний банк України», немає жодної, пов'язаної з негативною оцінкою роботи Нацбанку.

Адміністративна відповідальність, що застосовується до Національного банку України – це застосування до Національного банку України як особливого суб'єкта публічного права, який своїми діями чи бездіяльністю вчинив адміністративне правопорушення, яке доведено та визнано рішенням суду, адміністративних санкцій, що спричиняють обтяжливі наслідки майнового та організаційного (правообмежувального) характеру.

Доведено необхідність внесення змін та доповнень до:

- ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Національний банк України»;
- Кодексу України про адміністративні правопорушення шляхом доповнення ст. 163-15 «Бездіяльність Національного банку України».

Порушення строків проведення інспекційної планової перевірки Національним банком України інших банків відповідно до «Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок», – тягнуть за собою накладення штрафу від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Невжиття своєчасних профілактичних дій, неприйняття своєчасно рішення про застосування заходу впливу Національним банком України стосовно банків, що спричинило їх банкрутство, – тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

3.1. Міжнародний досвід адміністративно-правового статусу національних банків

Регламентація статусу центрального банку визначається, головним чином, правовими актами вищої юридичної сили – Конституцією та законами відповідної країни [47, с. 31].

Як зауважує Е. А. Чегринець, закріплення правового положення, цілей, функцій і структури центрального банку на законодавчому рівні є характерним для всіх держав, в яких існують центральні банки, але для деяких з них властивим є і конституційно-правове регулювання тих чи інших елементів правового статусу центрального банку [215, с. 8].

Норми, що визначають основи правового статусу центрального банку, містяться у спеціальних розділах чи окремих главах конституцій зарубіжних країн. Так, у Конституції Республіки Кіпр від 16 серпня 1960 р. цим питанням присвячено главу III «Голова і заступник голови Центрального банку Республіки» [86, с. 252–253], у Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. правові основи статусу центрального банку визначаються в розділі X «Публічні фінанси» [86, с. 727–728], у Конституції Швейцарської Конфедерації від 18 квітня 1999 р. – у розділі 7 «Економіка і валюта» [84, с. 554].

У конституціях Угорщини та Чехії містяться окремі глави, які безпосередньо присвячені центральному банку. Конституція Угорської Республіки від 18 серпня 1949 р. містить главу VI «Державна рахункова палата та Угорський Національний банк» [85, с. 551], а Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. – главу 6 «Чеський національний банк» [Ошибка! Закладка не определена., с. 516].

Утім існують країни, у конституціях яких немає згадки про центральний банк. Йдеться, насамперед, про Конституцію Федеративної Республіки Німеччини від 23 травня 1949 р. [84, с. 580–636], Конституцію Італійської Республіки від 22 грудня 1947 р. [86, с. 104–132] та Конституцію Французької Республіки від 4 жовтня 1958 р. [84, с. 411–434].

Водночас у Республіці Польща, Республіці Латвія, Республіці Італія, Федеративній Республіці Німеччина, Республіці Білорусь правове становище центробанків визначено в окремих законодавчих актах про центральні банки. Однак, наприклад, у Республіці Білорусь правове становище центрального банку закріплено указом Президента Республіки Білорусь.

Таким чином, дослідження та імплементація міжнародного досвіду щодо діяльності центробанків розвинутих країн необхідні, на нашу думку, по-перше, для розбудови основних принципів банківської системи відповідно до світових принципів банківської діяльності з метою удосконалення та імплементації в досвід України щодо удосконалення діяльності Національного банку України; по-друге, для здійснення аналізу та виявлення недоліків у діяльності центробанку України; по-третє, для удосконалення напрямів діяльності Національного банку України, що уможливить підвищення рівня довіри населення до діяльності центробанку та створення сприятливого бізнес-клімату для розвитку бізнесу, що позначиться на добробуті, зайнятості, рівні життя населення країни.

Провідним та важливим, на нашу думку, є досвід центробанків Євросистеми, тобто системи центральних банків Єврозони, відповідальної за проведення єдиної грошово-кредитної політики. Вона включає в себе Європейський центральний банк) і національні центральні банки держав-членів Євросоюзу, які взяли євро. Із 1 січня 2015 р. зона євро включає в себе дев'ятнадцять країн: Австрія, Бельгія, Кіпр, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія та Іспанія.

Водночас, у зв'язку з визначеним обсягом роботи, що встановлений для даного виду досліджень, на жаль, розкрити досвід діяльності центробанків усіх зазначених країн немає можливості. Однак, керуючись принципом першості в банківській сфері та сусідства, приділимо увагу діяльності центрального банку таких країн, як Республіка Польща, Республіка Італія, Республіка Латвія, Республіка Словаччина, Федеративна Республіка Німеччини, Республіка Білорусь.

Аналізуючи діяльність центробанків іноземних країн, на нашу думку, насамперед необхідно приділити увагу тим державам, які майже одночасно з Україною отримали свою незалежність та почали розвиток власної банківської системи. Однією з таких країн-ровесниць є Республіка Латвія.

Структура Національного банку *Латвії* складається з: 1) Голови Національного банку Латвії; 2) Ради Національного банку Латвії; 3) Правління Національного банку Латвії.

Головними завданнями Національного банку Латвії є забезпечення стабільності цін, стійке економічне зростання, забезпечення високого конкурентного становища.

Національний центральний банк Латвії є незалежним від державних установ та їх рішень. Грошово-кредитна політика проводиться відповідно до середньострокової і довгострокової перспектив.

Статтею 5 Закону Республіки Латвія «Про Банк Латвії» [114] визначено, що центробанк Латвії має право діяти як фінансовий агент уряду в банківських операціях.

До складу Ради центробанку Латвії входить шість осіб.

Національний центральний банк Латвії наділений такими головними функціями: 1) забезпечення цінової стабільності в країні; 2) випуск національної валюти; 3) сприяння безперебійній роботі платіжних систем у Латвії; 4) видання дозволів (ліцензій) для юридичних осіб, зазначених у реєстрі підприємств Латвійської Республіки, за винятком кредитних організацій, для купівлі та продажу готівкової іноземної валюти як ділової активності; 5) здійснення

процесу збирання, обробки та зберігання фінансової інформації і даних національного платіжного балансу, а також публікування результатів обробки статистичної інформації; 6) управління закордонними активами; 7) здійснення діяльності як фінансового агента для уряду.

Банк Латвії фінансує свою діяльність від доходів, одержаних через валютні і кредитні операції, які здійснюються в межах своїх цілей. Статутний капітал банку Латвії становить 25 млн латів (більше 38 млн дол. США).

Головною метою грошово-кредитної політики центрального банку Латвії є створення сприятливих макроекономічних умов для зростання національної економіки в довгостроковій перспективі. Курс глобального економічного розвитку свідчить про те, що грошово-кредитна політика може найкраще сприяти економічному зростанню, зайнятості та фінансовій стабільності шляхом забезпечення низьких темпів інфляції та підтримання стабільності цін. Центральний банк створює стабільне і прогнозоване бізнес-середовища.

Республіка Польща. Найбільш важливими областями діяльності Національного банку Польщі є грошово-кредитна політика, випуск валюти, розвиток платіжної системи, управління офіційних резервів, освіта й інформація, послуги державного казначейства.

Центробанк Польщі виконує такі головні функції:

1) банк-емітент – має виключне право на випуск валюти, що є законним платіжним засобом у Польщі: визначає кількість випущеної валюти і час, протягом якого валюта потрапляє в обіг, за ліквідність якої він відповідає; організовує грошовий обіг і регулює валютообіг;

2) банк для банків – виконує функції регулювання щодо інших банків для забезпечення безпеки вкладів, що зберігаються в банках, і стабільності банківського сектора: організовує грошово-клірингову систему; забезпечує надання послуг щодо інтернет банківських розрахунків і бере активну участь на Інтербанку на грошовому ринку. Національний банк Польщі відповідає за стабільність і безпеку всієї банківської системи, а також контролює платіжні системи в Польщі;

3) центральний банк держави – надає банківські послуги центрального уряду, має рахунки уряду та інших центральних державних установ, державних цільових фондів, а також підрозділів центрального уряду і виконує їх платіжні доручення [110].

Відповідно до ст. 3 Закону «Про Національний банк Польщі» [228], головними завданням Національного банку Польщі є підтримання стабільності цін при одночасному підтриманні економічної політики уряду; 2) організація грошових розрахунків; 3) проведення операцій в іноземній валюті в межах законів; 4) надання банківських послуг до державного бюджету; 5) регулювання ліквідності банків та їх рефінансування; 6) створення необхідних умов для розвитку банківської системи; 6-а) сприяння стабільності національної фінансової системи; 7) розвиток грошової і банківської статистики, платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції; 8) виконання інших завдань, визначених законом; 9) управління валютними резервами;

Статтею 6 Закону [228] визначено, що органами управління Національного банку Польщі є: 1) Голова Національного банку Польщі; 2) Рада грошово-кредитної політики; 3) Правління Національного банку Польщі.

Голову Національного банку Польщі призначає на шестирічний термін Сейм (Нижня палата польського парламенту) на прохання президента Республіки Польща. Він є Головою Ради грошово-кредитної політики і Правління Національного банку Польщі.

Звільнення Голови Національного банку Польщі може бути у таких випадках: 1) не виконує своїх обов'язків через тривалу хворобу; 2) був визнаний винним у вчиненні злочину; 2-а) надав неправдиві відомості про люстрацію, підтверджений остаточним рішенням суду; 3) суд держави заборонив йому обіймати керівні посади або виконувати функції, пов'язані з виконанням особливих повноважень у державних органах.

До складу Ради грошово-кредитної політики, крім Голови, також входять дев'ять інших членів, яких призначають Президент Республіки Польщі, Сейм і Сенат у рівних кількостях. Термін повноважень члена Ради грошово-кредитної

політики становить шість років. Щороку Рада грошово-кредитної політики визначає головні напрями й основні принципи грошово-кредитної політики. Рада встановлює рівень основних процентних ставок і визначає принципи операцій на відкритому ринку, а також принципи і процедури розрахунку та підтримання необхідних резервів. Рада схвалює також фінансовий план центрального банку і доповідь про діяльність Національного банку Польщі.

Правління керує діяльністю Національного банку Польщі. Правління Національного банку Польщі складається з Голови Національного банку Польщі, шести – восьми членів, у тому числі двох заступників Голови. Членів Правління Національного банку Польщі призначає і звільняє з посади Президент Польської Республіки на прохання Голови Національного банку Польщі. Члени Правління Національного банку Польщі призначаються строком на шість років. Його головними завданням є здійснення резолюцій Ради з грошово-кредитної політики, прийняття і здійснення плану заходів Національного банку Польщі, виконання фінансового плану, затвердженого Радою, і виконання завдань, пов'язаних з політикою обмінного курсу та платіжною системою [228, Arts 12, 17].

Статтею 22 Закону визначено обов'язок співпраці Національного банку Польщі з Міністерством фінансів Польщі, Центральним статистичним управлінням, Сеймом, Сенатом і їх комітетами, зокрема, Голова Національного банку Польщі є членом Комітету з фінансової стабільності. Так, Голова Національного банку Польщі від імені Ради: 1) подає на розгляд парламенту і Раді міністрів: квартальну інформацію про платіжний баланс; річний звіт про міжнародну інвестиційну позицію; 2) вносить на розгляд Раді міністрів і міністру керівні принципи грошово-кредитної політики фінансів проектів, законодавчі пропозиції щодо проекту Закону про бюджет, прогнозу платіжного балансу.

Статтею 61 Закону [228] передбачено, що *статутний фонд Національного банку Польщі становить 1,5 млрд дол.* Водночас статутний капітал Національного банку України – 10 млн грн [155, ст. 3].

Варто звернути увагу на розміри облікових ставок, які встановлює Національний банк Польщі: ставка рефінансування – 3,5 %; ставка по переуступці – 1,75 %; ломбардна ставка - 2,5 %; базова ставка – 1,5 % (додаток В). Слід констатувати стабільність зазначених розмірів процентних ставок, які без змін зберігалися протягом дев'яти місяців 2015 р. та всього 2016 року, що свідчить про рівень стабільності фінансової і банківської системи.

Для порівняння зазначимо, що облікова ставка Національного банку України на 26 січня 2017 р. становить 14 % річних [116], а 2015 р. вона становила 22 % [111]; розмір ломбардної ставки Національного банку України протягом лише 2016 р. коливався від 24 % (січень 2016 р.) до 16 % (жовтень 2016 р.) [178].

Таким чином, мінімізація розмірів ставок, що встановлені Національним банком Польщі, у декілька разів менші за ставки, які встановлені Національним банком України, що свідчить про сприятливий фінансовий клімат для розвитку в Польщі та про стан фінансового благополуччя громадян Польщі. На нашу думку, Голова Національного банку України має більше уваги приділяти створенню нових більш ефективних економічних механізмів, що зменшать відсотковий тягар на бізнес та громадян.

Національний банк Польщі тісно і постійно співпрацює з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком і Європейським банком реконструкції та розвитку, Банком міжнародних розрахунків, Європейським центральним банком.

Республіка Білорусь. Правовий статус центрбанку Білорусі визначається Указом Президента Республіки Білорусь «Про затвердження Статуту Національного банку Республіки Білорусь» [115].

До Правління Національного банку Республіки Білорусь входить 11 осіб.

Головними завданнями Центробанку Білорусі є захист і забезпечення стійкості білоруського рубля, у тому числі його купівельної спроможності й курсу щодо іноземних валют; забезпечення стабільності банківської системи

Республіки Білорусь; забезпечення ефективного, надійного і безпечного функціонування платіжної системи.

Пунктом 12 Статуту визначено функції центробанку Білорусі. Водночас у Законі Республіки Білорусь «Про Національний банк Республіки Білорусь» відсутній поділ функцій центробанку на основні та інші. Усі функції, які визначені в законі, є основними, що, на нашу думку, правильно.

Водночас аналіз змісту зазначених функцій свідчить про те, що важливими функціями, які відсутні в положеннях Закону України «Про Національний банк України», є такі: здійснення моніторингу організацій, заснованого на проведенні регулярних опитувань, для виявлення тенденцій економічних процесів, їх аналізу і прогнозу у взаємодії з інструментами грошово-кредитної політики; проведення, відповідно до законодавчих актів Республіки Білорусь, регулювання лізингової діяльності та контроль за дотриманням законодавства про лізингову діяльність; організація роботи щодо підвищення фінансової грамотності населення.

Як і в Республіці Латвія, у Білорусі центробанк здійснює надання посередницьких послуг як фінансового агента Уряду Республіки Білорусь з розміщення державних цінних паперів.

Статутний капітал Національного банку Білорусь становить 25 млн білоруських рублів (приблизно 12 млн 100 тис. дол. США).

Указом «Про Національний банк Республіки Білорусь» визначено, що підзвітність Національного банку Президенту Республіки Білорусь, зокрема, означає: затвердження Президентом Республіки Білорусь Статуту Національного банку, змін і (або) доповнень, внесених до нього; призначення Президентом Республіки Білорусь за згодою Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь Голови і членів Правління Національного банку, звільнення їх з посади з повідомленням Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь; визначення Президентом Республіки Білорусь аудиторської організації для проведення аудиту діяльності Національного

банку; затвердження Президентом Республіки Білорусь річного звіту Національного банку.

Водночас ні в ст. 106 Конституції України, ні в Законі України «Про Національний банк України» немає норми, яка б уповноважувала Президента України чи Верховну Раду України призначати аудиторську фірму з метою проведення аудиторської перевірки Національного банку України. Навпаки, як це не банально, ч. 2 ст. 70 Закону України «Про Національний банк України» чітко визначено, що Рада Національного банку затверджує аудиторську фірму для перевірки річної фінансової звітності Національного банку. Таким чином, Національний банк України самостійно обирає того, хто буде проводити аудит. На нашу думку, дана норма унеможливорює прозорість отриманих результатів та об'єктивність результативності діяльності Національного банку України.

Республіка Словаччина. Вищим органом правління Народного банку Республіки Словаччина є Правління. Правління банку, насамперед, визначає, процедурні принципи організації Народного банку Республіки Словаччина і його організаційну структуру при впровадженні єдиної європейської грошово-кредитної політики відповідно до чинних норм і правил; принципи поведінки й організації нагляду фінансового ринку та питань банківського нагляду, які належать до компетенції Народного банку Республіки Словаччина. Сьогодні Правління Нацбанку Словаччини складається з п'яти членів, а саме: губернатора, одного заступника губернатора і трьох членів. Губернатора і заступника Губернатора призначає Президент Словацької Республіки; інших членів – уряд Словаччини.

Головною метою діяльності банку є підтримання фінансової стабільності в країні, стабільності цін, безпеки, кредитоспроможності та ефективності банківської системи загалом. Центральний банк є уповноваженим представником уряду Словацької Республіки в міжнародних фінансових інститутах і при здійсненні міжнародних угод на грошовому ринку. Національний банк Словаччини має дев'ять регіональних філій.

На міжнародному рівні Національний банк Словацької Республіки концентрується на інтеграції та співпраці в межах європейських структур. Він є членом європейської системи центральних банків, а його голова – членом Генеральної ради Європейського центрального банку [50].

Наступною країною, досвід діяльності центробанку якої розглянемо, є *Національний банк Республіки Італія*.

Центральний банк Республіки Італія – це державно-правовий інститут, який регулюється національним та європейським законодавством. Він є невід’ємною частиною Євросистеми, що складається з національних центральних банків країн Єврозони і Європейського центрального банку. Євросистеми і центральні банки країн-членів Європейського Союзу, які не прийняли євро, становлять Європейську систему центральних банків.

Головні завдання Центрального банку Італії такі: стабільність цін Євросистеми в межах Договору про функціонування Європейського Союзу; стабільність й ефективність фінансової системи, реалізація принципу захисту заощаджень, закріплених у ст. 47 Конституції Республіки Італії («Республіка заохочує і захищає економії в усіх їх формах, він регулює, координує і контролює надання кредиту»); інші обов’язки, покладені на нього італійським законодавством.

Центральний банк Італії є компетентним національним органом єдиного контрольного механізму (SSM) для банків.

Необхідною умовою для ефективного здійснення інституційних заходів Центробанку Італії є організація й управління необхідних заходів, спрямованих на охорону своєї незалежності від впливу ззовні. Італійське банківське законодавство гарантує необхідну автономію для того, щоб виконати свій мандат. В обмін на таку автономію на Національний банк Італії покладено суворі обов’язки щодо прозорості і розкриття інформації. Банк повідомляє про свою роботу уряду, парламенту і громадськості шляхом публікації даних і новин про його інституційну діяльність та про використання ним відповідних ресурсів [225].

Головною функцією Банку Італії є забезпечення грошової та фінансової стабільності, які необхідні для сталого економічного зростання. Діяльність Банку включає в себе низку зобов'язань у межах Євросистеми і в усьому світі.

Управління Банку Італії засновано на принципі незалежності, закріплено в Європейському Союзі і національним законодавством, а також у власному статуті Банку.

Досить цікавою вбачається організаційна структура Національного банку Італії. Так, організаційна структура Банку відображена трьома рівнями, на яких вона здійснює свою діяльність: міжнародний, національний та місцевий.

Головний офіс розробляє і реалізує стратегічну, управлінську й оперативну політику.

На національному рівні Банк має організовані філії, розташовані в обласних центрах і в деяких столицях провінцій. Їх діяльність пов'язана з Державною казначейською службою, банківським і фінансовим наглядом, поводженням грошових знаків, платіжних систем і послуг економічного аналізу та статистичних обстежень на місцевому рівні. Банк має представництва в Лондоні, Нью-Йорку і Токіо.

Підрозділ фінансової розвідки має автономну позицію. Банк Італії бере участь у реорганізації, спрямованій на підвищення якості, економічності та ефективності послуг, що надаються в країні, відповідно до зміни економічного і фінансового клімату і з можливостями, запропонованими технологічними інноваціями.

Королівство Велика Британія (зокрема Англія). Центральний банк Англії має дуже виразну та сильну корпоративну культуру – усі працівники пишаються приналежністю до установи. Невід'ємною складовою трансформації центрального банку є створення організаційної культури як складової політики центрального банку. Працівники повинні мати чітку спільну ціль, реалізація якої має їх об'єднувати.

У Банку Англії розроблено місію, що об'єднала всі цілі в одну – поліпшення добробуту громадян Великої Британії через фінансову та монетарну

стабільність. Місія створює єдину команду та визначає підзвітність центрального банку перед громадськістю. Спільні цінності мотивують людей і визначають те, що є найважливішим у їхній роботі, вони спонукають працівників до дій у певному напрямі. Цінності також допомагають змінити систему управління якістю роботи, вони мають бути фундаментальними складовими, що забезпечують досягнення необхідного результату.

Показовим є те, що в Банку Англії запроваджено внутрішні комунікації для підтримання та реалізації рішень, зокрема відеотрансляції. Ефективні внутрішні та зовнішні комунікації є ключовою складовою для успішної трансформації структури й упровадження інновацій. Реалізація програми змін також потребує ефективних зовнішніх комунікацій, які забезпечує інформаційна група, оскільки в центробанках працюють кваліфіковані професіонали-економісти, які здебільшого є інтровертами, а не ефективними комунікаторами [197, с. 13].

Нещодавно Центральний банк Англії представив власні розробки – криптовалюти, що дало світовим медіа підставу повідомити про перехоплення центробанками першості в біткоіна. Деякі центральні банки створюють можливість для клієнтів мати рахунки в криптовалюті, це технологія розподілу важелів впливу. Оскільки центральний банк є установою, якій довіряють учасники ринку, його участь у процесі випуску криптовалюти дає змогу працювати в ніші, що нині не залежить від центробанків. Завдяки цьому регулятор за лічені хвилини може аналізувати ситуацію, отримувати дані про те, де і в якій кількості зберігається криптовалюта. Це також дає змогу швидко й ефективно розподіляти такі гроші, проводити нетрадиційну монетарну політику, спрямовувати грошові потоки з високою точністю туди, де вони найбільше потрібні.

Однак, незважаючи на те, що Україна входить до топ-5 країн світу за кількістю користувачів різними біткойн-гаманцями, вона входить до топ-3 країн світу за кількістю відвідувань сайту онлайн-популярного сервісу *Blockchain.info*

(попереду Росія й Індія) [226], проте на сьогодні Національний банк України до запровадження криптовалюти ставиться негативно.

Водночас позитивним, на нашу думку, є існування в Англії Банківського кодексу, що має назву «fair banking practices manual» («кодекс банківської честі»). Він визначає мінімальні стандарти добросовісної банківської практики у стосунках з клієнтами. На сьогодні Кодекс став своєрідним еталоном, за яким оцінюється якість банківських послуг. Дотримання вимог цього Кодексу не має обов'язкового характеру. Однак визнавати і виконувати їх – це питання честі та ділової репутації для багатьох англійських банків.

Федеративна Республіка Німеччини. Правовий статус Центрального банку Німеччини визначено «Gesetz über die Deutsche Bundesbank» – Законом «Про німецький Бундесбанк» [227].

Цей Закон передбачає, що Німецький Федеральний банк є Федеральною корпорацією публічного права. Розмір його статутного капіталу становить 2,5 млрд євро. Банк заснований у Франкфурті-на-Майні.

Німецький Бундесбанк є невід'ємною частиною Європейської системи центральних банків. Головним завданням Бундесбанку Німеччини є підтримання цінової стабільності, сприяння зайнятості населення, утримання й управління валютними резервами Федеративної Республіки Німеччина, здійснення банківського регулювання платежів у Німеччині і за кордоном, а також сприяння стабільності платіжних і розрахункових систем, інші повноваження, покладені на нього відповідно до законодавства.

Для порівняння зауважимо, що визначені на сьогодні головні функції Національного банку України не відповідають повною мірою світовій практиці, зокрема, досвіду Федеративної Республіки Німеччина та Республіки Латвія, у яких одним з головних завдань є сприяння забезпеченню більш повної зайнятості населення.

Параграфом 7 Закону [227] визначено, що органом управління Бундесбанку Німеччини є Правління та Рада.

Голова Правління керує банком. Він приймає організаційний статут, визначає обов'язки членів Правління і завдання, які можуть бути делеговані регіональним відділенням.

Рада складається з президента і віце-президента та чотирьох інших членів. Члени Ради повинні мати спеціальну професійну кваліфікацію, тобто відповідну освіту. Члени Правління призначаються Федеральним президентом. Призначення Голови та заступника Голови й іншого члена за пропозицією федерального уряду, що інші три члени призначаються Федеральною радою за погодженням з федеральним урядом. Федеральний уряд і Федеральна рада повинні консультуватися з виконавчою радою у своїх пропозиціях. Члени призначаються на строк до восьми років, у виняткових випадках протягом коротшого часу, але не менше ніж на п'ять років. Призначення і відставки мають бути опубліковані у Федеральному віснику.

Члени Ради перебувають на державній службі і обіймають державні посади. Правовий статус як службовця банку, зокрема, зарплата, пенсія та допомога у зв'язку з втратою годувальника регулюються контрактами з Радою. Ці угоди вимагають схвалення федерального уряду.

Рішення Ради приймаються простою більшістю поданих голосів. У випадку отримання однакової кількості голосів голос Голови є вирішальним.

Німецький центробанк має декілька головних (регіональних) офісів (бюро): 1) бюро землі Баден-Вюртемберг; 2) бюро Баварії; 3) штати Берлін і Бранденбург; 4) бюро Вільного Ганзейську, Бремену і Нижньої Саксонії та Саксонії-Анхальт; 5) бюро міста Гамбург і землі Мекленбург-Передня Померанія Шлезвіг-Гольштейн; 6) Бюро Гессені; 7) бюро Північного Рейн-Вестфалія; 8) Бюро штатів Рейнланд-Пфальц і Саар; 9) бюро землі Саксонії і Тюрінгії.

Управління здійснює Президент, який звітує перед Радою Німецького федерального банку.

Для кожного головного управління створено консультативну раду, керівник якої повинен регулярно зустрічатися з президентом Ради і консультуватися щодо здійснення роботи центробанку на місцях.

Комітет консультативної ради складається не більше ніж з чотирнадцяти членів, які повинні володіти спеціальними знаннями в галузі банківської справи. Більше половини членів повинні представляти різні галузі банківської справи, інших членів має бути обрано з комерційного сектора, торгівлі, індустрії страхування, сільського господарства і найманої праці. Рада збирається двічі на рік. Таким чином, комітети консультативної ради побудовані за принципом розподілу, тобто одну частину складу становлять представники державного сектору, а другу – представники приватного сектору.

Члени консультативної ради призначаються за поданням уряду провінції Президентом Німецького федерального банку строком на три роки. Голова Консультативної ради перебуває під контролем Президента Правління центробанку [227].

На нашу думку, слід звернути увагу на те, що свою діяльність Голова правління Центробанку Німеччини та члени правління здійснюють відповідно до Кодексу поведінки для членів правління Deutsche Bundesbank (Німецького Бундесбанку) [229]. Даний акт визначає головні принципи діяльності Правління Бундесбанку Німеччини, а саме: 1) законність, тобто Голова та члени правління повинні неухильно дотримуватися Статуту німецького Бундесбанку, трудового договору; 2) незалежність та неупередженість; 3) унеможливлення та запобігання особистим конфліктам інтересів, що виникають між Головою та членами Правління; 4) неухильне збереження репутації Бундесбанку і довіра громадськості до Бундесбанку; 5) конфіденційність.

Водночас станом на 2 лютого 2017 р. облікову ставку Німецького Бундесбанку встановлено на рівні 2 % [70].

3.2. Особливості взаємодії Національного банку України з органами публічного управління

Особливість правового статусу, завдання і функції Національного банку України визначають характер взаємовідносин його з Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України, іншими органами виконавчої влади. Діючи в єдиній соціальній системі, виступаючи особливим центральним органом державного управління в системі органів держави, Національний банк України має автономність, його діяльність характеризується оптимальною самостійністю щодо управління грошово-кредитною системою України.

Розкриття співпраці Національного банку України з іншими суб'єктами, на нашу думку, найбільш правильніше і доречніше розглядати через категорію «взаємодія», яка, залежно від специфіки зв'язків із суб'єктами, може визначатися у філософському, соціальному, адміністративно-правовому аспектах.

Етимологічне дослідження терміна «взаємодія» ускладнюється тим, що в словниковій літературі воно (як і «координація») визначається через слово «погодженість» [184]. Крім того, у словниках іншомовних слів термін «взаємодія» визначається як синонім терміна «координація». Наведені загальні дефініції науковці поклали в основу визначення підходів до формулювання поняття взаємодії.

З філософської точки зору «взаємодія» визначається як філософська категорія, «... яка відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість та зміну стану або взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Взаємодія являє собою вид прямого або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення зв'язку» [29, с. 7]. Крім цього, у філософії під взаємодією розуміють процес опосередкованого або безпосереднього впливу соціальних об'єктів один на одного, у якому взаємодіючі сторони пов'язані циклічною причинною залежністю [113, с. 656; 205].

Як правильно зауважує В. О. Малюткін, філософській категорії «взаємодія» притаманні наявність: а) таких відносин (зв'язків), які дозволяють об'єктам впливати один на одного; б) самого впливу, у результаті якого відбуваються двосторонні зміни суб'єктів, що взаємодіють [102, с. 4].

Відомий соціолог П. А. Сорокін зазначав, що взаємодія як найпростіша модель соціального явища та процесу можлива лише за умов наявності двох або більшої кількості індивідів, які обумовлюють переживання та поведінку один одного; актів, через які вони обумовлюють взаємні переживання та поступки; провідників, що здійснюють передачу дії або подразнення від одного індивіда до іншого [188, с. 23–34].

На думку американського соціолога Н. Смелзера, соціальна взаємодія являє собою процес, в якому люди діють та реагують на дії інших [186, с. 165]. Інший соціолог, засновник теорії обміну, Дж. Хоуманс вважає, що «... соціальна взаємодія – це складна система обмінів, обумовлених способами урівноваження винагород та витрат» [214, с. 134].

Для характеристики взаємодії Національного банку України з іншими суб'єктами найбільш повно підходить розуміння взаємодії з управлінської сторони.

Управлінський підхід визначає взаємодію як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування системи загалом [132, с. 500]. Крім того, «взаємодію» визначають і як управлінську функцію, що спрямована на переведення системи від індивідуальної до спільної, узгодженої за місцем, часом і метою діяльності, і як процес обміну інформацією [91, с. 16; 193, с. 12].

«Взаємодія», з погляду науки управління, означає, що робота «... повинна становити собою не підбір випадкових, не пов'язаних між собою заходів, а глибоко обмірковану сукупність чітко упорядкованих, пов'язаних між собою заходів, розроблених на підставі врахування умов, своєрідності обстановки та завдань...» [13, с. 186].

Б. І. Бараненко та В. А. Кузнецов констатують, що необхідність взаємодії безпосередньо зумовлена вимогами науки управління – детермінованості елементів системи [20, с. 49]. Останнє означає, що в будь-якій керованій системі повинен існувати такий зв'язок між її складовими ланками, «... при якому стан і діяльність одного елемента відображаються та стані та діяльності інших, пов'язаних з ним елементів, і системи загалом» [198, с. 98–100].

В адміністративно-правовій літературі пропонується переважно поняття взаємодії як визначення, що складається з двох головних ознак – як узгодженої та скоординованої діяльності [34, с. 99].

В. К. Звирбуль під взаємодією розуміє «... будь-яку узгоджену діяльність державних органів і громадських організацій щодо виконання спільних завдань» [73, с. 144].

І. І. Веремеєнко та Р. Г. Аксьонов визначають взаємодію як «... діяльність, узгоджену між собою за цілями, місцем та часом, з раціональним розподілом наявних сил та засобів» [36, с.7].

На основі аналізу зазначених поглядів можна стверджувати, що *взаємодії Національного банку України з іншими органами державної влади найбільш характерні такі ознаки:*

1) здійснюється шляхом реалізації горизонтальних правовідносин, тобто відсутня функціональна залежність Національного банку України від Президента України та інших органів;

2) усі суб'єкти взаємодії об'єднані єдиною метою – виконання державної політики у сфері грошового обігу, валютного регулювання, забезпечення фінансової стабільності в державі;

3) відбувається за різними напрямками: нормативно-правове регулювання; валютне регулювання; грошово-кредитна політика; фінансова політика тощо;

4) здійснюється як на національному, так і міжнародному рівні, з дотриманням норм національного та міжнародного законодавства;

5) наявний як характер співпраці, координації, так і контрольно-наглядовий.

Таким чином, *взаємодія Національного банку України – це законодавчо регламентований порядок співпраці Національного банку України з Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральними та місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, яка здійснюється з метою найбільш ефективного виконання державної політики у сфері грошового обігу, валютного регулювання, забезпечення фінансової стабільності в державі [65].*

Вищі органи держави й Національного банку України з метою забезпечення розвитку ринкової економіки в державі будують свої взаємовідносини на основі всебічного співробітництва, при чому воно може мати як характер співпраці, координації, так і контрольно-наглядовий. Адже свою діяльність щодо виконання державної політики у сфері грошового обігу, кредиту, валютного регулювання, забезпечення стабілізації фінансового стану в державі вони здійснюють у тісному взаємозв'язку і взаємодії. Одночасно чинне законодавство передбачає, що Національний банк України підзвітний як Президенту України, так і Верховній Раді України й Кабінету Міністрів України в межах їх конституційних повноважень.

Взаємовідносини Національного банку України з Верховною Радою України характеризуються різноманітними проявами. Зокрема, Верховна Рада України, за поданням Президента України, призначає на посаду та звільняє з посади Голову Національного банку, половину складу Ради Національного банку прийняттям відповідної постанови; затверджує розмір статутного капіталу та кошторис Національного банку й звітність про виконання кошторису.

Національний банк надає Верховній Раді України двічі на рік інформацію про стан грошово-кредитного ринку в державі, звіт про свою роботу, баланс своєї діяльності і зведений баланс банківської системи держави, подає на розгляд Верховній Раді України щороку розроблені Радою Національного банку України Основні засади грошово-кредитної політики та здійснення контролю за

їх реалізацією; голова Національного банку доповідає Верховній Раді України про діяльність Національного банку.

Верховна Рада України здійснює нормотворчу діяльність з питань встановлення виключно законами України засад створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційних ринків. Національний банк України, здійснюючи право законодавчого регулювання, має право вносити на розгляд Верховної Ради України проекти законів щодо грошово-кредитної політики, функціонування банківської системи тощо.

Взаємодія Національного банку України з Верховною Радою України здійснюється безпосередньо через Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності. До повноважень Комітету належать: розроблення грошово-кредитної політики; банки та банківська діяльність; валютне регулювання; правовий режим цінних паперів та фондового ринку; діяльність небанківських фінансових установ (та суб'єктів) страхової діяльності; функціонування фінансових ринків та запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; функціонування платіжних систем та електронної комерції; повернення заощаджень населенню [159].

У структурі цього Комітету функціонує спеціально створений підкомітет для роботи з Національним банком України – *Підкомітет з питань банківської діяльності, взаємодії з Національним банком України, фінансового моніторингу, запобігання легалізації та відмиванню незаконних доходів*.

Зокрема, Національний банк України взаємодіє з Комітетом таким чином:

1) щоквартально надає інформацію з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме: проведення операцій з рефінансування банків; здійснення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку; проведення операцій на фондовому ринку;

2) розглядає та обговорює на спеціальному відкритому засіданні кандидатури осіб для призначення Верховною Радою України членами Ради Національного банку;

3) вносить поданням Верховній Раді України кандидатури членів Ради Національного банку України на звільнення.

Національний банк України взаємодіє з Президентом України, однак характер цієї взаємодії має здебільшого контрольно-наглядовий характер.

Взаємодія Національного банку України та Президента України полягає в такому:

1) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку Верховною Радою України за поданням Президента України;

2) призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради Національного банку;

3) надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі;

4) щоквартальне надання Національним банком України інформації Президенту України щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме: проведення операцій з рефінансування банків; здійснення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку; проведення операцій на фондовому ринку;

5) щорічне подання Національним банком України Президенту України: до 15 березня – прогнозних монетарних показників на наступний рік; до 1 квітня – інформації про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України; до 1 вересня – інформації про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу наступного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України.

Національний банк України має право подавати Президенту України у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

Статтею 52 Закону України «Про Національний банк України» визначено взаємовідносини з Кабінетом Міністрів України. Зокрема, передбачено, що взаємодія даних суб'єктів здійснюється шляхом:

1) проведення взаємних консультацій з питань грошово-кредитної політики, розроблення і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку;

2) надання інформації Національним банком України на запит Кабінету Міністрів України щодо монетарних процесів та грошово-кредитного ринку;

3) надання інформації Кабінетом Міністрів України на запит Національного банку України, що впливає на стан платіжного балансу, монетарні процеси, грошово-кредитний ринок, включаючи щомісячну інформацію про показники доходів, видатків і дефіциту державного та зведеного бюджетів, стан державного боргу та графік платежів за ним;

4) підтримання Національним банком України економічної політики Кабінету Міністрів України, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України;

5) можливості участі Голови Національного банку або за його дорученням одного з його заступників у засіданнях Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу;

6) можливості участі членів Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу в засіданнях Правління Національного банку України;

7) подання Національним банком України Кабінету Міністрів України у встановленому порядку пропозицій щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

Важливою формою взаємодії Кабінету Міністрів України і Національного банку України є спільна нормотворча діяльність, щодо прийняття Кабінетом Міністрів України актів, з питань здійснення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, а з низки особливо важливих питань банківської сфери – видання спільних постанов. Постанови Кабінету Міністрів України, будучи обов'язковими для виконання, визначають державну політику в сфері грошового обігу, кредитування, здійснення фінансування та платежів у народному господарстві.

Наприклад, з метою вжиття заходів щодо поліпшення ситуації на валютному ринку України Національний банк України та Кабінет Міністрів України мають посилити міжвідомчу координацію під час: прогнозування обсягів державних надходжень та видатків з єдиного казначейського рахунку (ЄКР); супроводження в комітетах Верховної Ради України законопроектів з питань банківської діяльності та валютного регулювання; опрацювання питання щодо доцільності запровадження середньострокового прогнозування гривневої ліквідності ЄКР.

Для цього дані суб'єкти мають право: використовувати активне управління залишками на ЄКР за рахунок активної політики залучень на внутрішньому ринку; уживати заходів щодо рівномірного відшкодування ПДВ як упродовж року, так і протягом кожного місяця [139].

Таким чином, взаємодія Національного банку України з вищими органами й особами держави має переважно матричний характер. Так, дана взаємодія може відбуватися як у відносинах субординації, координації, так і у відносинах реординації. При чому вибір способу взаємодії визначає її мета та поставлені завдання. У процесі взаємодії Національного банку України з іншими суб'єктами Національний банк України може виступати як суб'єктом такої взаємодії, який наділений управлінськими владними повноваженнями, так і суб'єктом, який підзвітний [68].

Наступним рівнем, на якому Національний банк України здійснює взаємодію, є рівень центральних органів виконавчої влади. Так, до органів центральної виконавчої влади, з якими взаємодіє Національний банк України, належать: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; Міністерство юстиції України; Державна казначейська служба України; Державна служба фінансового моніторингу України; Державна фіскальна служба України; Державна служба статистики України.

Розкриємо аспекти взаємодії Національного банку України із зазначеними суб'єктами.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінекономрозвитку є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики:

– економічного, соціального розвитку і торгівлі, державної промислової політики, державної інвестиційної політики, державної зовнішньоекономічної політики, державної політики у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності, управління об'єктами державної власності, розвитку підприємництва, державно-приватного партнерства, інтелектуальної власності, туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів), державних та публічних закупівель, а також державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів;

– у сфері державної статистики, державного матеріального резерву, експортного контролю;

– у сфері захисту прав споживачів, державної політики з контролю за цінами, державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.

Мінекономрозвитку, відповідно до покладених на нього завдань, безпосередньо взаємодіє з Національним банком України в таких випадках:

1) здійснює підготовку разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, а також Національним банком прогнози економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди;

2) проводить аналіз впливу інструментів валютно-курсової, грошово-кредитної політики на розвиток економіки, розробляє пропозиції щодо

підвищення ефективності їх використання для досягнення економічного зростання;

3) проводить аналіз впливу ринку банківських послуг, валютного, фондового, страхового та інших ринків фінансових послуг на економічний розвиток держави;

4) формує державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, здійснює координацію робіт державних замовників щодо його розміщення та виконання [131].

Міністерство фінансів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову й бюджетну політику, державну політику у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, державну політику у сфері державного пробірного контролю, бухгалтерського обліку, випуску і проведення лотерей, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного внутрішнього фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та забезпечує формування й реалізацію єдиної державної податкової, митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх обігу та обліку [153].

Безпосередньо під час взаємодії з Національним банком України:

1) отримує пояснення, матеріали та інформацію з питань, що виникають під час складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів та звітування про їх виконання, а також для виконання покладених на Мінфін завдань;

2) отримує інформацію про фінансовий стан Національного банку України, у тому числі таку, що містить банківську таємницю;

3) безоплатно отримує персональні дані отримувачів усіх видів соціальних виплат, пільг, субсидій, пенсій, заробітних плат, інших виплат, що здійснюються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, інформацію, що містить банківську таємницю, для здійснення верифікації та моніторингу достовірності поданої отримувачами зазначених виплат інформації;

4) має право за погодженням з Національним банком у межах поточного бюджетного періоду здійснювати на конкурсних засадах та/або шляхом проведення аукціонів розміщення тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунка та коштів валютних рахунків державного бюджету на депозитах або шляхом придбання державних цінних паперів з подальшим поверненням таких коштів до кінця поточного бюджетного періоду.

Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) (далі – виконання рішень), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, у

сфері виконання кримінальних покарань та пробації; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації [154].

Мін'юст є державним органом з питань банкрутства.

Безпосередньо під час взаємодії з Національним банком України:

1) отримує інформацію про фінансовий стан банків;

2) сприяє створенню організаційних, економічних, інших умов, необхідних для реалізації процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, у тому числі процедур банкрутства державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 %;

3) забезпечує розміщення на своєму офіційному веб-сайті оголошень про проведення аукціонів з продажу майна боржників у процедурах банкрутства, розміщення відомостей про результати аукціонів або про їх скасування; розміщення оголошень про проведення загальних зборів кредиторів у процедурі санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство;

4) надає засвідчувальним центрам, зокрема, Засвідчувальному центру Національного банку України та центрам сертифікації ключів консультації з питань, пов'язаних з використанням електронного цифрового підпису.

Державна казначейська служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, що реалізує державну політику у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку виконання бюджетів [149].

Казначейство є учасником системи електронних платежів Національного банку України.

Казначейство відповідно до покладених на нього завдань та в установленому законодавством порядку взаємодіє з Національним банком України щодо:

1) казначейського обслуговування бюджетних коштів на основі ведення єдиного казначейського рахунка, відкритого в Національному банку;

2) розміщення тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунка та коштів валютних рахунків державного бюджету на депозитах або шляхом придбання державних цінних паперів за рішенням Міністра фінансів, погодженим з Національним банком;

3) відкриття поточних рахунків в іноземній валюті та рахунків для видачі готівки в Національному банку й інших уповноважених банках.

Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [151].

Держфінмоніторингу відповідно до покладених на нього завдань та в установленому законодавством порядку взаємодіє з Національним банком України щодо:

1) налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з Національним банком України у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

2) одержання безоплатно в установленому законодавством порядку від Національного банку України інформації (довідки, копії документів), у тому числі інформації з обмеженим доступом, необхідної для виконання покладених на Держфінмоніторинг завдань.

Державна фіскальна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне

страхування (далі – єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [141].

Державна фіскальна служба України відповідно до покладених на нього завдань та в установленому законодавством порядку взаємодіє з Національним банком України щодо отримання безоплатно:

1) від платників податків, а також від установ Національного банку, банків та інших фінансових установ довідки в порядку, встановленому Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Податковим кодексом України, довідки та/або копії документів про наявність банківських рахунків, а на підставі рішення суду – інформації про обсяг та обіг коштів на рахунках, зокрема про ненадходження в установлені строки валютної виручки від суб'єктів господарювання;

2) від Національного банку України під час здійснення ним владних управлінських функцій відповідно до законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень, від юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, самозайнятих осіб, податкових агентів, фізичних осіб інформації, необхідної для забезпечення реєстрації та обліку платників податків, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням, для формування та ведення Єдиного банку даних про платників податків – юридичних осіб та інших реєстрів, Державного реєстру фізичних осіб-платників податків;

Державна служба статистики України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі статистики, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра економічного розвитку і торгівлі та який реалізує державну політику у сфері статистики [150].

Безпосередньо здійснює взаємодію з Національним банком України щодо інформування громадськості про діяльність Національного банку України шляхом опублікування відповідних відомостей на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку та в офіційних виданнях

Національного банку, проведення прес-конференцій, виступів на радіо і телебаченні та в інший передбачений законом спосіб. Зокрема, склад відомостей для опублікування в засобах масової інформації визначає Державна служба статистики України.

Водночас, розкриваючи питання взаємодії, не можна не акцентувати увагу на взаємодії Національного банку України з державними колегіальними органами – Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Особливу роль у процесі взаємодії Національного банку України відіграють колегіальні органи, які взаємодіють з Національним банком України з метою покращення інформаційної політики Національного банку України, регуляторної політики, здійснення контролю та нагляду за іншими банками, зокрема, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України.

Разом з Національним банком України Нацкомісія взаємодіє таким чином:

1) повідомляє Національний банк України та Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку про спостереження й висновки, необхідні для виконання покладених на них обов'язків;

2) забезпечує доступ Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку до власної інформаційної бази даних, що ведеться з метою регулювання ринків фінансових послуг;

3) проводить разом із Національним банком України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку один раз на квартал або на вимогу одного з керівників зазначених органів оперативні наради з питань забезпечення співпраці та координації своєї діяльності;

4) користується інформаційними базами даних Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які ведуться з метою регулювання ринків фінансових послуг [157].

Наступним колегіальним органом, що співпрацює з Національним банком України, є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) – це державний колегіальний орган, що підпорядкований Президенту України, підзвітний Верховній Раді України.

Взаємодія НКЦПФР з Національним банком України виявляється в таких формах:

1) своєчасно повідомляє з використанням засобів зв'язку, що дозволяють фіксувати інформацію, Національний банк України про будь-які спостереження та висновки, необхідні для виконання покладених на ці органи обов'язків;

2) співпрацює з Національним банком України щодо здійснення державного регулювання цих ринків;

3) визначає за погодженням із Національним банком України особливості одержання комерційними банками ліцензії на депозитарну та розрахунково-клірингову діяльність;

4) встановлює разом із Національним банком України особливості здійснення депозитарної діяльності з державними облігаціями та казначейськими зобов'язаннями;

5) погоджує порядок здійснення грошових розрахунків за операціями з цінними паперами в Національному депозитарії України;

6) встановлює за погодженням із Національним банком України і Міністерством фінансів України правила та операційні стандарти грошового клірингу й розрахунків за операціями з цінними паперами;

7) затверджує за погодженням із Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Національним банком України методику й порядок розрахунку чистої вартості пенсійних активів Накопичувального фонду системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

8) здійснює в порядку, передбаченому законодавством, разом із Національним банком України державне регулювання та нагляд за діяльністю зберігача та уповноваженого банку Накопичувального фонду;

9) встановлює за погодженням із Національним банком України додаткові вимоги щодо емісії (випуску) цінних паперів комерційними банками;

10) затверджує за погодженням із Національним банком України форму бланків векселів та порядок їх виготовлення;

11) погоджує порядок здійснення установами банків функцій розрахункових палат за розрахунками по векселях, що затверджує Національний банк України;

12) здійснює разом із Національним банком України державний нагляд і регулювання іпотечного кредитування та емісії іпотечних сертифікатів;

13) визначає за погодженням із Міністерством фінансів України, а щодо діяльності банків на ринку цінних паперів – також із Національним банком України, особливості ведення бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами [150].

Голова державного органу, що здійснює регулювання ринків фінансових послуг, або уповноважена ним особа беруть участь у роботі інших органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, з правом дорадчого голосу, коли на них обговорюються питання нагляду за діяльністю з надання фінансових послуг.

Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, з метою співпраці та координації своєї діяльності:

– зобов’язані проводити оперативні наради не рідше одного разу на місяць або частіше на вимогу одного з керівників цих органів. За результатами зазначених нарад складати відповідні протоколи та/або укладати міжвідомчі угоди. Рішення, що містяться в зазначених протоколах та угодах, обов’язкові

для розгляду та впровадження кожним з органів, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг;

– здійснюють нагляд на консолідованій основі за фінансовими групами, зобов'язані обмінюватись інформацією щодо учасників цих груп у визначеному ними порядку; водночас мають право ініціювати один перед одним проведення перевірки фінансової установи, що є учасником фінансової групи, один перед одним застосування заходів впливу до фінансової установи, що є учасником фінансової групи;

– співпрацюють з органами нагляду іноземних держав з метою здійснення нагляду на консолідованій основі. Співпраця відбувається на підставі укладених договорів, меморандумів чи в інших формах [167, ст. 22]

Національний банк України також співпрацює з місцевими органами публічної адміністрації, однак дана співпраця більшою мірою має субординаційний характер. Так, взаємодія Національного банку України з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування полягає в такому:

1) місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані зберігати бюджетні кошти в Національному банку України на рахунку, відкритому центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, якщо інше не передбачено Бюджетним кодексом України;

2) Національний банк України видає нормативно-правові акти з питань, що належать до його повноважень, які є обов'язковими для місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування;

3) Національний банк України має право безоплатно отримувати необхідну інформацію від органів державної влади й органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання усіх форм власності.

Таким чином, Національний банк України як центральний банк України взаємодіє з Верховною Радою України, Президентом України та всіма рівнями суб'єктів публічної адміністрації. Така взаємодія, залежно від виду зв'язків,

може відбуватися шляхом реалізації як субординаційних, так і координаційних зв'язків. Ці зв'язки можуть реалізовуватися як по відношенню до Національного банку України, так і в зворотному порядку Національним банком України щодо інших органів.

Висновки до розділу 3

Дослідивши шляхи удосконалення адміністративно-правового статусу Національного банку України, ми дійшли таких висновків:

Визначено, що розмір статусного капіталу національних банків таких країн, як Республіка Польща, Республіка Італія, Республіка Латвія, Республіка Словаччина, Республіка Білорусь, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Велика Британія (зокрема Англія) у десятки, а то і в сотні разів більший за статутний капітал України (10 млн грн), наприклад, статутний капітал нацбанку Польщі становить 1,5 млрд дол. США; Республіки Білорусь – приблизно 12 млн 100 тис. дол. США; Федеративної Республіки Німеччина – 2,5 млрд євро.

У контексті забезпечення Національного банку України фінансової стабільності держави звернуто увагу на розміри облікових ставок, які встановлює Національний банк Польщі: ставка рефінансування – 3,5 %; ставка по переуступці – 1,75 %; ломбардна ставка – 2,5 %; базова ставка – 1,5 % (додаток В). Станом на 2 лютого 2017 р. облікову ставку Німецького Бундесбанку встановлено на рівні 2 %. Для порівняння зазначимо, що облікова ставка Національного банку України станом на 26 січня 2017 р. становить 14,0 % річних, а 2015 р. – 22,0 %; розмір ломбардної ставки Національного банку України протягом лише 2016 р. коливався від 24 % (січень 2016 р.) до 16,0 % (жовтень 2016 р.).

Визначено, що в Республіці Білорусь та Республіці Латвія президент країни самостійно визначає аудиторську організацію для проведення аудиту

діяльності центробанку. Водночас ні в ст. 106 Конституції України, ні в Законі України «Про Національний банк України» немає норми, яка б уповноважувала Президента України чи Верховну Раду України призначати аудиторську фірму з метою проведення аудиторської перевірки центробанку. Навпаки, ч. 2 ст. 70 Закону України «Про Національний банк України» чітко визначено, що Рада Національного банку затверджує аудиторську фірму для перевірки річної фінансової звітності Національного банку. Таким чином, Нацбанк самостійно обирає того, хто буде проводити аудит. Саме тому існування даної норми унеможливило прозорість отриманих результатів та об'єктивність результативності діяльності Нацбанку України.

Інноваційним вбачається досвід Центрального банку Англії щодо законодавчого визначання та введення в обіг криптовалюти. Водночас позитивним є існування в Англії Банківського кодексу, що має назву «*fair banking practices manual*» («кодекс банківської честі»). Він визначає мінімальні стандарти добросовісної банківської практики у стосунках з клієнтами.

Результати вивчення досвіду Федеральної Республіки Німеччина, Республіки Латвія, Республіки Словаччина свідчать про те, що однією з основних функцій центробанку є функція сприяння забезпеченню більш повної зайнятості населення.

На нашу думку, важливою є імплементація досвіду Республіки Білорусь з метою розширення функцій центробанку такими: здійснення моніторингу організацій, заснованого на проведенні регулярних опитувань, для виявлення тенденцій економічних процесів, їх аналізу і прогнозу у взаємодії з інструментами грошово-кредитної політики; проведення, відповідно до законодавчих актів, регулювання лізингової діяльності та контролю за дотриманням законодавства про лізингову діяльність; організація роботи щодо підвищення фінансової грамотності населення.

Взаємодія Національного банку України – це законодавчо регламентований порядок співпраці Національного банку України з Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України,

центральною та місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, яка здійснюється з метою найбільш ефективного виконання державної політики у сфері грошового обігу, валютного регулювання, забезпечення фінансової стабільності в державі.

Визначено такі ознаки взаємодії Національного банку України з іншими органами державної влади: 1) здійснюється шляхом реалізації горизонтальних правовідносин, тобто відсутня функціональна залежність Національного банку України від Президента України та інших органів; 2) усі суб'єкти взаємодії об'єднані єдиною метою – виконання державної політики у сфері грошового обігу, валютного регулювання, забезпечення фінансової стабільності в державі; 3) здійснюється за різними напрямками: нормативно-правове регулювання, валютне регулювання, грошово-кредитна політика, фінансова політика тощо; 4) відбувається як на національному, так і міжнародному рівні, у своїй діяльності керується нормами національного та міжнародного законодавства; 5) може мати як характер співпраці, координації, так і контрольно-наглядовий.

Розкрито особливості взаємодії Національного банку України з Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України; Міністерством юстиції України; Державною казначейською службою України; Державною службою фінансового моніторингу України; Державною фіскальною службою України; Державною службою статистики України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягало в комплексному та правовому аналізі адміністративно-правового статусу Національного банку України та виокремленні на цій основі відповідних теоретичних новел і практичних рекомендацій щодо вдосконалення низки положень нормативно-правових актів. Найбільш важливими є такі:

1. Визначено природу Національного банку України: 1) є органом, який створює глава держави та парламент, його діяльність урегульовується спеціальним персоніфікованим нормативно-правовим актом – Законом України «Про Національний банк України»; 2) є постійно діючим органом публічного управління, який створюється без обмеження строку дії для виконання головних завдань держави; 3) є колегіальним органом, в якому рішення приймаються після обговорення шляхом голосування (простою чи кваліфікованою більшістю голосів Ради Національного банку України чи Правління Національного банку України); 4) здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними й фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України та економічних нормативів; 5) є органом публічного управління, що здійснює контрольно-наглядову діяльність.

2. Визначено такі переваги функціонування комітетів у структурі Правління Національного банку України: 1) робота комітетів забезпечує комунікацію між її членами, пришвидшує та стимулює процес обміну інформацією між функціональними підрозділами; 2) робота в комітетах є «вертикальною», тобто пов'язує ланку прийняття рішень з експертами та виконавцями; 3) робота в комітеті дозволяє функціональним підрозділам (департаментам, управлінням, відділам) синхронізуватися та знайти спільну

позицію для подальшої співпраці й прийняття рішення; 4) кожен комітет відповідає за певний напрям роботи Правління Національного банку України, що дає можливість більш ефективніше та результативніше вирішити поставлене завдання; 5) виконання певним комітетом свого конкретного завдання дасть можливість чітко зрозуміти, хто є відповідальною особою, що унеможливить уникнення відповідальності за невиконання чи неналежне виконання особою (особами) свого завдання.

3. Адміністративно-правовий статус Національного банку України характеризується такими особливостями: 1) має право видавати обов'язкові для виконання правові приписи, які оформлюються у вигляді постанов Правління Національного банку України та рішень Ради Національного банку України, що підлягають реєстрації в Міністерстві юстиції України; 2) має свою розгалужену систему банківського нагляду, кожний з ланцюгів якого виконує певні законодавчо визначені обов'язки; 3) здійснює реєстраційну діяльність, зокрема, реєструє банк або відмовляє в реєстрації, надає позитивний висновок щодо доцільності створення державного банку тощо; 4) здійснює контрольно-наглядову функцію за діяльністю комерційних банків (проводить різні види перевірок відповідно до чинного законодавства); 5) має право застосовувати заходи адміністративного примусу, зокрема, заходи адміністративного попередження, накладення адміністративних санкцій; 6) його державно-владні повноваження поширюються на всю банківську систему. Стосунки між даним суб'єктом та іншими органами публічного адміністрування будуються на основі підпорядкування, тобто за вертикаллю; 7) Національний банк України може бути стороною в адміністративному судочинстві; 8) публічно-правове призначення Національного банку України реалізується через функції регулювання діяльності грошово-кредитної системи, ліцензування банківської діяльності, встановлення економічних нормативів, нормотворчості, контролю та нагляду за дотриманням банківського законодавства; 9) нормативно встановлені права та обов'язки.

4. Стверджується, що функціями Національного банку України є всі його види діяльності, які він здійснює на будь-якому етапі свого функціонування з метою досягнення та підтримання цінової стабільності в державі, у тому числі стабільності банківської системи. Функції Національного банку України: 1) визначають спрямованість та види діяльності Національного банку України; 2) обумовлені особливими завданнями Національного банку України; 3) визначають роль та значення Національного банку України в банківській системі; 4) у них виражається владно-організаційний вплив Національного банку України як особливого суб'єкта в публічному управлінні та в банківській системі.

5. Зазначено головні принципи діяльності Голови Національного банку України: 1) інтерналізації; 2) фідучіарний; 3) правової регламентації управління; 4) орієнтації до розвитку; 5) системності управління; 6) орієнтації банківської системи на інноваційний шлях розвитку; 7) єдності теорії і практики управління; 8) централізації управління.

6. На підставі вивчення міжнародного досвіду сформульовано низку пропозицій щодо запозичення позитивного досвіду та запровадження його в Україні. Зокрема, запропоновано запозичити досвід Республіки Білорусь та Республіки Латвія, у яких президент країни самостійно визначає аудиторську організацію для проведення аудиту діяльності центробанку. Інноваційним вбачається досвід Центрального банку Англії щодо законодавчого визначання та введення в обіг криптовалюти та Банківського кодексу, який має назву «fair banking practices manual» («кодекс банківської честі»). Він визначає мінімальні стандарти добросовісної банківської практики у стосунках з клієнтами. За результатами вивчення досвіду Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Латвія, Республіки Словаччина, визначено одну з головних функцій центробанку – сприяння забезпеченню більш повної зайнятості населення.

7. Взаємодія Національного банку України – це законодавчо регламентований порядок співпраці Національного банку України з Верховною

Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральними та місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, яка здійснюється з метою найбільш ефективного виконання державної політики у сфері грошового обігу, валютного регулювання, забезпечення фінансової стабільності в державі.

8. Результати проведеного нами анкетування дають можливість стверджувати, що рівень довіри населення до банківської системи є критично низьким. Так, лише 9,0 % опитаних зазначили, що довіряють банкам та зберігають свої заощадження на банківських картках та на рахунках банків; близько 70,0 % – зберігають свої заощадження в іноземній валюті, що явно послаблює фінансову стабільність національної валюти та незалежність банківської системи загалом.

9. Запропоновано внести зміни та доповнення до:

– Закону України «Про банки і банківську діяльність»: доповнити ч. 1 ст. 4 після слів «та інших законів України» словами «а також Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» та ч. 2 таким змістом: «Підприємства та служби, що забезпечують інформаційне, методичне, наукове, кадрове, комунікаційне обслуговування банків, є допоміжними елементами банківської системи»;

– Закону України «Про Національний банк України»: ч. 1 ст. 6 викласти в такій редакції: «Відповідно до Конституції України, основними функціями Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України; визначення та проведення грошово-кредитної політики; монопольне здійснення емісії національної валюти України та організація готівкового грошового обігу; здійснення банківського регулювання та нагляду на індивідуальній і консолідованій основі»; доповнити ст. 9 п. 14-1 таким змістом: «надає рекомендації Правлінню Національного банку України щодо проведення грошово-кредитної політики» та п. 15: «встановлює інфляційні цілі, які вимірюються індексом споживчих цін»;

– Кодексу України про адміністративні правопорушення: доповнити ст. 163-15 «Бездіяльність Національного банку України» таким змістом:

порушення строків проведення інспекційної планової перевірки Національним банком України інших банків відповідно до «Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок», – тягнуть за собою накладення штрафу від однієї до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Невжиття своєчасних профілактичних дій, неприйняття своєчасно рішення про застосування заходів впливу Національним банком України стосовно банків, що спричинило їх банкрутство, – тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков М. М. Основы банковского права: курс лекций. Учение о ценных бумагах. Научное исследование. М.: БЕК, 1994. 350 с.
2. Административное право: учеб. для вузов / под ред. проф. Л. Л. Попова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2006. 728 с.
3. Административное право Украины: учебник / под общ. ред. С. В. Кивалова. Харьков: Одиссей, 2004. 880 с.
4. Административное право: учебник для вузов / под ред. проф. Л. Л. Попова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2006. 728 с.
5. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юрид. літ., 2003. 896 с.
6. Адміністративне право України: підруч. для юрид. вузів і ф-тів. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.
7. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ: Юрид. думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. 2004. 584 с.
8. Адміністративне право України: підруч. для ВНЗ (затв. МОН України). 2-ге вид. / Коломоець Т. О., Лютіков П. С., Меліхова О. Ю. / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Київ: Істина, 2012. 528 с.
9. Алексеев С. С. Структура советского права. М.: Юрид. лит., 1975. С. 3.
10. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. Київ: Центр наук. досліджень Нац. банку України: Знання, 2011. 504 с.
11. Асхауэр Г. Введение в банковское дело: учеб. пособие / ред. Г. Асхауэр. М.: Науч. кн., 1996. 630 с.
12. Атаманчук Г. В. Государственное управление: проблемы методологии правового исследования / Г. В. Атаманчук. М.: Юрид. лит., 1975. 239 с.

13. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом (Опыт системного исследования). 2-е изд., доп. М.: Политиздат, 1973. 390 с.
14. Афанасьев В. Г. О системном подходе в социальном познании // Вопросы философии. 1973. № 6. С. 103.
15. Баєва О. В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ., 2008. 640 с.
16. Банківське право: українське та європейське / за ред. П. Д. Біленчука. Київ: Атіка, 1999. 400 с.
17. Банківські операції: підручник / під ред. А. М. Мороза. Київ: КНЕУ, 2000. 384 с.
18. Банковское дело / под ред. О. И. Лаврушина. М.: Финансы и статистика, 1998. 672 с.
19. Банковское дело / под. ред. О. И. Лаврушина. М.: Банковский и биржевой науч.-консультацион. центр, 1992. 544 с.
20. Бараненко Б. И., Кузнецов В. А. Взаимодействие уголовного розыска ГО-РОВД с другими службами и подразделениями органов внутренних дел в предупреждении преступлений: в сб.: тр. Всесоюз. науч.-исследователь. ин-та МВД СССР. М., 1976. № 41. 131 с.
21. Басов А. В. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні режиму надзвичайного стану // Іменем Закону: наук. вісн. 2008. № 3. – С. 40–43.
22. Бахрах Д. Н. Административное право: учеб. для вузов. М.: Изд-во «БЕК», 1996. 368 с.
23. Бачило И. Л. Организация советского государственного управления. М., 1984. 237 с.
24. Берназюк Я. О. Банки як суб'єкти податкових правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2004. 170 с.
25. Білик П. П. Право і управління: теоретичні питання взаємозв'язку та їх практичне значення // Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 31–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_prav_2014_19_2_6.

26. Білик П. П. Організаційно правові аспекти статусу Національного банку України // Право і суспільство. Дніпро, 2014. № 1/2. С. 179–183.
27. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. М.: Наука, 1973. 271 с.
28. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т./ гл. ред. А. М. Прохоров. М.: Сов. энцикл., 1969. Т. 23: Сафлор – Соан, 1976. 638 с.
29. Большая Советская Энциклопедия. 3-е изд. М., 1971. Т. 5. 640 с.
30. Бондаренко А. А. Административно-правовой статус органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации в условиях административной реформы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14. М., 2002. 26 с.
31. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. М.: Юрид. лит., 1976. С. 8.
32. Бригінець О. О. Адміністративно-правовий статус державної податкової служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ірпінь, 2011. 22 с.
33. Бухвальд Б. Техника банковского дела / пер. с нем. М., 1993. 28 с.
34. Васильева О. М. Некоторые теоретические вопросы взаимодействия органов внутренних дел с добровольными народными дружинами // Взаимодействие с общественностью. М., 1977. С. 64–69.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
36. Веремеенко И. И., Аксенов Р. Г. Взаимодействие милиции с добровольными народными дружинами. М., 1975. 86 с.
37. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
38. Внутрішня трансформація Національного банку Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. URL:

http://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=47BF5E300248B3727839576754D40794?art_id=12955025&showTitle=true/

39. Воронкова В. Г., Беліченко А. Г., Попов О. М. та ін. Управління людськими ресурсами: філософські засади: навч. посіб. для ВНЗ / за ред. В. Г. Воронкова. Київ: Професіонал, 2006. 567 с.

40. Воронова Л. К. Фінансове право України. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 320 с.

41. Воронова Л. К. Про правовий статус Національного банку України та його Ради за новим Законом України «Про Національний банк України» // Реферативний огляд чинного законодавства України / за ред. В. В. Цветкова, Є. Б. Кубко. Київ: Салком, 2000. 154 с.

42. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Прецедент; Моя книга, 2006. 448 с.

43. Габричидзе Б. Н. Административное право Российской Федерации. М. : Дело и Сервис, 2001. 620 с.

44. Герчикова И. Н. Менеджмент: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. 480 с.

45. Гетманець О. П. Бюджетний контроль: організаційно-правові засади: монографія. Харків: Екограф, 2008. 308 с.

46. Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України: Київ: Центр учбової літ., 2007. 344 с.

47. Глушко А. А. Конституционно-правовой статус центральных банков // Финансовое право. 2006. № 5. С. 30–31.

48. Говійко Є. А. Адміністративно-правовий статус Національного центрального бюро Інтерполу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2011. 20 с.

49. Господарський Кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

50. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: навч. посіб. / З. В. Герасимчук, Н. І. Корецька, Н. С. Різник, В. Л. Галушак. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 572 с.

51. Галаган І. А. Теоретические проблемы административной ответственности по советскому праву: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 1971. С. 10.

52. Дж. Чаркхем, Д. О'Майнік, М. Стенсрад, А. Лисенко. Посібник для членів спостережних рад банків // Міжнародна фінансова корпорація, 2006. 50 с.

53. Дмитренко Ю. М. Фінансово-правові засади діяльності Національного банку України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2012. 224 с.

54. Дмитриев Ю. А., Полянский И. А., Трофимов Е. В. Административное право Российской Федерации: учеб. для юрид. вузов. М.: Система ГАРАНТ, 2008. 425 с.

55. Договір про заснування Європейської Спільноти Конституційні акти Європейського Союзу. Ч. I / упоряд. Г. Друзенко / за заг. ред. Т. Качки. Київ: Юстініан, 2005 р. 512 с.

56. Долан Э. Дж., Кэмпбелл К. Д., Кэмпбелл Р. Дж., В. Лукашевич. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика; пер. с англ. М.: АНК, 1996. 448 с.

57. Дуда А. В. Удосконалення функцій і структури Кабінету Міністрів України в період адміністративної реформи: дис. ... канд. наук з держ. управління; спец.: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». Київ, 2001. 195 с.

58. Ефимова Л. Г. Банковское право: учеб. пособие. М.: БЕК, 1994. 347 с.

59. Жданов А. А. Финансовое право Российской Федерации. М., 1995. 170 с.

60. Забарвний Г. Г., Калюжний Р. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком-Інтер, 2003. 212 с.

61. Заверуха І. Б. Банківське право: посіб. для студ. Львів: Астролябія, 2002. 222 с.
62. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права // Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 432 с.
63. Запотоцкая Е. В. Права и обязанности Национального банка Украины // *Legea și viața*. 2017. № 3/2. С. 68–72.
64. Запотоцька О. В. Аналіз теоретичних точок зору щодо відповідальності юридичних осіб у публічному праві // Новітні тенденції сучасної юридичної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 груд. 2016 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 115–117.
65. Запотоцька О. В. Особливості взаємодії Національного банку України з державними колегіальними органами // Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3–4 берез. 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 71–74.
66. Запотоцька О. В. Поняття «повноваження» та «компетенція» Національного банку України як органу публічного управління // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 30 берез. 2017 р.). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ. С. 70–73.
67. Запотоцька О. В. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. № 42. С. 121–126.
68. Запотоцька О. В. Поняття та особливості взаємодії Національного банку України та інших публічних органів // Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 24 берез. 2017 р.). Кривий Ріг: ДЮІ, 2017. С. 65–68.
69. Запотоцька О. В. Правління Національного банку України як орган управління Національного банку України // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 6. С. 124–130.

70. Запотоцька О. В. Правове положення центрального банку Федеративної республіки Німеччина: порівняльно-правовий аспект // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–11 берез. 2017 р.). Київ: Центр правових наук. досліджень, 2017. С. 61–64.

71. Запотоцька О. В. Рада Національного банку України як орган управління Національного банку України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. № 24. С. 134–141.

72. Запотоцька О. В. Структура Національного банку України // Право і суспільство, 2017. № 1. Ч. 2. С. 154–159.

73. Звирбуль В. К. Деятельность прокуратуры по предупреждению преступности: (Научные основы). М.: Юрид.лит., 1971. 165 с.

74. Златніна Н. Е. Правове регулювання банківської системи та банківського нагляду в Україні та в зарубіжних країнах: дис. ... канд.. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2011. 238 с.

75. Иоффе О. С. Избранные труды: в 4 т. Т.3: Обязательственное право. СПб., 2004. 837 с.

76. Катковська Т. А. Національний банк України – особливий центральний орган державного управління // Підприємництво, господарство і право. 2005. № 9. С. 21–24.

77. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М.: Аванта +, 2000. 560 с.

78. Керимов Д. А. Философские проблемы права. М.: Мысль, 1972. 472 с.

79. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2010. 264 с.

80. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

81. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

82. Колпаков В. К. Адміністративне право України. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 732 с.
83. Конопльов В. В., Басов А. В. та ін. Адміністративне право України: навч. посіб. Сімферополь: КЮІ ОДУВС, 2008. 250 с.
84. Конституции государств Европы: в 3 т. / под ред. Л. А. Окунькова. М.: Изд-во НОРМА, 2001. Т. 3. 792 с.
85. Конституции государств Европы: в 3 т. / под ред. Л. А. Окунькова. М.: Изд-во НОРМА, 2001. Т. 1. 824 с.
86. Конституции государств Европы: в 3 т. / под ред. Л. А. Окунькова. М.: Изд-во НОРМА, 2001. Т. 2. 840 с.
87. Конституционное право: Энциклопедический словарь / отв. ред. С. А. Авакьян. М.: НОРМА, 2000. 688 с.
88. Конституція України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
89. Костюченко О. А. Банківське право: підручник. 2-ге вид., переробл. та допов, Київ: Атіка, 2011. 376 с.
90. Кричевський Р. Л. Якщо Ви - керівник ... Елементи психології менеджменту в повсякденній роботі. М.: Справа, 1992. 352 с.
91. Круглов В. А. Организация взаимодействия служб и подразделений органов внутренних дел на железнодорожном транспорте в охране общественного порядка: автореф. дис канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 «Административное право и процесс; финансовое право». М.: 1991. 18 с.
92. Кузнецов И. Н. Компетенция высших органов власти и управления СССР. М.: Юрид. лит., 1969. 244 с.
93. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості // Підприємництво, господарство і право. 2006. № 3. С. 11–14.
94. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления. М.: Юрид. лит., 1972. С. 101–102.
95. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах:

порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2007. 533 с.

96. Лексис В. Кредит и банки / пер. с нем. М.: Перспектива, 1994. 120 с.

97. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 220 с.

98. Лукашев А. А. Правовое регулирование денежного обращения в Украине: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. А. Лукашев. – Х., 2002. – 200 с.

99. Любунь О. С., Любунь В. С., Іванець І. В. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2004. 351 с.

100. Львов Ю. И. Банки и финансовый рынок. СПб.: «КультИнформПресс», 1995. 528 с.

101. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посіб. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ: Атіка, 2003. 576 с.

102. Малюткин В. А. Организация взаимодействия подразделений органов внутренних дел в осуществлении профилактики преступлений: лекция № 13/ под ред. Г. А. Аванесова. М.: РИО МВД СССР, 1976. 40 с.

103. Маркарян Е. С. Вопросы системного рассмотрения культуры и человеческой деятельности. Исторический материализм как теория социального познания и деятельности. М.: Наука, 1972. 546 с.

104. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 20. М.: Прогресс, 1985. 580 с.

105. Марцин В. С. Роль керівника в регулюванні інформаційних потоків управлінського процесу // Економіка АПК. 2009. № 11. С. 9–11.

106. Михайлик М. М. Роль керівника в системі управління персоналом органів внутрішніх справ // Право і безпека, 2012. № 4 (46). С.232-234.

107. Мицкевич А. В. Субъекты советского права. М.: Госюриздат, 1962.

211 с.

108. Мочерний С. П., Гришак Л. Л. Методологія дослідження сутності банку // Банківська справа. 1999. № 5. С. 7.

109. Навчальний посібник «Банківське право України» / кол. авт.: Жуков А. М., Іоффе А. Ю., Кротюк В. Л. та ін. / за заг. ред. А. О. Селіванова. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 384 с.

110. Национальный банк Польши. URL: <http://ru.exchangecurrency.biz/central-banks/poland/>.

111. Національний банк України залишив облікову ставку незмінною URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=25060811&cat_id=55838.

112. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління. Київ: УАДУ, 1998. 160 с.

113. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Минск: Изд. В. М. Скакун, 1998. 896 с.

114. О Банке Латвии Закон, принятый Верховным Советом Латвийской Республики 19 мая 1992 года (с изменениями, внесенными по состоянию на 25 окт. 2001 г.). URL: http://www.pravo.lv/likumi/31_zobl.html.

115. Об утверждении Устава Национального банка Республики Беларусь: 13 июня 2001 г. № 320. URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=P30100320>.

116. Облікова ставка Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647.

117. Овсянко Д. М. Административное право: учеб. пособие. М.: Юрист, 1995. 303 с.

118. Овчинников Н. Ф. Структура и симметрия // Системные исследования. Ежегодник. М.: Наука, 1969. 153 с.

119. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. М.: АЗЪ, 1997. 940 с.

120. Олейник О. М. Основы банковского права: курс лекций. М.: Юрист, 1997. 424 с.

121. Органи публічної влади як суб'єкти бюджетних правовідносин: монографія / О. А. Музика-Стефанчук; Нац. акад. прав. наук України, Хмельниц. ун-т упр. та права та ін. Хмельницький: ХУУП, 2011. 383 с.

122. Органы Советского общенародного государства / Лазарев Б. М., Топорнин Б. Н., Шафир М. А. М.: Наука, 1977. 344 с.

123. Орлюк О. П. Банківське право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 376 с.

124. Орлюк О. П. Банківська система України. Правові засади організації. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 239 с.

125. Орлюк О. П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків: Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2003. 482 с.

126. Осадча Н. В. Репутація керівництва у контексті формування репутації підприємства // Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 10. С. 149–152.

127. Основні засади грошово-кредитної політики на 2017 рік та середньострокову перспективу: затв. Рішенням Ради Національного банку України від 21 груд. 2016 р. № 1. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/>.

128. Офіційна статистична інформація Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua/>.

129. Павелкін С. Р. Адміністративно-правовий статус органів публічної адміністрації у сфері житлово-комунального господарства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2013. 22 с.

130. Петров Г. И. Основы советского социалистического управления. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1974. 180 с.

131. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 459. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF/print1479903414373294>.

132. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ:

підручник / за ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченка. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 702 с.

133. Податковий кодекс України : Закон України від 2 січ. 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13–17. Ст. 112.

134. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. М.: Статут, 1998. 353 с.

135. Положення про Громадську раду при Національному банку України : затв. Постановою Правління Національного банку України від 5 черв. 2014 р. № 335. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=2F5F35CBBE8C8B3EE1B32238618C5E81?id=8570240>.

136. Постовой Н. В. Правовое регулирование основ и компетенции местного самоуправления в России: монография. М.: Юриспруденция. 1999. 312 с.

137. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22 квіт. 1993 р. № 3125-XII // Відомості Верховної Ради України, 1993. № 23. Ст. 243.

138. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України, 2001. № 5. Ст. 30.

139. Про вжиття заходів щодо поліпшення ситуації на валютному ринку України: затв. Рішенням Ради Національного банку України від 17 січ. 2017 р. № 1-рд. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

140. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: затв. Постановою Правління Національного банку України від 17 серп. 2011 р. № 288. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1120-11>.

141. Про Державну фіскальну службу України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2014 р. № 236. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>.

142. Про діяльність Правління Національного банку України щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики за 2015 рік та 9 місяців 2016 року: затв. Рішенням Ради Національного банку України від 24 лип. 2016

р. № 1.1. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/vr1_1500-16.

143. Про діяльність Правління Національного банку України щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики за 2016 рік та 3 місяці 2017 року: затв. Рішенням Ради Національного банку України від 1 квіт. 2017 р. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/>.

144. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1702-VII // Відомості Верховної Ради. 2014. № 50-51. Ст. 2057.

145. Про затвердження методики визначення винагороди членам ради Національного банку України: затв. Постановою правління регулятора від 29 верес. 2015 р. № 638. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

146. Про затвердження Положення про Аудиторський комітет Ради Національного банку України та його складу: затв. Рішенням Ради Національного банку України від 24 листоп. 2016 р. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40347880>.

147. Про затвердження Положення про Вищу експертну раду при Раді Національного банку України : затв. Рішенням Ради Національного банку України від 24 листоп. 2016 р. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40347883>.

148. Про затвердження Положення про Громадську колегію Ради Національного банку України та її складу: затв. Рішенням Ради Національного банку України від 24 листоп. 2016 р. № 2.4. URL: <http://www.bank.gov.ua/>.

149. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 15 квіт. 2015 р. № 215. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF>.

150. Про затвердження Положення про Державну службу статистики України : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 верес. 2014 р. № 481. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-%D0%BF>.

151. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового

моніторингу України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 лип. 2015 р. № 537. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF/paran2#n2>.

152. Про затвердження Положення про Комітет з питань аудиту банків України: затв. Постановою Правління Національного банку України від 6 квіт. 2015 р. № 214. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0214500-15>.

153. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 375. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF/print1478610898175575>.

154. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF/print1478612596471641>.

155. Про Національний банк України: Закон України від від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України, 1999. № 29. Ст. 238.

156. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: затв. Указом Президента України від 23 листоп. 2011 р. № 1063/2011 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

157. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: затв. Указом Президента України від 23 листоп. 2011 р. № 1070/2011. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011/print1478621403524789>.

158. Про Основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки: затв. Постановою Правління Національного банку України від 18 серп. 2015 р. № 541. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0541500-15>.

159. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання: затв. Постановою Верховної Ради України від 4 груд. 2014 р. № 22-VIII // Відомості Верховної Ради, 2015. № 1. Ст. 10.

160. Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність». URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/>.

161. Про призначення членів Ради Національного банку України: затв. Постановою Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради, 2016. № 32.

Ст. 559.

162. Про розподіл функціональних повноважень членів Ради Національного банку України: затв. Рішенням Ради Національного банку України від 24 листоп. 2016 р. № 2.1. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=38505191>.

163. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лют. 2012 р. № 4452-VI // Відомості Верховної Ради України, 2012. № 50. Ст. 564.

164. Про створення Аудиторського комітету Ради Національного банку України та затвердження його складу: затв. Рішенням Ради Національного банку України від 4 квіт. 2014 р. № 2. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/vr002500-14>.

165. Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України: Закон України від 10 груд. 1997 р. № 709/97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1998. № 14. Ст. 59.

166. Про утворення санаційного банку Розпорядження Кабінету Міністрів України: Закон України від 14 верес. 2011 р. № 880-р // Урядовий кур'єр. 22 верес. 2011. № 174.

167. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України, 2002. № 1. Ст. 1.

168. Про фінансову реструктуризацію: Закон України від 14 черв. 2016 р. № 1414-VIII // Відомості Верховної Ради, 2016. № 32. Ст. 555.

169. Про членів Ради Національного банку України: затв. Указом Президента України від 24 жовт. 2016 р. № 470/2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/470/2016>.

170. Проблемы общей теории права и государства: учеб. для вузов / под общ. ред. академика РАН, д-ра юрид. наук, проф. В. С. Нерсисянца. М.: Норма, 2004. 832 с.

171. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення прозорості діяльності Національного банку України та підвищення його відповідальності перед суспільством. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60241.

172. Протокол про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку Конституційні акти Європейського Союзу. Ч. I / упоряд. Г. Друзенко / за заг. ред. Т. Качки. Київ: Юстініан, 2005. 512 с.

173. Психологический словарь. URL: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=843>.

174. Пугачов В. П. Керівництво персоналом організації. М.: Аспект Пресс, 2006. 315 с.

175. Рада Національного банку Офіційне інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=14994057.

176. Рада Національного банку України затвердила методику розрахунку зарплати правління і ради регулятора. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/390679/rada-nbu-zatverdyla-metodyku-rozrahunku-zarplaty-pravlinnya-i-rady-regulyatora>.

177. Распятин А. А. Психология. URL: <https://www.b17.ru/article/boss/>.

178. Розмір ломбардної ставки встановлений Національним банком України на 2016 рік. URL: http://cons.parus.ua/_dict_view.asp?rnх=.140Xc4271f9f1db0eb3795cf020117c4f735.

179. Роуз П. С. Банковский менеджмент; пер.с англ. со 2-го изд. М.: Дело, 1997. 768 с.

180. Савенкова В. Г. Деякі питання правового статусу центрального банку в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право», 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 15–19.

181. Селіванов В. М. Поняття і категорії в процесі історичного розвитку юридичної науки // Вісник Академії правових наук України. 2005. № 4 (43). С. 3–15.

182. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків:

Консум, 2001. 656 с.

183. Скібіцький О. М. Антикризисний менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2009. 568 с.

184. Словарь русского языка: в 4 т. М.: Рус. яз. Т. 1. 1981. 698 с.

185. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1974. 776 с.

186. Смелзер Н. Социология; пер. с англ. М.: Феникс, 1994. 688 с.

187. Советский юридический словарь / под. ред. С. Братуся, Н. Казанцева, С. Кечекьяна. М., 1953. 782 с.

188. Сорокин П. А. Система социологии. Т. 1: Социальная аналитика: учение о строении простейшего (родового) социального явления. М., 1993. 242 с.

189. Социологический энциклопедический словарь / ред.-координатор Г. В. Осипов. М.: НОРМА (Издательская группа «НОРМА ИНФРА»), 2000. 488 с.

190. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2007. 624 с.

191. Теорія держави і права / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 368 с.

192. Теорія держави і права : акад. курс / за заг. ред. О. Л. Копиленка. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 396 с.

193. Терещенко В. И. Организация и управление: (Опыт США). М.: Экономика, 1965. 47 с.

194. Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / под ред. М. Ю. Тихомирова. М., 1997. 526 с.

195. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. В. Дмитриева. М.: Изд-во: АСТ, Астрель. URL: <https://www.livelib.ru/book/1000242510-tolkovyyj-slovar-russkogo-yazyka-pod-redaktsiej-d-v-dmitrieva>. 2003.

196. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Н. Ушакова. М.: Гос. ин-т «Сов. энцикл.» ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935–1940. (4 т.)

197. Трансформація діяльності центральних банків: міжнар. дослідницька конф. // Вісник Національного банку України червень, 2015. № 6. С. 6–24.
198. Туманов Г. А. Организация управления в сфере охраны общественного порядка. М.: Юрид. лит., 1972. 232 с.
199. Тюхтин В. С. Отражение, система, кибернетика. М.: Наука, 1972. 256 с.
200. Управління персоналом органів внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект) : навч. посіб. / В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Д. Й. Никифорчук, П. П. Підюков. Київ: Київ. юрид. ін-т, 2005. 224 с.
201. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 10 листоп. 2016 р. № К/800/13559/16 «Про визнання протиправною бездіяльності Національного банку України». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/AS160355.html/
202. Федевич О. М. Адміністративно-правовий статус Державного агентства України з управління зоною відчуження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 226 с.
203. Федоренко Г. О. Банківське право: навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2004. 86 с.
204. Филонович С. Р. Лидерство и практические навыки менеджера: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». М., 2009. 98 с.
205. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. М.: Изд-во полит. лит., 1975. 496 с.
206. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. М.: ИНФРА–М., 2000. 576 с.
207. Финансовая энциклопедия. URL: <http://finance0.ru/?id=1063>.
208. Финансовое право: учебник / отв. ред. Н. И. Химичева. М.: БЕК, 1995. 524 с.
209. Фінансове право України / за ред. К. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 320 с.

210. Фінансове право: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцю Л. А. Савченко. Ірпінь: Академія ДПС України, 2003. 350 с.

211. Фрицький Ю. О. Теоретичні засади державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 2009. 40 с.

212. Химичева Н. И., Покачалова Е. В. Финансовое право / отв.ред. д-р юрид. наук проф. Н. И. Химичева. М.: Норма, 2005. 464 с.

213. Хитра І.Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 252 с.

214. Хоманс Дж. Социальное поведение как обмен // Современная зарубежная социальная психология (Тексты). М.: Изд-во МГУ, 1984. С. 82–91.

215. Чегринец Е. А. Конституционно-правовой статус центральных банков Европейского Союза (на примере европейской системы центральных банков) / Чегринец Егор Алексеевич: [автореф. дис. на соискание учёной степ. канд. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право»]. – М., 2001. – 20 с.

216. Четвериков В.С. Административное право. Серия «Высшее образование». Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 512 с.

217. Шкарупа В. К. Адміністративне право України : [конспект лекцій] / [В. К. Шкарупа, М. В. Коваль, О. П. Савчук та ін.]. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2005. – 248 с.

218. Энциклопедический словарь / под ред. проф. И. Е. Андреевского. СПб.: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1890–1907. Т. 18: Лопари – малолетние преступники. 1896. 765 с.

219. Юридическая энциклопедия / М. Ю. Тихомиров. 4-е изд., доп. и перераб. М.: Юринформцентр, 1998. 526 с.

220. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С.Шемшученко (відп.ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А–Г. 672 с.

221. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Феміна, 1996. 696 с.

222. Як працює «друкарський верстат» / Інформаційні матеріали. Офіційні повідомлення. Архів. – 2009 р. // Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=81200&cat_id=81190.

223. Якимов А. Ю. Субъекты административной юрисдикции (правовой статус и его реализация): монография: Ч. 1: Правовой статус субъектов административной юрисдикции. М.: ВНИИ МВД России, 2006. 268 с.

224. Якуба О. М. Административная ответственность. М.: Юрид. лит., 1972. 152 с.

225. Banca D'Italia Eurosystem. URL: <http://www.bancaditalia.it/chisiamo/index.html>.

226. Bitcoin в Украине: кто зарабатывает на мировом скачке криптовалюты. URL: <http://biz.liga.net/all/it/stati/3412100-bitcoin-v-ukraine-kto-zarabotaet-na-mirovom-skachke-kriptovalyuty.htm>.

227. Gesetz über die Deutsche Bundesbank. URL: http://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Bundesbank/Aufgaben_und_Organisation/gesetz_ueber_die_deutsche_bundesbank.pdf?__blob=publicationFile

228. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz. U. z 2013 r. poz. 908). URL: <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2013/908/D2013000090801.pdf>.

229. Verhaltenskodex für die Mitglieder des Vorstands der Deutschen Bundesbank, Frankfurt am Main, 12. Juli 2012 [mit Änderungen 15. März 2016]. URL: http://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Bundesbank/Aufgaben_und_Organisation/verhaltenskodex_vorstand.pdf?__blob=publicationFile.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадженнь результатів дисертаційного дослідження

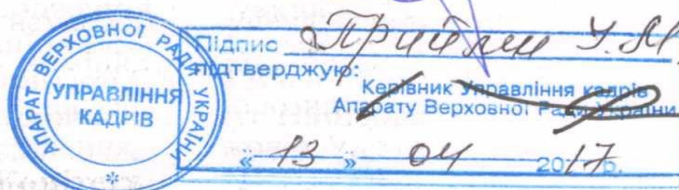
АКТ

про впровадження у законотворчу діяльність результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ України Запотоцької Олени Василівни на тему «Адміністративно-правовий статус Національного банку України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності розглянув результати дисертаційного дослідження Запотоцької Олени Василівни на тему «Адміністративно-правовий статус Національного банку України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, у вигляді пропозицій до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України» і вважає, що надані пропозиції, отримані за результатами проведеного дисертаційного дослідження мають необхідний теоретичний, методологічний рівень та практичну значимість та при можливості будуть використані під час законотворчої діяльності Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності.

**Керівник секретаріату Комітету
Верховної Ради України з питань
фінансової політики і банківської діяльності**

І. М. Прийма

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник Голови
Правління АБ «УКРГАЗБАНК»

Є.В. Мецгер

березня 2017

АКТ

про впровадження результатів дисертації
здобувача кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
Запотоцької Олени Василівни на тему:

«Адміністративно-правовий статус Національного банку України»
у практичну діяльність АБ «УКРГАЗБАНК»

Комісія у складі заступника Голови Правління Мецгера Євгена Володимировича, директора Департаменту врегулювання боргових зобов'язань Яговдика Ігоря Олександровича та директора Департаменту господарського забезпечення Замкового Геннадія Григоровича склала цей акт про те, що результати дослідження на тему: «Адміністративно-правовий статус Національного банку України» здобувача кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ Запотоцької Олени Василівни, зокрема:

1. Запотоцька О. В. Рада Національного банку України як орган управління Національного банку України / О. В. Запотоцька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. - №24. – С.134-141.

2. Запотоцька О. В. Правління Національного банку України як орган управління Національного банку України / О.В. Запотоцька // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. - №6. – С.79-83.

3. Запотоцька О. В. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України / О. В. Запотоцька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. – №42 – С. 166–170.

4. Запотоцкая Е. В. Права и обязанности Национального банка Украины / Е.В. Запотоцкая // // Legea și viața. – 2017. – № 3/2. – С. 68-72.

5. Запотоцька О. В. Структура Національного банку України / О.В. Запотоцька // Право і суспільство. – 2017. - №1. – Ч.2. - С.154-159.

використовуються у практичній діяльності АБ «УКРГАЗБАНК».

Члени комісії:

Заступник
Голови Правління

Є.В. Мецгер

директор Департаменту врегулювання боргових зобов'язань

І.О. Яговдик

директор Департаменту господарського забезпечення

Г.Г. Замковий

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Державного навчального закладу післядипломної освіти «Навчально-методичний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму»

А. Г. Чубенко

«25» квітня 2017 року

АКТ

«25» квітня 2017 року

м. Київ

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ Запотоцької Олени Василівни на тему: «Адміністративно-правовий статус Національного банку України»

Комісія у складі:

Голова комісії:	САМАНЬ Вікторія Віталіївна	Начальник відділу міжнародних зв'язків та протоколу Управління міжнародного співробітництва Держфінмоніторингу, к.ю.н.;
Члени комісії:	ПАНАСЕНКО Ганна Олександрівна	Начальник відділу методологічної роботи та супроводження навчального процесу Департаменту координації системи фінансового моніторингу Держфінмоніторингу, к.е.н.;
	КОНІЖАЙ Роман Омельянович	Провідний фахівець з юридичних питань Навчально-методичного центру Держфінмоніторингу України, к.ю.н.

розглянувши результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ Запотоцької Олени Василівни на тему: «Адміністративно-правовий статус Національного банку України» у вигляді циклу публікацій:

Запотоцька О. В. Рада Національного банку України як орган управління Національного банку України / О. В. Запотоцька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – №24. – С.134-141;

Запотоцька О. В. Правління Національного банку України як орган управління Національного банку України / О.В. Запотоцька // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – №6. – С.79-83;

Запотоцька О. В. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України / О.В. Запотоцька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. – №42 – С. 166–170;

Запотоцькая Е. В. Права и обязанности Национального банка Украины / Е.В. Запотоцькая // // Legea și viața. – 2017. – № 3/2. – С. 68-72;

Запотоцька О. В. Структура Національного банку України / О.В. Запотоцька // Право і суспільство. – 2017. – №1. – Ч.2. – С.154-159;

Запотоцька О. В. Аналіз теоретичних точок зору щодо відповідальності юридичних осіб у публічному праві / О. В. Запотоцька // Новітні тенденції сучасної юридичної науки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 2-3 грудн. 2016 р.). – Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. – С. 115-117;

Запотоцька О. В. Особливості взаємодії Національного банку України з державними колегіальними органами / О. В. Запотоцька // Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 3-4 березн. 2017 р.). – Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. – С. 71-74;

Запотоцька О. В. Правове положення центрального банку Федеративної республіки Німеччина : порівняльно-правовий аспект / Запотоцька О.В. // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації : реалії та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 10-11 березн. 2017 р.). – К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. – С. 61-64;

Запотоцька О. В. Поняття та особливості взаємодії Національного банку України та інших публічних органів / О. В. Запотоцька // Адміністративне право і процес : історія, сучасність, перспективи розвитку : матеріали II Всеукраїнська науково-практична конференція (Кривий Ріг, 24 березня 2017 року). – Кривий Ріг : ДЮІ, 2017. – С. 65-68;

Запотоцька О. В. Поняття «повноваження» та «компетенція» Національного банку України як органу публічного управління / О. В. Запотоцька // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави : матеріали IX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Одеса, 30 березня 2017 року). – Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ. – С. 70-73,

дійшла висновку, що представлені матеріали мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, а отже можуть бути використані у системі післядипломної освіти спеціалістів з питань фінансового моніторингу в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму, під час перепідготовки та підвищення кваліфікації представників суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу, фахівців правоохоронних і судових органів, а також підрозділів фінансової розвідки іноземних держав.

Голова комісії:

В.В. Самань

Члени комісії:

Г.О. Панасенко

Р.О. Коніжай

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.Д. Гусарев

16 . 2017 р.

А К Т

**про впровадження результатів дисертації здобувача кафедри
адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ Запотоцької Олени Василівни
«Адміністративно-правовий статус Національного банку України»
у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, доцента Корж-Ікаєвої Т.Г. (голова комісії), завідуючого кафедри адміністративної діяльності, доктора юридичних наук, професора Константінова С.Ф., начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук, доцента Брателя С.Г. склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ Запотоцької Олени Василівни «Адміністративно-правовий статус Національного банку України» впроваджені у освітній процес академії, зокрема:

1. Матеріали дисертації Запотоцької О.В. застосовуються у освітньому процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із курсантами, студентами та слухачами з навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративна відповідальність», «Актуальні проблеми адміністративного права», «Публічне адміністрування».

2. Результати дисертації Запотоцької О.В. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та ад'юнктів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Запотоцька О. В. Рада Національного банку України як орган управління Національного банку України / О. В. Запотоцька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. №24. – С.134-141.

2. Запотоцька О. В. Правління Національного банку України як орган управління Національного банку України / О.В. Запотоцька // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. №6. – С.79-83.

3. Запотоцька О. В. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України / О. В. Запотоцька // Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. – №42 – С. 166–170.

4. Запотоцкая Е. В. Права и обязанности Национального банка Украины / Е.В. Запотоцкая // // Legea și viața. – 2017. – № 3/2. – С. 68-72.

5. Запотоцька О. В. Структура Національного банку України / О.В. Запотоцька // Право і суспільство. – 2017. №1. – Ч.2. С.154-159.

6. Запотоцька О. В. Аналіз теоретичних точок зору щодо відповідальності юридичних осіб у публічному праві / О. В. Запотоцька // Новітні тенденції сучасної юридичної науки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 2-3 грудн. 2016 р.). – Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. – С. 115-117.

7. Запотоцька О. В. Особливості взаємодії Національного банку України з державними колегіальними органами / О. В. Запотоцька // Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 3-4 березн. 2017 р.). – Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. – С. 71-74.

8. Запотоцька О. В. Правове положення центрального банку Федеративної республіки Німеччина : порівняльно-правовий аспект / Запотоцька О.В. // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації : реалії та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 10-11 березн. 2017 р.). – К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. – С. 61-64.

9. Запотоцька О. В. Поняття та особливості взаємодії Національного банку України та інших публічних органів / О. В. Запотоцька // Адміністративне право і процес : історія, сучасність, перспективи розвитку : матеріали II Всеукраїнська науково-практична конференція (Кривий Ріг, 24 березня 2017 року). – Кривий Ріг : ДЮІ, 2017. – С. 65-68.

10. Запотоцька О. В. Поняття «повноваження» та «компетенція» Національного банку України як органу публічного управління / О. В. Запотоцька // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави : матеріали IX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Одеса, 30 березня 2017 року). – Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ. – С. 70-73.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять.

Голова комісії:

Т.Г. Корж-Ікаєва

Члени комісії:

С.Ф. Константинов

С.Г. Братель

Додаток Б

АНКЕТУВАННЯ

(респондентами є громадяни України та працівники банківської сфери в загальній кількості 300 осіб)

Шановні учасники анкетування! Це опитування проводиться в межах дисертаційного дослідження «Адміністративно-правовий статус Національного банку України», метою якого є з'ясування питання: «Чи є адміністративно-правовий статус Національного банку України достатньо визначений, щоб забезпечити та гарантувати фінансову стабільність і незалежність банківської системи України?». Анкета є анонімною й конфіденційною. Результати дослідження буде оброблено й подано в загальному виді. Просимо Вас бути відвертими й уважними при заповненні анкети.

Завчасно висловлюємо Вам подяку за участь і допомогу. Будь ласка, дайте відповіді на такі питання:

Номер з/п	Питання	Кількість осіб	Співвідношення, %
1.	Ваш соціальний статус:		
	а) працююча особа в банківській сфері	100	33
	б) працююча особа	150	50
	в) тимчасово безробітній	35	12
	г) пенсіонер	15	5
2.	Ваша освіта:		
	а) юридична вища	110	36,7
	б) економічна вища	110	36,7
	в) технічна вища	50	18
	г) гуманітарна вища	30	10
3.	Ваш загальний стаж роботи:		
	а) до 3 років	30	10
	б) від 3 до 5 років	50	18
	в) від 5 до 10 років	100	33
	г) понад 10 років	120	39
4.	Банківська система станом на сьогодні:		
	а) стабільна	96	32
	б) не стабільна	204	68
5.	Чи задоволені Ви результатами діяльності Національного банку України щодо грошово-кредитної політики, валютного регулювання?		
	а) зовсім не задоволений	100	33
	б) мінімально	75	25

	в) середньо	45	15
	г) повністю задоволений	80	27
6.	Чи вважаєте Ви, що види контролю за діяльністю банків потребують удосконалення:		
	а) так	200	64
	б) ні	50	18
	в) важко відповісти	50	18
7.	Як Ви оцінюєте ефективність діяльності Національного банку України?		
	а) ефективна	80	27
	б) скоріше ефективне	40	14
	в) скоріше не ефективне	70	22
	г) не ефективне	30	10
	д) важко відповісти	80	27
8.	Чи підтримуєте Ви діяльність Національного банку України в сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності банків?		
	а) так, підтримую	80	27
	б) скоріше підтримую	50	18
	в) скоріше не підтримую	65	22
	г) повністю не підтримую	30	10
	д) важко відповісти	75	23
9.	Як Ви оцінюєте результати діяльності Національного банку України за минулі два роки?		
	а) високий	80	28
	б) недостатньо ефективний	150	50
	в) неефективний	70	22
10.	Чи вплине на якість діяльності Національного банку України підвищення адміністративної відповідальності за порушення діяльності банків?		
	а) так	180	60
	б) ні	50	18
	в) важко відповісти	70	22
11.	Як Ви вважаєте, чи здійснював Національний банк України низку адміністративно-правових заходів, покликаних призупинити розвиток кризи у фінансово-кредитній сфері?		
	а) так	100	33
	б) ні	150	50
	в) важко відповісти	50	17
12.	Які, на Вашу думку, чинники впливають на ефективність валютного регулювання та нагляду за діяльністю банків?		
	а) забезпечення стабільності та надійності банківської системи	110	37
	б) захист інтересів вкладників	100	33
	в) забезпечення відкритості		

	(прозорості) політики і діяльності	90	30
13.	Що необхідно зробити щоб підвищити рівень довіри населення до банківської системи?		
	а) внести зміни до банківського законодавства	120	41
	б) створити структурні підрозділи, які б забезпечили проведення банківського нагляду	70	22
	в) важко відповісти	110	37
14.	Чи варто вивчати зарубіжний досвід діяльності центробанків з метою підвищення діяльності Національного банку України?		
	а) варто	120	40
	б) вкрай необхідно	100	33
	в) непотрібно	80	27

Додаток В

Podstawowe stopy procentowe
NBP

Wyszczególnienie	2017											
		I	II	V		I	II	III	X		I	II
Stopa kredytu refinansowego (1)	,50											
Stopa redyskontowa weksli (1)	,75											
Stopa kredytu lombardowego (1)	,50											
Stopa depozytowa (2)	,50											
Stopa rezerwy obowiązkowej												
- Od wkładów złotych (3)												
- Płatnych na żądanie	,50											
- Terminowych	,50											
- Od wkładów walutowych (3)												
- Płatnych na żądanie	,50											
- Terminowych	,50											
- Od środków z tytułu operacji repo i sell-buy-back (4)	,00											
Oprocentowanie środków rezerwy obowiązkowej (5)	,9 stopy referen cyjnej											
Stopa referencyjna (rentowność 7-dniowych bonów pieniężnych) (6)	,50											

Stopy procentowe (a także stopa rentowności)
prezentowane są w ujęciu rocznym.

Zmiany wysokości stóp
procentowych obowiązują od:

(1) Obowiązuje od dnia 5 marca
2015 r.

(2) Obowiązuje od dnia 4 lipca
2013 r.

(3) Obowiązuje od dnia 31 grudnia
2010 r.

(4) Obowiązuje od dnia 1 stycznia
2012 r.

(5) Obowiązuje od dnia 9
października 2014 r.

(6) Obowiązuje od dnia 5 marca
2015 r.

Додаток Д

Процентні ставки рефінансування України

Період	Облікова ставка Національного банку України ¹	Середньозважена ставка за всіма інструментами
1992	80,0	...
1993	240,0	68,50
1994	252,0	124,90
1995	110,0	82,10
1996	40,0	51,80
1997	35,0	25,20
1998	60,0	52,70
1999	45,0	44,00
2000	27,0	29,60
2001	12,5	20,20
2002	7,0	9,20
2003	7,0	8,00
2004	9,0	16,10
2005	9,5	14,70
2006	8,5	11,50
2007	8,4	10,10
2008	12,0	15,30
2009	10,3	16,70
2010	7,8	11,62
2011	7,8	12,39
2012	7,6	8,13
2013	6,5	7,15
2014	14,0	15,57
2015	22,0	25,22
2016	14,0	17,36
січень	22,0	24,00
лютий	22,0	23,86
березень	22,0	23,47
квітень	19,0	21,88
травень	18,0	21,00
червень	16,5	20,00
липень	15,5	18,16
серпень	15,5	17,50
вересень	15,0	17,11
жовтень	14,0	17,00
листопад	14,0	16,00
грудень	14,0	16,00
1. Відповідно до рішення правління Національного банку України від 8 грудня 2016 р. № 475-р		

Додаток Е

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Запотоцька О. В. Щодо питання адміністративної відповідальності національного банку України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. Т. 3. С. 98-102.
2. Запотоцька О. В. Правління Національного банку України як орган управління Національного банку України // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 6. С. 79-83.
3. Запотоцька О. В. Рада Національного банку України як орган управління Національного банку України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. № 24. С. 134–141.
4. Запотоцька О. В. Адміністративно-правовий статус центробанків: міжнародно-правовий аспект // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 314–324.
5. Запотоцька О. В. Структура Національного банку України // Право і суспільство, 2017. № 1. Ч. 2. С. 154–159.
6. Запотоцкая Е. В. Права и обязанности Национального банка Украины // *Legea și viața*. 2017. № 3/2. С. 68–72.
7. Запотоцька О. В. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. № 42. С. 166–170;

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Запотоцька О. В. Аналіз теоретичних точок зору щодо відповідальності юридичних осіб у публічному праві // Новітні тенденції сучасної юридичної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 груд. 2016 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 115–117.

9. Запотоцька О. В. Особливості взаємодії Національного банку України з державними колегіальними органами // Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3–4 берез. 2017 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 71–74.

10. Запотоцька О. В. Правове положення центрального банку Федеративної Республіки Німеччина: порівняльно-правовий аспект // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–11 берез. 2017 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 61–64.

11. Запотоцька О. В. Поняття та особливості взаємодії Національного банку України та інших публічних органів // Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 24 берез. 2017 р.). Кривий Ріг: ДЮІ, 2017. С. 66-69.

12. Запотоцька О. В. Поняття «повноваження» та «компетенція» Національного банку України як органу публічного управління // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 30 берез. 2017 р.). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ. С. 65-67.